

กระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง บ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ
อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

กระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง บ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อน
อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

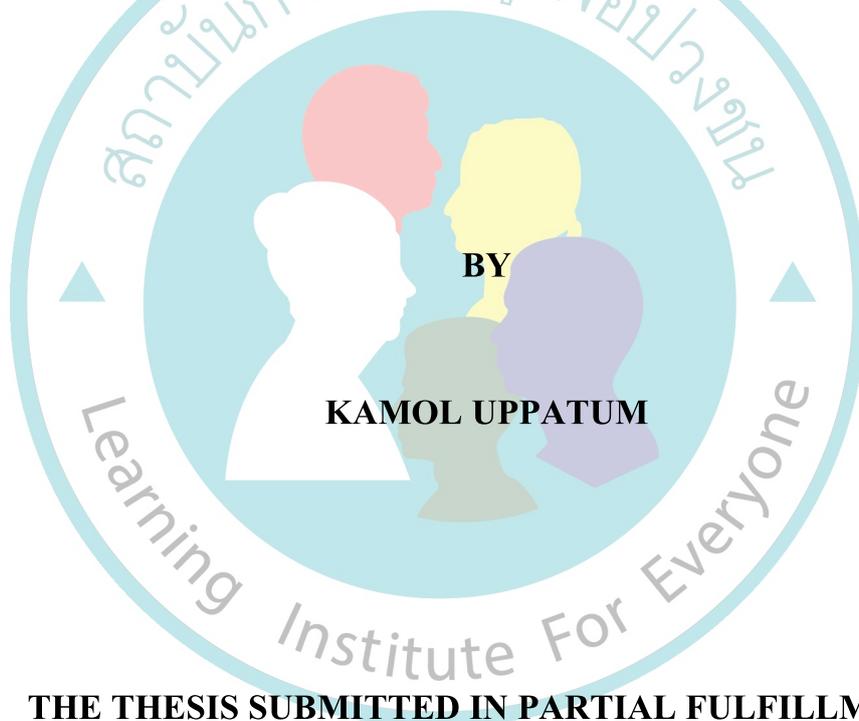

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
ปีการศึกษา 2562

LEARNING PROCESS TO BUILD A STRONG OF COMMUNITY

**BAN THAKUAI, THAKHON SUB-DISTRICT,
AKAT AMNUAI DISTRICT, SAKON NAKHON PROVINCE**

**THE THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
IN THE PROGRAM OF
INTEGRATED LOCAL DEVELOPMENT
FACULTY OF GRADUATE STUDY
LEARNING INSTITUTE FOR EVERYONE (LIFE)**

2019

วิทยานิพนธ์เรื่อง (Title) กระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง
บ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอบางขัน จังหวัดสตูล
ผู้วิจัย กมล อุปทุม
สาขาวิชา การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ดร.สุพัฒน์ ไพไหล

คณะกรรมการการสอบวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ..... ประธานกรรมการ
(ดร.สุชาติ ศรียารัตน)

ลงชื่อ..... กรรมการ (ผู้ทรงคุณวุฒิ)
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรีปริญญา ฐปกระจำง)

ลงชื่อ..... กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก)
(ดร.สุพัฒน์ ไพไหล)

ลงชื่อ..... กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ)

ลงชื่อ..... กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(ดร.สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์)

ลงชื่อ..... เลขานุการ
(อาจารย์อัญมณี ชุมณี)

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน อนุมัติให้วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง	กระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง บ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์
ชื่อผู้เขียน	กมล อุปทุม
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
ปีการศึกษา	2562
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ดร.สุวัฒน์ ไพไหล

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) กระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งของบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ 2) ปัจจัยในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งของบ้านท่าควาย การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีเชิงพรรณนาวิเคราะห์ นำเนื้อหา ข้อมูล มาสรุปผล และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย มีดังนี้ 1. กระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งของบ้านท่าควายมีกระบวนการที่สำคัญ 4 ด้าน คือ 1.1 ด้านกระบวนการสร้างทุนชุมชนหรือทุนทางสังคม 1.2 ด้านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน 1.3 ด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน และ 1.4 ด้านกระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน กระบวนการสร้างทุนชุมชนหรือทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยผู้นำชุมชนกับชาวบ้านร่วมมือกันค้นหาทุนชุมชนหรือทุนทางสังคม แล้วนำมาจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งการพัฒนาอาชีพ เศรษฐกิจชุมชน การอนุรักษ์ธรรมชาติและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนาสวัสดิการทางสังคม มีการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์กรชุมชน ทั้งภายในชุมชนและภายนอกเพื่อเป็นการพบปะพูดคุยกันของผู้นำกลุ่มหรือตัวแทนกลุ่มถึงปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อหาทางช่วยเหลือให้เกิดวิธีการขยายเครือข่ายสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ทั้งภาครัฐและเอกชน จนทำให้เกิดความเข้มแข็งได้ในที่สุด

2. ปัจจัยในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งของบ้านท่าควายมีปัจจัยที่สำคัญทั้งหมด 4 ด้าน คือ ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมและการจัดการกลุ่ม ปัจจัยด้านโครงการพัฒนาของรัฐและเอกชน พบว่า คนในหมู่บ้านเป็นคนในพื้นที่ไม่ค่อยมีการเคลื่อนย้าย

ถิ่นไปไหน เพราะพื้นที่เป็นทำเลที่เหมาะสม มีความอุดมสมบูรณ์ มีการส่งเสริมให้คนในชุมชนรู้จักการพึ่งตนเอง ใช้ทุนทางสังคมในการสร้างอาชีพให้กับตนเอง และมีความภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนมีความมุ่งหวังที่จะพัฒนาเศรษฐกิจชาวบ้าน 3 ประการคือ 1. ให้มีทุนเป็นของตัวเอง 2. ต้องมีสวัสดิการทุกเรื่อง 3.ต้องมีบ้านอายุชีวิต ซึ่งภาครัฐและเอกชนนำความรู้มาเผยแพร่ให้กับคนในชุมชน

คำสำคัญ: กระบวนการเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็ง

Abstract

Thesis Title	Learning Process to build a strong community of Ban Tha Khwai, Tha Kon Sub-District, Akat Amnuai District, Sakonnakhon Province.
Researcher	Kamol Uppatum
Degree	Master of Arts
In the Program of	Integreated Local Development
Year	2019
Principal Thesis Advisor	Dr.Supat Pilai

The purpose of this were to 1) The learning process of build a strong community of Ban Tha Khwai, Tha Kon Sub-District, Akat Amnuai District, Sakonnakhon Province. 2) Factors to strengthen the community of Ban Tha Khwai. Research is a qualitative research selection of key informant groups. Using in-depth interviews and focus group. Then, data were analyzed through descriptive method and content analysis to find the conclusion and suggestion.

The study result found that

1. The learning process of build a strong community of Ban Tha Khwai were found in 4 aspcts: 1.1. The process of creating capital, community or social capital 1.2. Learning process of community 1.3. Participation in community activities and 1.4 The process of building a community network. The process of creating community capital or social capital to build a strong community. Community leaders and villagers collaborate to find a community or social capital. The process of learning the villagers to participate in various activities, Career Development, Community Economy, Nature Conservation and Natural Resource Management local knowledge And the development of social welfare. Communicate with community organizations. Both inside and outside the community to meet the discussion of the group leaders or representatives of the problem.To find ways to help expand the network to build relationships between people in the community. Both the public and private sectors are strong.

2) The major factors to building of the strength community were found in 4 aspects: 2.1) Social factor 2.2) Economic factors 2.3) Participation and group management factors, and

2.4) Public and Private-projects factors. In regard to projects and activities, villagers or local people rarely emigrate to other places and to severable reasons. They lived in proper and plentiful location. Abundant Encourage people in the community to know self-reliance. Use social capital to build a career for yourself. And proud of local wisdom. The community is aiming to develop 3 local economy1. have own capital 2. Must have all welfare. 3. Must have a life pension. The public and private sectors bring knowledge to the people in the community.

Keywords: Learning Process, Strong of Community.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยได้รับความร่วมมือและความกรุณาช่วยเหลืออย่างดีจากอาจารย์หลายท่าน ผู้วิจัยใคร่ขอกล่าวนามไว้เป็นเกียรติ ณ ที่นี้

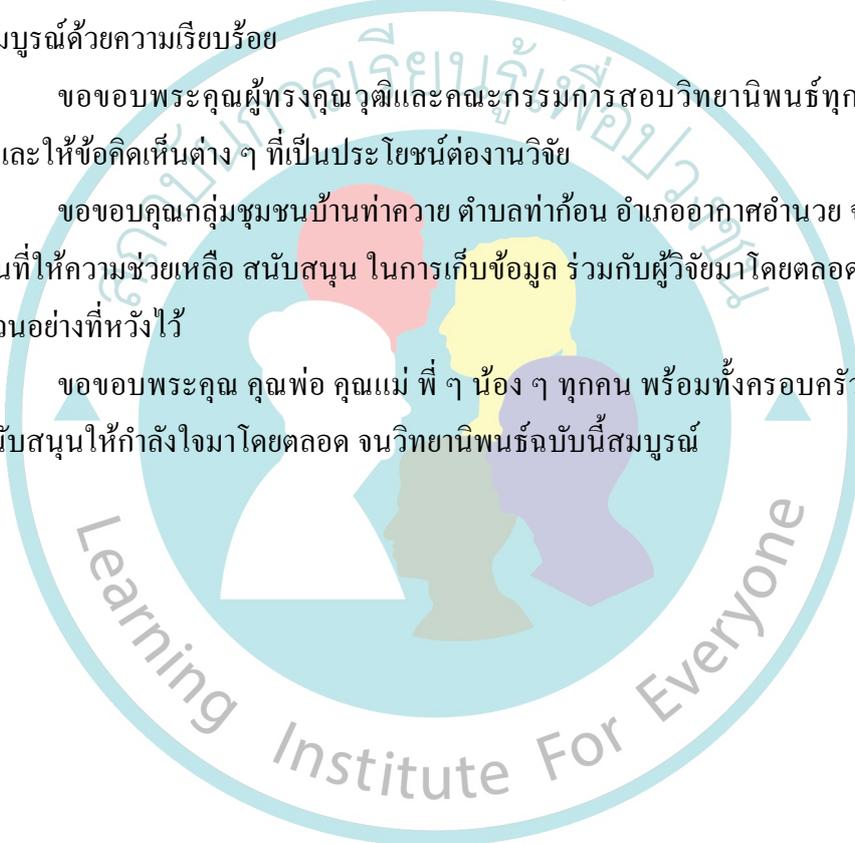
ขอขอบพระคุณ ดร.สุวัฒน์ ไพไหล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ที่ได้กรุณาชี้แนะในการศึกษาวิจัย ให้คำปรึกษา ให้ข้อคิดด้านต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัย เอาใจใส่และแนะนำมาโดยตลอด ทั้งให้กำลังใจ คอยช่วยเหลือทุกวิถีทางเพื่อให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จและสมบูรณ์ด้วยความเรียบร้อย

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิและคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่านที่ได้กรุณาชี้แนะและให้ข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย

ขอขอบคุณกลุ่มชุมชนบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนครทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน ในการเก็บข้อมูล ร่วมกับผู้วิจัยมาโดยตลอด ทำให้ได้ข้อมูลครบถ้วนอย่างที่หวังไว้

ขอขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ พี่ ๆ น้อง ๆ ทุกคน พร้อมทั้งครอบครัวของผู้วิจัย ที่ให้การสนับสนุนให้กำลังใจมาโดยตลอด จนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์

กมล อุปทุม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฌ
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
ขอบเขตการวิจัย.....	4
กลุ่มประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย.....	4
คำถามสำคัญในการวิจัย.....	5
คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	7
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	32
กรอบแนวคิดการวิจัย.....	40
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
รูปแบบในการวิจัยวิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย.....	41
ประชากรกลุ่มเป้าหมาย วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง.....	43
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	44
วิธีเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล.....	45
สถานที่ในการวิจัย.....	46
ระยะเวลาดำเนินการวิจัย.....	46
ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	47

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4 ชุมชนที่ศึกษา	
ประวัติอำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร.....	49
ประวัติตำบลท่าก้อน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร.....	53
ประวัติบ้านท่าควาย อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร.....	55
5 ผลการวิจัย	
ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน.....	60
ปัจจัยในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง.....	62
กระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง.....	65
6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย.....	76
อภิปรายผลการวิจัย.....	79
ข้อเสนอแนะ.....	81
บรรณานุกรม.....	83
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก. รายชื่อผู้ให้ข้อมูล.....	86
ภาคผนวก ข. แบบสัมภาษณ์.....	87
ภาคผนวก ค. รูปภาพ.....	90
ประวัติผู้วิจัย.....	96

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 องค์ประกอบและตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน.....	27
3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	47

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่

2.1 กรอบแนวคิด กระบวนการเรียนรู้เพื่อชุมชนเข้มแข็ง บ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร.....	40
1. การประชุมเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันของคนในชุมชน.....	90
2. กิจกรรมการส่งเสริมและให้ความรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน.....	91
3. กิจกรรมส่งเสริมเรื่องการมีจิตสำนึกรักบ้านเกิด.....	92
4. กิจกรรมการให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ และสัตว์เลี้ยงของคนในชุมชน.....	93
5. กิจกรรมส่งเสริมด้านสุขภาพของคนในชุมชน.....	94
6. แปลงการเกษตรปลอดสารเคมีในครอบครัวของข้าพเจ้า.....	95

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก เมื่อ พ.ศ. 2504 ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาในระดับรากหญ้าโดยตลอด กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ได้ทุ่มเทงบประมาณและบุคลากรเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ เพื่อแก้ปัญหาและความต้องการของประชาชนระดับรากหญ้าให้มีมาตรฐานการครองชีพและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่เมื่อเปรียบเทียบปัญหาและความต้องการในทุกพื้นที่แล้วถือว่ายังไม่เพียงพอ และการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงานมีมุมมองสาเหตุของปัญหาเฉพาะด้านของตน ประการสำคัญแนวทางแก้ไขยังเป็นลักษณะสั่งการจากส่วนกลาง (top-down) รวมทั้งขาดการผนึกกำลังกับภาคีต่าง ๆ ทั้งภาคเอกชนและองค์กรประชาชนทำให้การดำเนินงานบางด้านไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนที่มีความหลากหลาย เนื่องจากสภาพพื้นที่และความแตกต่างของขนบธรรมเนียมประเพณีในแต่ละภูมิภาค และส่งผลให้ประชาชนขาดจิตวิญญาณในการคิดพึ่งตนเอง มุ่งแต่ “ขอกับรอ” เป็นหลัก ทำให้ชุมชนโดยรวมอ่อนแอลงเรื่อย ๆ (อินทร พิษิตตานนท์ และเดชพล ฐิตยารักษ์, 2547, หน้า 37)

ต่อมาในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศไทยที่เริ่มขึ้นในปลายปี พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ ส่งผลกระทบต่อประชาชนทุกชั้นและทุกภาคส่วนของสังคม ประเด็นเรื่อง “ชุมชนเข้มแข็ง” จึงได้รับการหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงเป็นอย่างมาก ในฐานะที่เป็น “ทางเลือก” ที่สำคัญของการพัฒนา เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นไม่สามารถแก้ไขได้เพียงลำพัง ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จึงเข้ามาแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางตามหลักปรัชญาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 โดยการเพิ่มศักยภาพของคนและชุมชนให้เข้มแข็ง มีความพร้อมในการเข้าร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน ความเข้มแข็งของชุมชนจึงเป็นฐานสำคัญในการลดผลกระทบทาง

เศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการสร้างกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืนในอนาคต (ธีรพงษ์ แก้วหาญ, 2543, หน้า 42)

และต่อเนื่องถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) จึงปรับเปลี่ยนปรัชญาของการพัฒนา โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลางและกำหนดแนวทางการพัฒนาให้ประชาชนมีบทบาทในการสร้างความเข้มแข็งและคิดพึ่งตนเอง เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนาและประชาชนในทุกระดับ ให้คนในชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และแก้ไขปัญหาชุมชน สามารถดำรงชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้แก่ประชาชนในระดับรากหญ้า ผ่านกระบวนการจัดทำแผนชุมชน ให้ประชาชนสามารถสะท้อนปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชนในลักษณะ ข้อเสนอจากล่างสู่บน ในรูปของแผนชุมชนเพื่อให้ภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และองค์กรประชาชนที่แท้จริงสามารถใช้เป็นแนวทาง ในการช่วยเหลือประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

การเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง จึงเป็นดังกระแสเรียกร้องของสังคมให้หันกลับมาพิจารณารากเหง้าของตนเองตั้งแต่ความเป็นจริงของสังคม กระบวนการศึกษาเรียนรู้เพื่อเพิ่มความ เป็นไทย หันมาสร้างจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง สร้างความรักในชุมชนท้องถิ่น รักในเพื่อนรอบข้าง รวมทั้งสิ่งแวดล้อม อีกทั้งการเข้าร่วมกันเป็นเครือข่ายยังเป็นการถักทอสายใยแห่งความ ร่วมมือ เพื่อพัฒนาสังคม มีความเป็นชุมชนอิสระหรือองค์กรอาสาสมัครของสังคมเมื่อองค์กรและ พลเมืองเข้าร่วมมือกันก็จะเกิดความเข้มแข็งของชุมชน และสังคมที่จะช่วยเหลือกันแก้ปัญหาและ พัฒนา เพื่อให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้ในที่สุด (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 69)

สำหรับแนวคิดของการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา โดยการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดย เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างประสานกลมกลืนให้กันไปอย่างสมดุลกัน และเน้นการอยู่รอดได้ด้วย ตนเอง และมีความสุขร่วมกันทั้งในระดับชุมชน สังคม ก่อให้เกิดก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็น ความยั่งยืนของคน และสังคมชุมชน เพราะเป็นการพัฒนาที่มีความต่อเนื่องจากฐานทางวัฒนธรรม ของตนเอง เป็นการเชื่อมโยง เศรษฐกิจ สังคม จิตใจ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องเดียวกัน เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้เชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการทางสังคม ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ในทุกด้าน ก็ จะเกิดสมดุลหรือชุมชนที่ยั่งยืนในที่สุด

ปัจจุบันในชุมชนต่าง ๆ ได้จัดตั้งองค์กรขึ้นมาเพื่อที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ ที่มีอยู่ในชนบทนั้นมีอยู่หลายประเภทด้วยกัน ตามวัตถุประสงค์ที่จัดตั้งขึ้นมา มีกิจกรรมเกี่ยวกับ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สวัสดิการ และสิ่งแวดล้อม เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มทอผ้า

กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มอนุรักษ์ด้านวัฒนธรรม และกลุ่มเกษตรกรทำนาเป็นต้น ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการเพื่อมุ่งหวังแก้ไขปัญหาในการประกอบอาชีพ การดำรงชีพ และความ เป็นอยู่ของประชาชน โดยมีเป้าหมายว่า ประชาชนจะได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ได้มีองค์กรชุมชนที่ ประสบความสำเร็จและมีความเข้มแข็งจำนวนมาก ที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ดังกรณี โรงสีชุมชน บ้านกุดชุม โรงงานยางพาราที่ไม่เรียง โรงงานอุตสาหกรรมขนมเงินชุมชนที่นครศรีธรรมราช กลุ่ม เครือข่ายอินแปง ล้วนเป็นตัวอย่างที่ดีขององค์กรชุมชนที่ประสบความสำเร็จและมีความเข้มแข็ง มี การพัฒนาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ความสำเร็จดังกล่าวเกิดจากการพึ่งตนเองได้ในด้านปัจจัยสี่ เนื่องจากชุมชนมีปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่ การมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ การมีเศรษฐกิจแบบ ดั้งเดิมหรือแบบพอเพียง ที่เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก ประชากรน้อย ความสัมพันธ์ภายใน ชุมชนเป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ปัจจัยเงื่อนไขที่เสริมสร้างให้องค์กรชุมชนเข้มแข็ง พิจารณาถึงปัจจัยภายใน ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้นำหรือคณะกรรมการบริหารองค์กร การสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กร ความสัมพันธ์ ภายในชุมชน ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนทรัพยากรการดำเนินงานจาก องค์กรภายนอกชุมชน นโยบายของรัฐ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ปัจจัยด้านระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองจากภายนอกชุมชน เช่น ระบบข้าราชการ ระบบการตลาด ระบบทุน นิยม เทคโนโลยีและอุตสาหกรรมสมัยใหม่เป็นต้น

จากความสำเร็จขององค์กรต่าง ๆ ที่สามารถพึ่งตนเองได้ กลายเป็นชุมชนเข้มแข็ง ดังกล่าวแล้ว ในส่วนของจังหวัดสกลนครมีหลายชุมชนที่เข้มแข็ง นอกจากกลุ่มเครือข่ายอินแปง ผู้วิจัยจึงได้สนใจศึกษาชุมชนบ้านท่าควาย ตำบลท่าก่อน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร ซึ่ง ได้รับการยกย่องว่าเป็นชุมชนเข้มแข็งแห่งหนึ่งในจังหวัดสกลนคร ว่ามีปัจจัยเงื่อนไขอะไรบ้าง ที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ซึ่งผลการศึกษาครั้งนี้สามารถนำมาสรุปป็นบทเรียน เป็น แนวทางในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนของชนบทไทยในอนาคตได้อย่างหลากหลายให้เหมาะสม กับบริบทของแต่ละชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยเงื่อนไขในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่าก่อน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร
2. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่าก่อน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยแบ่งขอบเขตของการศึกษาออกเป็น 3 ด้าน คือ

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยศึกษาหมู่บ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี เพราะเป็นพื้นที่ที่มีการรวมตัวกันมีกิจกรรมร่วมกันในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างมีความเป็นพลวัตจึงถือเป็นพื้นที่แบบอย่างหรือตัวแทนที่ดีในการวิจัย
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยจะศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งและปัจจัยส่งเสริมการสร้างชุมชนเข้มแข็งของหมู่บ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี
3. ขอบเขตด้านเวลา ผู้วิจัยใช้เวลาศึกษาในช่วงเวลาตั้งแต่ เดือนกันยายน พ.ศ. 2559 จนถึง เดือนกันยายน พ.ศ. 2560

กลุ่มประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ประชากร เจ้าหน้าที่รัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพัฒนาชุมชนบ้านท่าควาย

1. กลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ จำนวน 38 ราย ผู้นำชุมชน 2 ราย คือ ผู้อาวุโสในชุมชน และผู้ใหญ่บ้าน เพื่อให้ทราบประวัติความเป็นมาและการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนจนทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนด้วยวิธีการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (in-depth interview)
2. คณะกรรมการกลุ่มกิจกรรม กลุ่มละ 2 ราย เพื่อให้ทราบเป้าหมาย วัตถุประสงค์ กฎระเบียบ วิธีการดำเนินงาน ตลอดจนปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไข โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (in-depth interview) รวมจำนวน 10 ราย
3. เจ้าหน้าที่ของรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน คือ นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลท่าก้อ เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อให้ทราบถึงแนวคิดในการส่งเสริมกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยทำการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (in-depth interview) รวม 3 ราย
4. สมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน กลุ่มละ 4 ราย โดยเลือกผู้ให้ข้อมูล ไม่ซ้ำกับข้อมูล

5. เพื่อให้ทราบจุดมุ่งหมายในการเข้าร่วมกิจกรรม วิธีการเข้ามามีส่วนร่วม และผลที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมโดยใช้วิธีสนทนากลุ่ม (focusgroup discussion) จำนวน 20 ราย

6. ชาวบ้านที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน เพื่อให้ทราบความคิดเห็นในฐานะคนนอกที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมและไม่ได้รับผลประโยชน์ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (in-depth interview) รวมจำนวน 3 ราย

คำถามสำคัญในการวิจัย

1. มีปัจจัยเงื่อนไขสำคัญอะไรบ้างที่ส่งผลให้บ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอลำปาง จังหวัดสกลนคร เป็นชุมชนเข้มแข็ง
2. กระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอลำปาง จังหวัดสกลนคร มีอะไรบ้าง อย่างไร

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

การเรียนรู้ หมายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติแนวคิด และพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ ขั้นตอน จากการลงมือปฏิบัติจริงของคนในชุมชน ทั้งในการพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตและชุมชน หรือที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ โดยผ่านการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไขและลงมือปฏิบัติ

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีความสามารถในการบริหารจัดการชุมชนอย่างต่อเนื่อง และสามารถพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้มีขีดความสามารถเพิ่มมากขึ้น เพื่อแก้ปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งยังสามารถเผชิญกับสภาวะวิกฤติต่าง ๆ ได้อย่างดี

ทุนชุมชน หมายถึง สรรพสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีความหมายต่อชีวิตและชุมชน ได้แก่ ทุนทางทรัพยากร ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุนมนุษย์ ซึ่งชุมชนนำมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาชุมชนได้

เครือข่ายทางสังคม หมายถึง กลุ่มบุคคลหรือกลุ่มองค์กร ซึ่งสมัครใจร่วมกัน สัมพันธ์กัน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน โดยแต่ละบุคคล แต่ละองค์กร

ยังคงเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกันของสมาชิกชุมชนบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอบางบาล จังหวัดสกลนคร ซึ่งนำไปสู่ความสามัคคี ความร่วมมือกัน ความเป็นหนึ่งเดียว นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

การพึ่งตนเอง หมายถึง การที่บุคคล ชุมชน ที่สามารถ ทำเองเป็น คิดเองเป็น แก้ไขปัญหาเองเป็น หรือความสามารถของคน ชุมชนที่ช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด โดยไม่เป็นภาระของคนอื่นมากเกินไป มีความสมดุลในชีวิตและชุมชน แสดงว่าพึ่งตนเองได้แล้ว แต่มิได้หมายความว่า จะไม่ได้รับความช่วยเหลือจากคนอื่น แต่จะรับความช่วยเหลือตามความจำเป็น อันเป็นส่วนหนึ่งของความเข้มแข็งของชุมชน

การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเสมออย่างเป็นระบบ ทั้งของตนเองและชุมชน โดยมีระบบการจัดการชีวิต การจัดการทรัพยากรและทุนต่าง ๆ ให้มีปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงและเกื้อกูลกัน เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองและชุมชน ให้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนาน ในมิติด้านต่าง ๆ ของชุมชนบ้านท่าควาย พัฒนาความเข้มแข็ง การพึ่งตนเอง และการพัฒนาที่ยั่งยืนในที่สุด

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประโยชน์ในเชิงวิชาการ

1.1 ได้องค์ความรู้ที่แสดงให้เห็นถึงปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้อย่างเป็นรูปธรรม

1.2 ได้แนวทางและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเข้มแข็งที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท

2. ประโยชน์ในเชิงนโยบาย

2.1 เป็นข้อมูลสำหรับผู้กำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการ กำหนดรูปแบบและวิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยองค์กรชุมชน

2.2 ใช้เป็นข้อมูลเพื่อประกอบการวางแผนเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยองค์กรชุมชนในชนบท

2.3 นักวิชาการ นักพัฒนา นักสิ่งแวดล้อม ผู้นำชุมชนและประชาชนทั่วไป สามารถเรียนรู้ถึงปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ รวมทั้งได้เรียนรู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในการปฏิบัติงาน

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอบางบาล จังหวัดสกลนคร ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
 - 1.1 แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับทุนชุมชน
 - 1.2 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง
 - 1.3 แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

1.1 แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับทุนชุมชน

การพัฒนาชุมชนให้ประสบผลสำเร็จนั้น ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างแต่พื้นฐานในการพัฒนาจะต้องเริ่มจากชุมชน คนในชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการกันเอง เพราะคนในชุมชนนั้น ๆ จะรู้และเข้าใจถึงปัญหา ความต้องการ และทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชน คนนอกเป็นเพียงผู้ช่วยส่งเสริมเท่านั้น และรากฐานสำคัญที่จะนำชุมชนนั้น ๆ ให้ก้าวไปสู่ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งได้นั้น จะต้องเริ่มจากตัวคนในชุมชนก่อน จะต้องเรียนรู้ว่าแต่ละคนในชุมชนมีคุณค่าที่ต่างกันไป และทุกคนล้วนมีความสามารถมีภูมิปัญญาเป็นของตนเอง ในชุมชนนั้น ๆ ก็มีทุนชุมชน ไม่ว่าจะเป็นทุนมนุษย์ ทุนความรู้ ทุนทรัพยากร ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ทุนเงินตรา ฯลฯ ซึ่งชุมชนนั้น ๆ จะต้องค้นหาเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชน และฝ่ายต่าง ๆ เพื่อที่จะบริหารจัดการทุนชุมชน ที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ มีความเหมาะสมต่อสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนนั้น ๆ ในชุมชนที่มีกระบวนการจัดการทุนชุมชนได้เหมาะสม ชุมชนนั้นๆก็จะกลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ เพราะเรียนรู้ที่จะจัดการทุนในชุมชนที่มีอยู่ในชุมชนมาสร้างเป็นงาน อาชีพต่าง ๆ และยังสามารถลดการพึ่งพาจากภายนอก ชุมชนก็จะกลายเป็นชุมชนที่ยั่งยืน

พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน (2554) ทุน หมายถึง ของเดิมหรือเงินเดิมที่มีไว้ ลงไว้ กำหนดไว้ จัดตั้งไว้เพื่อประโยชน์แห่งองงาม เช่น มีความรู้ เป็นทุน มีเงินเป็นทุน มีทรัพยากร ธรรมชาติเป็นทุน มีแกนนำชุมชน เป็นทุน เป็นต้น

สถาบัน พัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2543 ได้ให้ความหมายของ คำว่า “ชุมชน” ไว้ว่า กลุ่มคน ที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างเป็น ปกติ และต่อเนื่อง โดยเหตุที่อยู่ในอาณา บริเวณเดียวกันหรือมีอาชีพเดียวกัน หรือประกอบกิจกรรม ที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน

กรมพัฒนาชุมชน (2553) ทุนชุมชน หมายถึง สรรพสิ่งใด ๆ ก็ตามที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นจากฝีมือ หรือมันสมองภูมิปัญญาที่มีมูลค่า หรือคุณค่าของ มนุษย์ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม คน วัฒนธรรม ประเพณี หรือปัจจัยบริการด้าน โครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ รวมถึง “เงิน” ที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ ที่มีมูลค่าต่อการดำเนินวิถีชีวิต ของคนในสังคมปัจจุบันด้วย ทั้งนี้ทุนสามารถ แบ่งออกเป็น

ทุนที่ไม่ใช่เงิน หมายถึง สิ่งที่มีมูลค่าหรือมีคุณค่าที่ไม่ใช่เงินตราแต่หมายถึงสิ่งอื่น ๆ ที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคน เช่น ทุนทรัพยากรที่ก่อให้เกิดผลผลิตที่เป็นความรู้ ภูมิปัญญา ประสบการณ์ของคน ทุนทางสังคม วัฒนธรรมประเพณีปัจจัยบริการทางโครงสร้าง พื้นฐาน เป็นต้น กรมการพัฒนาชุมชนได้จำแนกประเภทของทุน ออกเป็น 2 ส่วน คือ ทุนการเงิน และทุนที่ไม่ใช่เงิน ในส่วนของทุนที่ไม่ใช่เงิน จำแนกได้ 4 ประเภท ได้แก่

1. ทุนมนุษย์ (human capital) หมายถึง คุณสมบัตินี้ด้านต่าง ๆ ของคนทุกเพศทุกวัย ในชุมชน ที่มีคุณสมบัติในด้านสุขภาพอนามัย อายุขัย/ด้านการศึกษาภูมิปัญญา ชีตความสามารถ/ ด้านฐานะทางเศรษฐกิจ ความยากจน ไร่รายของคนในครัวเรือน ความรู้ภูมิปัญญา

2. ทุนสังคม (social capital) หมายถึง ทรัพยากรทางสังคมที่ประชาชนใช้เพื่อการ ดำรงชีพรวมทั้งความไว้เนื้อเชื่อใจ การยอมรับซึ่งกันและกัน ความเชื่อถือศรัทธา ตลอดจน วัฒนธรรมที่สืบทอดมายาวนาน

3. ทุนกายภาพ (physical capital) หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวก ในการดำรงชีวิต หรือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิตที่สนับสนุนการดำรงชีวิตของประชาชน เช่น การคมนาคมขนส่ง ระบบไฟฟ้า ประปา ระบบพลังงาน การสื่อสาร โทรคมนาคม โบราณวัตถุ โบราณสถาน หรือสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ

4. ทุนธรรมชาติ (natural capital) หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชน ในชุมชน แหล่งน้ำ ธรรมชาติเช่น ป่าไม้ ดิน น้ำ ภูเขา ทะเล เกาะสัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน น้ำพุ พืชพันธุ์ธัญญาหาร

ในขณะที่เดียวกันยังมีแนวคิดเกี่ยวกับทุนชุมชนที่ถึงแม้การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในอนาคตอาจจะไม่ได้มีรูปแบบที่ตายตัวเหมือนอย่างที่เคยเป็นมา แต่ก็มีเชื่อมั่นว่า การเปลี่ยนแปลงใหม่ที่จะเกิดขึ้นจะเอื้อให้มนุษยชาติมีทางเลือกและมีสันติสุขมากขึ้น หากนำเอาแนวคิดทุนชุมชนมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม ทุนชุมชนสามารถแบ่งออกได้ดังนี้ 1) ทุนมนุษย์ 2) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3) ทุนทางสังคม

1. ทุนมนุษย์ (human capital) เกิดจากการขาดแรงงานซึ่งมีข้ออธิบายเชิงปรัชญาในศาสนาพุทธเรียกว่าอิทธิบาท 4 ได้แก่ (1) ฉันทะ เป็นคุณสมบัติด้านความรักในงานอาชีพ (2) วิริยะ เป็นคุณธรรมด้านความเพียรความมุ่งมั่น (3) จิตตะ เป็นคุณสมบัติด้านความใส่ใจ สมาธิในการทำงานและ (4) วิมังสา เป็นคุณสมบัติด้านการพัฒนาตนเองซึ่งเกิดจากการศึกษาค้นคว้า การไตร่ตรอง การทดลอง ความอดสติปัญญา การพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบเหตุผลและตรวจสอบข้อบกพร่อง การวางแผน การวัดผลและการคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง

ทุนมนุษย์ คือ ความรู้ ความสามารถและสติปัญญา ซึ่งเกิดจากการสะสมความรู้ประสบการณ์ ความละเอียดอ่อน ความประณีต ความรับผิดชอบ ความใส่ใจในงานเป็นปัจจัยเบื้องหลังสังคมก้าวหน้าของการพัฒนาทุนกายภาพ

2. ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ทั้งที่ใช้แล้วหมดไป เกิดใหม่ทดแทนได้หรือมีปริมาณไม่หมดสิ้น อันให้ประโยชน์โดยตรงในรูปของปัจจัยการผลิตสินค้าและบริการ เพื่อตอบสนองของความต้องการของมนุษย์ ได้แก่ น้ำ อากาศ แสงอาทิตย์ ดิน ป่าไม้ พืชหญ้า ความหลากหลายทางชีวภาพและดิน แร่ เป็นต้น

3. ทุนทางสังคม

วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์ (2551) กล่าวถึง ทัศนนะแม่บทตะวันตกส่งผลเสทือนต่อโลกในฐานะที่เป็นชีวลัยหรือกายาที่มีชีวิต ต่อโลกทัศน์ ชีวทัศน์ ต่อการจัดระเบียบทางสังคม เศรษฐกิจการเมือง รวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล ครอบครัวและชุมชน ในศตวรรษที่ 20 มนุษยชาติต้องเผชิญกับสงครามโลกสองครั้ง การทำลายล้างเผ่าพันธุ์ในยุโรป เอเชีย และแอฟริกา ความสามารถของมนุษย์สูงขึ้น การแข่งขันทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี ได้นำไปสู่ประสิทธิภาพชาติตะวันตกครอบงำโลก ควบคุม ทำการลายโลกและกำลังถึงทางตัน ความคิดของตะวันออกกลับตรงข้ามเป็นความคิดที่มุ่งให้มนุษย์อยู่ร่วมกับโลกและสรรพสิ่งทั้งหลาย

ในบรรดาแนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ที่มีการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายอย่างหนึ่ง ได้แก่ แนวคิด “ทุนทางสังคม” ทั้งนี้เนื่องจากได้พบว่า ความเป็นชุมชนหรือความเป็นสังคม ทั้งสังคมตะวันตก ตะวันออกในปัจจุบันเริ่มสูญหายไปนั่นหมายความว่า ความผูกพันกันของคนในสังคม หรือ ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในสังคมได้ลดน้อยถอยลง ทำให้ผู้คนในสังคมเริ่มมี

ความรู้สึกโดดเดี่ยวมากขึ้น ขาดความรัก ความอบอุ่น ระหว่างสมาชิกในชุมชน และในที่สุดชุมชน หรือสังคมก็ขาดพลังในการแก้ปัญหาให้แก่ตนเอง หรือชุมชนที่คนอาศัยอยู่

นักปรัชญาทางสังคม เช่น อัลเบิร์ต โอ เฮอร์แมน เปรียบเทียบทุนทางสังคมไว้ว่า เป็นเสมือนทรัพยากรทางศีลธรรมและเป็นทรัพยากรประเภทที่ใช้ไม่มีวันหมด ทุนทางสังคมถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยภาคเอกชนและจะต้องมาจากกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ อันประกอบด้วย ความผูกพัน หรือประเพณีและความไว้วางใจกัน ทุนทางสังคมจึงเป็นทุนประเภทหนึ่งที่แตกต่างกันไปจากทุนประเภทอื่น ๆ เป็นทุนที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีลักษณะของความร่วมมือร่วมใจของคน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนหรือกับสถาบัน ที่ตั้งอยู่บนฐานของความไว้วางใจกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จึงเป็นเสมือนสมบัติสาธารณะที่สมาชิกทุกคนในชุมชนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากมันได้ตลอดเวลา และยิ่งใช้ยิ่งมีเพิ่มมากขึ้นไม่มีวันหมดสิ้น ทุนทางสังคมในประเทศที่พัฒนาแล้วได้มีการเชื่อมโยงไปสู่เรื่องของกรปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยมองเห็นว่า การมีองค์กรภาคประชาชนที่เข้มแข็งและประชาชนสนใจในประเด็นสาธารณะ ที่ความไว้วางใจกัน มีการเคารพกฎหมาย และมีการดำเนินงานที่เป็นทางการแบบตรงไปตรงมา จะมีส่วนส่งเสริมทำให้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเข้มแข็ง

ในขณะเดียวกันได้มีนักวิชาการไทยของสำนักคิดที่เรียกว่า “สำนักวัฒนธรรมชุมชน” เช่น ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา สนับสนุนให้คนท้องถิ่นศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนของตนเองในฐานะที่เป็นการวิจัยเพื่อสำเร็จสำนึก ช่วยให้ตระหนักถึงคุณค่าขององค์กรส่วนรวม นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการไทยอีกหลายท่านที่พูดถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในรูปแบบของการผสมกลมกลืนกันของชุมชน ได้แก่ บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร ดร.เสรี พงศ์พิศ กาญจนา แก้วเทพ และบำรุง บุญปัญญา ซึ่งคงถือได้ว่าท่านเหล่านี้เป็นผู้นำคนสำคัญที่ทำให้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน มีการเผยแพร่ขยายกว้างขวางในสังคมไทยที่ให้ความสำคัญแก่คน ให้คุณค่าและความสำคัญกับวัฒนธรรมที่ชุมชนมีอยู่ว่าจะมีผลต่อการร่วมมือในการแก้ปัญหาของชาวบ้านได้อย่างไร โดยชี้ให้เห็นถึงระบบคิดที่อยู่ในรูปของคุณค่า วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน ระบบคิดดังกล่าวได้ส่งผลถึงความสัมพันธ์ของสมาชิกในรูปแบบของความร่วมมือนี้อีกทั้งในการปัญหา ซึ่งส่งผลถึงความเข้มแข็งของชุมชน ที่จะเห็นได้ในรูปของการรวมกลุ่มของประชาชนและการเกิดมีเครือข่ายชุมชน

ทุนทางสังคมสามารถก่อให้เกิดพลังที่จะขับเคลื่อนชุมชนได้ พลังดังกล่าวคือพลังแห่งปัญญาหรือความรู้ ที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนรวมทั้ง ค่านิยมเกี่ยวกับความสามัคคี ความมีศรัทธาที่นำไปสู่การรวมจิตใจและการรวมพลังของผู้คน ความมี

ศีลธรรม และการมีองค์การในการจัดการกับระบบต่าง ๆ โดยมีความเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้เป็นทุนทางสังคมที่จะทำให้ชุมชนมีการพัฒนาที่เข้มแข็งอย่างจริงจังและยั่งยืนได้ต่อไป

1.2 แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2541) ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง สังคมที่ประชาชนทั่วไปมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชนโดยอาศัยองค์การ กลไก กระบวนการและกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้น โดยมีลักษณะเป็นส่วนรวม ผู้คนในสังคมแสดงออกซึ่งสำนึกและความรับผิดชอบที่มีต่อสังคมส่วนรวมโดยเข้าไปมีส่วนร่วมและรับผิดชอบต่อเพื่อก่อให้เกิดสังคมที่ดีงาม

วุฒิชัย สายบุญจวง ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ชุมชนมีศักยภาพและเข้มแข็งในด้านต่าง ๆ ที่ประกอบด้วย 1) ความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ การที่ชุมชนมีความกินดีอยู่ดี มีอำนาจการต่อรองกับนายทุน มีอิสรภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน การไม่เป็นหนี้ การมีทุนสำรองสำหรับกิจการสาธารณะและสวัสดิการของชุมชน การที่ชุมชนมีทรัพยากรเพียงพอต่อการบริโภค การมีโอกาสเข้าถึงและใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน สามารถสร้างมูลค่าของทรัพยากรในชุมชน การปลอดจากการพึ่งพาดูดทุน 2) มีอำนาจในการผลักดันรัฐหรือกลุ่มประโยชน์ ให้ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของชุมชนได้ การมีสิทธิเหนือชุมชน ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของภายนอกอย่างเด็ดขาด

ลักษณะบ่งชี้ถึงชุมชนเข้มแข็ง สรุปได้ว่า 1) การรวมตัวเป็นปึกแผ่นมีศักยภาพในการพึ่งตนเองและการเรียนรู้ในระดับสูง มีองค์กรชุมชน 3) ความรักความเอื้ออาทร ความสามัคคี และมีจิตสำนึก ความหวังเห็นความเป็นชุมชนของตน 4) มีแผนชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเอง 5) สมาชิกในชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหา ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น สมาชิกของชุมชนมีอุดมการณ์ ค่านิยมร่วมกัน

แนวทางการส่งเสริมถึงความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย 1) การจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ (การสำรวจ รวบรวม จัดนำเสนอข้อมูล) 2) สร้างกระบวนการเรียนรู้วิเคราะห์ปัญหา ทดลองปฏิบัติจริงจากหลักฐานทรัพยากรเชื่อมโยงเครือข่าย การเรียนรู้แผนชุมชน

กรมพัฒนาชุมชน (2543, หน้า 5) กล่าวว่าลักษณะของชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะ ดังนี้

1. สมาชิกชุมชนมีความเชื่อมั่นว่าตนและคนในชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองได้

2. สมาชิกชุมชนรักที่จะพึ่งตนเองมีความเอื้ออาทร รักห่วงใยกันและพร้อมที่จะจัดการกับปัญหาของตนและชุมชนร่วมกัน

3. สมาชิกชุมชนเลือกผู้นำชุมชน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้แทนชุมชนด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

4. มีการตัดสินใจและทำงานร่วมกันในชุมชนต่อเนื่อง จนเป็นวิถีชีวิตของชุมชน โดยมีผู้นำชุมชนร่วมผลักดันอย่างแข็งขัน

5. สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมประเมินสภาพปัญหาของชุมชน ร่วมกำหนดอนาคตของชุมชนร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงานติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชน

6. สมาชิกชุมชนเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองและชุมชน จากการเข้าร่วมเวทีชาวบ้าน และการทำงานร่วมกัน

7. มีแผนของชุมชนในการพัฒนาทุกด้าน โดยมุ่งพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คนและหวังผลการพัฒนาที่ยั่งยืน

8. การพึ่งภายนอกเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

9. มีเครือข่ายความร่วมมือกับหมู่บ้าน ชุมชนอื่น ท้องถิ่น หน่วยงานและบุคคลต่าง ๆ ในลักษณะความสัมพันธ์แบบเพื่อนแท้ ในขณะที่เดียวกันได้กำหนดเกณฑ์ชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนในเบื้องต้นเพื่อจัดทำโครงการและกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมและบังเกิดผลตามเป้าหมายได้อย่างแท้จริงไว้ 3 ด้าน ดังนี้

1) ด้านเศรษฐกิจ คือ ชุมชนต้องบรรลุเป้าหมายความจำเป็นพื้นฐาน ต้องมีกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็งร่วมกันสร้างธุรกิจชุมชน โดยมีการสะสมทุนของชุมชนเอง

2) ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม คือ เป็นชุมชนปลอดยาเสพติดและจัดให้มีองค์กรด้านสวัสดิการชุมชนสำหรับทุกกลุ่มเพศและอายุ พร้อมกับมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3) ด้านการเมืองการปกครอง คือ การบริหารงานของชุมชนจะต้องมีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ด้วยความร่วมมือของคนในชุมชน และมีการส่งเสริมให้คนในชุมชนที่มีสิทธิเลือกตั้งไปใช้สิทธิทุกครั้งอย่างตรงไปตรงมา

รศ.ดร.ชนิษฐา นันทบุตร ผอ.ศูนย์วิจัยและพัฒนาาระบบสุขภาพชุมชน (สวช) คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น กล่าวถึง แนวคิดในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ต้องมีการทำงานร่วมกันของ 4 องค์กรหลัก ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่หน่วยงานในพื้นที่ และภาคประชาชน ให้เข้ามามีบทบาท โดยวางเป้าหมายในการเปลี่ยนวิธีการทำงานเพื่อให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สร้างชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

เอกรัตน์ คำสิงห์ เป็นผู้ใหญ่บ้านของชุมชนบ้านท่าควาย ซึ่งอดีตเคยถูกกล่าวขานว่าเป็นพื้นที่ทุรกันดารที่สุดของตำบลท่าก้อ อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี หากย้อนกลับไปในอดีตเพียงไม่กี่ปี พื้นที่บริเวณนี้ไม่มีสาธารณูปโภคใด ๆ เข้าถึง ทั้งถนน ไฟฟ้า และน้ำประปา แม้ว่าจะตั้งอยู่ห่างตัวอำเภอบางบาลเพียงไม่กี่กิโลเมตรเท่านั้น

ในวันนี้ ชุมชนบ้านท่าควาย มีการพัฒนาและพึ่งตนเองอย่างก้าวกระโดด ทั้งด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานและการเข้าถึงของธุรกิจต่าง ๆ เป็นผลให้การยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิกชุมชนและทำหยาการเป็นวิถีชีวิตการเกษตรดั้งเดิม อย่างไรก็ตามชุมชนบ้านท่าควาย ยังคงปรับตัวสำหรับการพัฒนาผ่านการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและยึดหยุ่นตามบริบทที่เกิดขึ้น ส่งผลให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจ กันมากขึ้นเรื่อย ๆ ทุกครั้งที่มีการกิจกรรมพัฒนาท้องถิ่น

ผู้ใหญ่ เอกรัตน์ คำสิงห์ นับเป็นกำลังสำคัญในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง แก่ชุมชนนับตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย ด้วยความที่เขาเป็นผู้ใส่ใจสารทุกข์สุขดิบของชาวบ้านในชุมชน เอื้อเฟื้อและชอบแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ เพื่อนำมาแก้ปัญหาที่พบในชุมชนเสมอ ในปี พ.ศ. 2550 เมื่อทางจังหวัดสุพรรณบุรี ได้จัดโครงการเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวปรัชญาพระราชินี เข้ามาในอำเภอบางบาล

การสร้างชุมชนเข้มแข็งตามรอยพ่อหลวงไทย

การทำให้ชุมชนเข้มแข็งก็คือ การเริ่มกระบวนการพัฒนาจากฐานรากความเข้มแข็งของชุมชนช่วยสร้างคุณูปการอะไร แคล่ไหน เพียงใด เชื่อว่าทุกคนได้ประจักษ์แจ้งแก่สายตาท่ามกลางสถานการณ์ความร้อนระอุทางการเมืองในวันนี้

1. ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีขีดความสามารถในการจัดการปัญหาของ คนของตนได้ในระดับหนึ่ง ด้วยการมีผู้นำที่มีความสามารถ มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง บนพื้นฐานวัฒนธรรม ความเชื่อ คุณค่าดั้งเดิม ศาสนา และเศรษฐกิจ ชุมชนที่พึ่งพาเอื้อเฟื้อกันและกัน โดยใช้ศักยภาพของตนเองช่วยคลี่คลายและจัดการปัญหาได้ด้วย ตนเองภายใต้ความร่วมมือและสนับสนุนจากองค์กรภายนอก

2. วิธีการทำงานการแก้ปัญหาในชุมชนด้วยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ และส่งเสริมอาชีพ มีหลายวิธี เช่น สร้างการมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การค้นหาศักยภาพภายในชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาแบบบูรณาการ ดึงศักยภาพขององค์กรภายนอกเข้ามาเสริมสร้างความเข้มแข็ง

3. การนำบทเรียนการทำงาน of ชุมชนมาใช้ เช่น การมองที่ปัจจัยหลักคือ ผู้นำเพราะผู้นำมีความสำคัญต่อความสำเร็จของการทำเป็นงาน การนำกลไกในชุมชนมาใช้ เช่น ระบบเครือข่าย ศาสนา

4. ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง เช่น คนในชุมชนมีความตระหนักและห่วงใยต่อความเป็นไปของชุมชน มีแกนนำที่หลากหลายแต่มีศักยภาพในการทำงาน สมาชิกในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจัง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีกิจกรรมต่อเนื่องเท่าทันเหตุการณ์ตลอดเวลา

ผู้ใหญ่ เอกรัตน์ คำสิงห์ จึงยินดีเข้าร่วมโครงการในพื้นที่ “ผมเห็นว่าโครงการฯ มีประโยชน์มาก ทั้งการพัฒนาศักยภาพชุมชนให้ร่วมทำงานพัฒนาท้องถิ่น และเชื่อมโยงการมีส่วนร่วมกับคนทุกคน ทุกกลุ่ม ทั้งผู้นำชุมชน ผู้สูงวัยและสมาชิกในชุมชนบ้านท่าควาย ที่ให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ”

ด้วยความที่เป็นคนชอบเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ทั้งเพื่อพัฒนาตัวเอง และช่วยเหลือลูกบ้านเสมอ ผู้ใหญ่จึงเข้าร่วมกิจกรรมของโครงการที่ภาครัฐและเอกชนมาโดยตลอด เช่น การเดินทางไปดูงานด้านการพัฒนา หรือ “ผู้นำสัญจร” การศึกษาดูงานที่ศูนย์เครือข่ายอินแปง จังหวัดสกลนคร ฯลฯ และนำมาสู่การวางนโยบายเพื่อขับเคลื่อนชุมชน “บ้านท่าควาย 4.0” ร่วมกัน

การเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่ง ผู้ใหญ่เห็นว่าสำคัญที่สุด คือ สมาชิกชุมชนเกิดความสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาท้องถิ่นมากขึ้น ทั้งจากเยาวชน ผู้นำและชาวบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าโครงการ สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในท้องถิ่นมาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เป็นรูปธรรมได้มากขึ้นเรื่อย ๆ

การจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ในมุมมองของผู้ใหญ่ เอกรัตน์ คำสิงห์ นั้นทุกภาคส่วนควรร่วมมือกัน พัฒนาเยาวชนอย่างต่อเนื่อง “เด็ก ๆ ในชุมชน คือ อนาคตของชุมชน ดังนั้นเราควรปลูกฝังให้เด็ก ๆ รู้จักและเห็นความสำคัญของการพัฒนาบ้านเกิด ให้พวกเขารักและหวงแหนชุมชนของตนเองและปลูกทักษะการเป็นผู้นำ เมื่อเขาเติบโตขึ้นมา ก็จะพร้อมเป็นผู้นำการพัฒนาที่ดีให้กับชุมชนได้อย่างแน่นอน”

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (2542, หน้า 8) ได้กล่าวถึงความเข้มแข็งของชุมชนว่าชุมชนเข้มแข็งควรมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. วัฒนธรรมชุมชนที่ผูกพันแนบแน่นกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ช่วยรักษาธรรมชาติ
2. กฎ จารีต ประเพณี เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนที่หล่อหลอมประสบการณ์ของคนในชุมชนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง สร้างจารีตสำนึกร่วม ซึ่งควบคุมชุมชนให้ดำเนิน

ชีวิตไปตามระบบคุณค่าและความคิดของชุมชน เช่น พิธีสืบชะตาแหล่งน้ำ สร้างกฎเกณฑ์การแบ่งปันน้ำแบบสังคมนาครีอยุธยา

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสั่งสมมา เช่น การแพทย์พื้นบ้านศิลปหัตถกรรมและการดูแลสุขภาพธรรมชาติ เป็นองค์ความรู้ที่กลั่นกรองจากประสบการณ์ที่ละเอียด ลึกซึ้งและแนบแน่นกับธรรมชาติ

4. ระบบกรรมสิทธิ์ สืบทอดมรดกจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งต่อกันไป ก่อให้เกิดความงมภายในการจัดการทรัพยากรของชุมชนเชิงประวัติศาสตร์มากกว่าเชิงธุรกิจ

5. ระบบความสัมพันธ์ เครือญาติมีความเอื้อเพื่อเอื้อแก่กัน ยึดโยงชุมชนให้เข้มแข็งไม่แตกสลายโดยง่าย

6. ทรัพยากรบุคคล กลุ่มผู้นำชาวบ้าน พระผู้อาวุโส ผู้นำเกษตรกร ปราชญ์ชาวบ้านเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นและการพึ่งตนเอง พัฒนาเป็นกลุ่มองค์กรชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะเพื่อเกิดประโยชน์แก่ชุมชน

7. การบริหารจัดการทรัพยากรแบบกระจายอำนาจและมีส่วนร่วมของประชาคมและเกิดประชาสังคม

8. ความเป็นธรรมในสังคม

เสรี พงศ์พิศ (2552) ให้แนวคิดว่า ชุมชนเข้มแข็ง คือชุมชนที่พึ่งตนเองได้ ด้วยลักษณะสำคัญใหญ่ ๆ 4 ประการ ได้แก่

1. เป็นชุมชนเรียนรู้และพร้อมที่จะเรียนรู้ ไม่นั่งรอความช่วยเหลือจากรัฐหรือภายนอก

2. เป็นชุมชนที่ตัดสินใจได้อย่างเป็นอิสระ อิสระจากการครอบงำจากคนอื่น องค์กรหรือสถาบันอื่น

3. เป็นชุมชนที่จัดการ “ทุน” ของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. เป็นชุมชนที่มีธรรมาภิบาล โปร่งใสตรวจสอบได้ ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินการเพื่อประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม

สรุปได้ว่า การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไม่มีอะไรสำคัญไปกว่าการเรียนรู้ การสร้างชุมชนและสังคม บนฐานความรู้ สร้างวัฒนธรรมความรู้ แทนวัฒนธรรมอุปถัมภ์ ให้ชุมชนมีความเป็นอิสระเป็นตัวของตัวเอง สามารถคิดและตัดสินใจได้ จัดการชีวิตของตนเองพึ่งพาตนเองได้

อุทัย คุลเกษม และอรศรี งามวิทยาพงษ์ (2540) ลักษณะเด่นของชุมชนเข้มแข็ง มี 3 ประการ คือ ประการแรก สามารถรวมตัวกันได้อย่างเหนียวแน่น สมาชิกมีความรักและผูกพันต่อ

กันและต่อชุมชน และมีความรู้สึกว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ประการที่สอง มีศักยภาพที่จะพึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูง แม้จะต้องพึ่งพิงภายนอกอยู่บ้าง แต่อำนาจตัดสินใจในทุกด้านยังอยู่ที่ชุมชน และประการที่สาม มีการพัฒนาศักยภาพของตัวคุณได้อย่างต่อเนื่อง โดยกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ

ดังนั้นคำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” จึงหมายถึง การที่สมาชิกในชุมชนรักและผูกพันต่อกัน มีความรู้สึกว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีศักยภาพที่จะพึ่งพิงตนเองในระดับสูง แม้จะต้องพึ่งพิงภายนอกบ้าง แต่อำนาจการตัดสินใจทุกด้านยังอยู่ที่ชุมชน รวมไปถึงมีการพัฒนาศักยภาพของตัวคุณได้อย่างต่อเนื่อง ด้วยกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ โดยไม่สูญเสียลักษณะเฉพาะของชุมชน

องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

คณะกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภายในของคณะกรรมการ นโยบายสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ ดังนี้

1. บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ได้
2. มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
3. มีจิตสำนึกการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่นชุมชน
4. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ
5. มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
6. มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
7. มีการจัดกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
8. มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี
9. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกัน

ตลอดไป

ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง โดยสรุปเป็น 4 ประการ คือ

1. เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (learning community) กล่าวคือ การที่ชุมชน (คนในชุมชน) มีการเรียนรู้ และรู้เท่าทันข่าวทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งชุมชนมีการเพิ่มพูนความรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ

2. เป็นชุมชนที่มีการจัดการตนเอง (community management) ด้วยระบบการบริหารจัดการในกิจกรรมที่สำคัญ 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดกระบวนการขององค์กรภายในชุมชน ลงมือปฏิบัติตามแผนงาน และมีการประเมินผล

3. เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (spirituality) กล่าวคือ ชุมชนมีจิตสำนึก มีจิตวิญญาณ ซึ่งอาจหมายถึง ความภักดี ความรัก ความห่วงหาอาทร ความรู้สึกเป็นเจ้าของในชุมชน โดยมีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกันในชุมชน

4. เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (peaceful) กล่าวคือ การเป็นชุมชนที่มีความสงบสุข คนในชุมชนมีจิตใจที่เยือกเย็น มีคุณภาพและคุณธรรม

ทวิศศักดิ์ นพเกษตร (2542) ได้กล่าวว่า ชุมชนจะเข้มแข็งได้ต้องมีลักษณะของความเป็นประชาสังคมสูง โดยประชาสังคมจะมีส่วนร่วมในการถักทอความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน และประชาสังคมที่เข้มแข็งจะต้องประกอบได้ด้วยองค์ประกอบเหล่านี้ คือ

1. จิตสำนึกประชาสังคม (civic consciousness) คือ การสำนึกว่าตนเป็นเจ้าของปัญหาชุมชน และมีเจตจำนงที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบและร่วมแก้ไขปัญหากับฝ่ายต่าง ๆ ขอมรับในการรวมตัวและความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน ด้วยมิตรภาพในการเรียนรู้ร่วมกันหรือแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ ให้ความสำคัญกับศักยภาพของปัจเจกชนในชุมชน ขอมรับและเห็นคุณค่าของความแตกต่างหลากหลายของสมาชิกในชุมชนในการร่วมทำงานด้วยกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหาชุมชนเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดสำนึกความเป็นชุมชน

2. โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางสื่อสาร หมายถึง โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อให้ผู้มีโอกาสดูแลปัญหาด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการพูดที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ การให้มีเวทีประชาคม (civic forum) ในรูปแบบต่าง ๆ จึงเป็นที่ซึ่งสร้างความเป็นพลเมืองให้แก่ประชาชน ในการร่วมกันแก้ไขปัญหของชุมชนและสาธารณะ โดยโครงสร้างพื้นฐานนี้แยกได้หลายระดับพื้นฐานที่สุด คือ การพบปะของผู้คนเป็นครั้งคราว เช่น การพบปะกันกับเพื่อนบ้านในวัด การพูดคุยกันถึงประเด็นสาธารณะต่าง ๆ ระดับถัดมา คือ การรวมตัวกันเป็นกลุ่มงานด้านใดด้านหนึ่งหรือเป็นองค์กร เช่น กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ระดับสูงสุด คือ องค์กรร่วม เป็นที่เชื่อมองค์กรสมาชิกและสมาชิกเข้าหากันเป็นเครือข่ายชุมชน องค์กรต่าง ๆ ในประชาสังคมที่เข้มแข็งการพบปะกันในเวทีประชาสังคม ประชาชนมีโอกาสร่วมในการพูดถึงปัญหาความเป็นอยู่ของชุมชนไม่เพียงในเวทีเล็ก หากแต่รวมไปถึงเวทีสาธารณะขนาดใหญ่ด้วย

3. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และการตัดสินใจในกิจกรรมสาธารณะ จำต้องดำเนินการหลังกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งหมายถึง สิ่งซึ่งประชาชนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดกับคนในชุมชนสาธารณะซึ่งกระบวนการเรียนรู้ไม่ใช่

ประชาชนหรือชุมชนเพียงรับฟังข้อมูลและข้อเสนอแนะเท่านั้น ประชาชนจำเป็นต้องพูดคุยถกเถียง แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพราะไม่มีใครประสบการณ์ที่เหมือนกันในเรื่อง เดียวกัน ต่างคนต่างมีประสบการณ์และมองสิ่งเดียวกันจากมุมมองและการให้คุณค่าที่แตกต่างกัน ชุมชนที่มีประชาคมที่เข้มแข็งจึงเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

4. ภาวะการณำ และผู้นำชุมชน ลักษณะเด่นของชุมชนที่มีความเป็น ประชาสังคมนำได้อยู่ที่จำนวนและแหล่งที่อยู่ของผู้นำ แต่อยู่ที่วิถีทางที่ผู้นำสัมพันธ์กับคนอื่น ผู้นำ ต้องสร้างโอกาสให้แก่ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม และริเริ่มสร้างสรรค์ ไม่ผูกขาดความคิด หรือการเป็น เจ้าของปัญหาหรือเจ้าของชุมชน ชุมชนจะเต็มไปด้วยภาวะการณำจากผู้นำที่หลากหลายที่มีความสามารถต่าง ๆ กัน มีวิสัยทัศน์ก้าวไกล มองปัญหาชุมชนอย่างเชื่อมโยงพร้อมที่จะแลกเปลี่ยน เรียนรู้ข้อมูลความคิดเห็น ผู้นำที่หลากหลายเหล่านี้จะไม่ค่อยแตกต่างจากชาวบ้านคนอื่น คือ ไม่มี ชนชั้นผู้นำที่แยกจากผู้ตามและคอยปกป้องฐานะของตนเอง รวมทั้งการควบคุมการกระทำของผู้อื่น อย่างเข้มงวด หากแต่ผู้นำที่ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนอย่างแนบแน่น และร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน

5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบันและชุมชนที่มีความเข้มแข็งเป็น ประชาสังคมนำ มักจะพึ่งพาสถาบันของรัฐบาลเพียงอย่างเดียว ตรงกันข้ามชุมชนที่ไม่เข้มแข็ง มักจะ ไม่พึ่งพารัฐ ส่งผลให้รัฐมีภาระรับผิดชอบชุมชนทุกด้านจนไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้ ทุกด้าน นำมาซึ่งความไร้ประสิทธิภาพในที่สุด สำหรับความเป็นประชาสังคมนำ ความสัมพันธ์ แนวระนาบในชุมชนที่ไม่เป็นประชาสังคมนำพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนหรือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบันทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่งหรือแบบอุปถัมภ์ ข้อมูล ที่ไหลผ่านช่องทางความสัมพันธ์ในแนวดิ่งมักเชื่อถือ ใ้ได้น้อย และความสัมพันธ์ในแนวดิ่งยังมีส่วน ก่อให้เกิดการปกครองแบบมาเฟียที่ทำให้เศรษฐกิจการเมืองเกิดความล้มเหลว

นอกจากนี้ นภกรณำ หะวานนท์ (2550) ได้เสนอมิติความเข้มแข็งของชุมชนเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. มิติทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ศักยภาพของชุมชนในการจัดการระบบ เศรษฐกิจที่เอื้อให้สมาชิกในชุมชนสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับระบบการผลิตเพื่อการค้า คือ มี กลไกในการระดมเงินทุนของชุมชนเพื่อเป็นสินเชื่อให้แก่สมาชิกในชุมชน มีการจัดระบบการผลิต สามารถลดต้นทุนการผลิตในเรื่องการใช้เครื่องมือ หรือเครื่องทุ่นแรงในการผลิต ความสามารถ สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า การเพิ่มแหล่งรายได้ให้มีความหลากหลาย

2. มิติทางด้านสังคม ได้แก่ ความสามารถของชุมชนในการที่จะจัดระเบียบ ทางสังคมของชุมชน ให้สามารถร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ในสังคมชุมชนไม่ว่าปัญหานั้น จะ เกิดจากสมาชิกในชุมชนหรือเกิดจากคนภายนอกชุมชน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงแรงเกาะเกี่ยวที่

คนในชุมชนมีต่อกัน และสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพชุมชนในการสร้างให้สังคมชุมชนดำรงตนได้ (self-contained) อย่างมั่นคง มีสันติสุข มีความสามัคคี อันเป็นรากฐานของความเข้มแข็งของชุมชน

3. มิติทางด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ความสามารถของชุมชนในการแก้ปัญหาด้วยสติปัญญา มีการเปลี่ยนความรู้กันอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง มีการสืบสารภูมิปัญญาความรู้ชุมชน มีความเชื่อมั่นในศักยภาพ ภูมิปัญญาและความภูมิใจในชุมชน ชุมชนมีความสามารถในการปรับตัวจนสามารถสร้างความเข้มแข็งขึ้นมาได้ในลักษณะต่าง ๆ กัน

4. มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถของชุมชนในการจัดระบบดูแลและแบ่งสรรทรัพยากรธรรมชาติ ให้เกิดประโยชน์และเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถสร้างระบบการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนได้ เพราะฉะนั้นแล้ว ลักษณะของชุมชนเข้มแข็งจะต้องมีลักษณะ ดังนี้

1. ประชาชนในชุมชนเป็นผู้มีจิตสำนึกประชาสังคม โดยตระหนักว่าตนเป็นเจ้าของปัญหาชุมชน และพร้อมที่จะเข้าไปแก้ปัญหาด้วยกัน

2. เป็นชุมชนที่ให้เสรีทางความคิด ประชาชนสามารถคิด และร่วมกันตัดสินใจ โดยไม่มีการบาดหมางใจกัน เพราะใช้มติของความเป็นประชาธิปไตย คือ ใช้เสียงส่วนใหญ่

3. มีผู้นำที่คอยสร้างโอกาสให้แก่คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมีการจัดเวทีประชาชน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาร่วมกับผู้นำชุมชนในการแก้ไขปัญหาชุมชน

กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ มิติทางด้านสังคมและมิติทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น อาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน

1. กิจกรรมหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม พร้อมกันทุกด้าน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องผนึกกำลังดำเนินการเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิดร่วมกันทำ และมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและ

กัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้ กิจกรรมหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

1.1 การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกัน ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญการปรับวิถีคิดและวิธีการทำงานของบุคคลภาครัฐ จากการเป็นผู้สนับสนุนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

1.2 การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชน ได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพ และเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชน การฟื้นฟูอนุรักษ์ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและสร้างเครือข่ายชุมชน

2. กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้นเป็นแนวคิดที่ต้องการเตรียมความพร้อมในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยมีขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมคนหรือการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรบุคคลในชุมชนเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา องค์กรชุมชนจะเข้มแข็งไม่ได้หากผู้นำในชุมชนและประชาชนขาดจิตสำนึก ขาดความรู้ความเข้าใจในการกำหนดประเด็นปัญหา การพัฒนาทางเลือก เพื่อดำเนินกิจกรรมการบริหารจัดการ การจัดกระบวนการถ่ายทอดความรู้และขาดการพัฒนาวิสัยทัศน์ การพัฒนาทรัพยากรบุคคลหรือการเตรียมคนจึงเป็นปัจจัยหลักสำคัญในความสำเร็จของการพัฒนาในระดับชุมชนซึ่งจากการดำเนินงานในชุมชนประสบความสำเร็จสูง โดยผู้นำหรือแกนนำที่ประสบความสำเร็จมักจะสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่มีลักษณะดังนี้

1. เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ “รู้ลึก รู้กว้าง รู้ไกล” และนำเสนอทางเลือกในการพัฒนาได้

2. มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา และวางแผนแก้ไขทั้งในระยะสั้น และยาวคิดรอบด้าน และบูรณาการสู่การปฏิบัติได้

3. มีความสามารถในการจดจำ ใฝ่รู้ มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ และการแสวงหาความรู้ที่ดี

ผู้อื่น

สังคมได้”

ภายนอกชุมชน

8. มีความสามารถในการรับฟังความเห็นของผู้อื่น “ควบคุมตนเองและยอมรับการวิพากษ์วิจารณ์ด้วยใจที่เป็นธรรม”

9. ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน

10. มีอุดมการณ์ เชื้อมั่นและยึดมั่น ในหลักการ

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดประเด็นปัญหาของชุมชนและการพัฒนาทางเลือก เพื่อดำเนินกิจกรรม กำหนดและวางกรอบประเด็นปัญหาโดยชุมชน มีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เชื่อมโยงไปกับการพัฒนาทางเลือกในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา ทั้งนี้ เพราะการพัฒนาทางเลือกร่วมกันย่อมนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน แต่การที่จะทำให้ทั้งสองกิจกรรมเป็นไปได้ โดยปราศจากความขัดแย้งนั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก ดังนั้น จึงต้องมีการดำเนินการโดยผ่านกระบวนการที่สำคัญ คือ

2.1 กระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน ขั้นตอนสำคัญในกระบวนการนี้

1. จะทำอย่างไรให้ครอบครัว ผู้นำชุมชน กลุ่มต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการนำเสนอปัญหาของตนเองและพิจารณาปัญหาของผู้อื่นร่วมกันทั้งชุมชน

2. ศึกษาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้รู้ความหลากหลายในด้านต่าง ๆ เช่น ความหลากหลายของทรัพยากรบุคคล ศึกษาลักษณะการทำงานของผู้นำท้องถิ่นรวมทั้งโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของหมู่บ้าน ชุมชน ศึกษาให้รู้ว่าพื้นที่มีอะไรเด่น มีอะไรดี มีอะไรเก่ง และอะไรที่เป็นความสามารถในการพึ่งตนเองได้ ศึกษาภูมิหลัง ภูมิรัฐ ภูมิธรรม วัฒนธรรม ประเพณีค่านิยม ความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น ศึกษาสภาพทางภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน ศึกษาวิถีชีวิต และโครงสร้างพื้นฐาน ศึกษาทุนที่เป็นทั้งเงิน วัสดุ อุปกรณ์ สถานที่ อาชีพ และทรัพยากรธรรมชาติ และศึกษาปัจจัยที่เอื้ออำนวยหรือสนับสนุนให้เกิดการพัฒนา

2.2 การพัฒนาทางเลือกเพื่อดำเนินกิจกรรม

1. พื้นฐานที่สำคัญที่สุด คือ การพบปะของผู้คนเป็นครั้งคราว ซึ่งอาจพบปะในที่เสวนาของชุมชน เพื่อนบ้าน หรือในที่ประชุมสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งอาจเป็นการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ หรือมีเหตุการณ์ส่งเสริมให้เกิดการพูดคุย

2. การรวมกลุ่มสนใจหรือเน้นงานด้านใดด้านหนึ่ง เช่น งานด้านการพัฒนาสุขภาพ เป็นต้น

3. โครงสร้างพื้นฐานระดับสูงสุดคือ การมี “องค์กรรวม” หรือ การจัดให้มี “คณะทำงาน” ที่สามารถเชื่อมสมาชิกหรือประชาชนเข้าหากันได้ โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะเหล่านี้จะเป็นช่องทางการสื่อสารสำหรับคนในชุมชนในเรื่องเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาชุมชน โดยเป็นการกระตุ้นและเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พูดคุยถึงปัญหาความเป็นอยู่

ขั้นตอนที่ 3 การดำเนินกิจกรรมชุมชน “กิจกรรมสาธารณะของชุมชน” เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นหลายกรณี เช่น กรณีปัญหา กรณีความสนใจ เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะพิเศษ คือ เกิดความสนใจและการมีเป้าหมายร่วมกันของชุมชน ทำให้มีการรวมพลัง มีการสนทนาอย่างพินิจวิเคราะห์ ริเริ่มกิจกรรมอย่างสร้างสรรค์ มีการจัดการร่วมกันภายในความสัมพันธ์ในแนวระนาบ เรียนรู้และสรุปบทเรียนร่วมกัน ลักษณะความร่วมมือในการดำเนินการกิจกรรมสาธารณะของชุมชน จึงเป็นลักษณะเครือข่ายความร่วมมือ จากหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องเป็นพหุภาคี

ดังนั้น กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งเป็นกระแสเรียกร้องของสังคมให้หันกลับมาพิจารณารากเหง้าของตนเองตั้งแต่ความเป็นจริงของสังคม กระบวนการศึกษาเรียนรู้เพื่อความเป็นไท หันมาสร้างจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง สร้างความรักในชุมชนท้องถิ่น รักในเพื่อนรอบข้างรวมทั้งสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเข้าร่วมเป็นเครือข่ายถักทอเป็นเส้นสายใยแห่งความร่วมมือเพื่อพัฒนาสังคมมีความเป็นชุมชนอิสระหรือองค์กรแบบพลเมืองที่เข้มแข็งมีความหลากหลาย ปราศจากการครอบงำโดยอำนาจรัฐและทุนเป็นองค์กรอาสาสมัครของสังคมเพื่อองค์กรและพลเมืองเข้าร่วมมือกันก็จะเกิดความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาเพื่อให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้ในที่สุด

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์, 2540 ได้วิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งมี 7 ประการ ดังนี้

1. โครงสร้างทางสังคมแบบแนวนอน หมายถึง สัมพันธภาพทางอำนาจของบุคคลในชุมชนที่เท่าเทียมกัน อำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรหรือโอกาสของคนทุกคนในชุมชนไม่แตกต่างกัน เงื่อนไขนี้เป็นปัจจัยให้เกิดความรัก ความสามัคคี ก่อให้เกิดความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวาง

2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ การผลิต การบริโภค การสะสมและการกระจายส่วนเกิน ประชาชนมีสิทธิ์และอำนาจในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากรมีรูปแบบการผลิตที่สนองความต้องการของตนเป็นหลักและเชื่อมโยงระบบนิเวศน์การบริโภค เน้นการพออยู่พอกิน ไม่ทำลายธรรมชาติ ไม่สะสมมาก หากมีการกระจายส่วนเกินสู่ญาติมิตรและสังคมในรูปแบบแบ่งปัน ทำบุญ ชำระภาษี

3. ค่านิยมจากหลักธรรมของศาสนา หรืออุดมการณ์ในการใช้ชีวิต ความเชื่อเรื่องกรรม การเคารพอ่อนน้อมต่อธรรมชาติในฐานะเป็นจิตวิญญาณเอื้อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ

4. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต กระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่น การสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมจากครอบครัว วัด สถานประกอบการ โดยสังเกต ฟัง ถาม ทดลองทำ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นการเรียนรู้ที่นำมาปฏิบัติจริง

5. กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนเกิดขึ้นได้หลายเงื่อนไข เช่น การประพัตดินในกรอบของศีลธรรม การเป็นผู้ต่อสู้เพื่อชุมชน หรือเป็นผู้ทรงคุณความรู้ชุมชนที่มีโครงสร้างสังคมในแนวนอน จะเกิดกลุ่มผู้นำธรรมชาติอย่างหลากหลายตามกิจกรรมที่เกิดขึ้นและมีการทำงานในรูปการปรึกษาหารือ แสวงหาความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา

6. ระบบความสัมพันธ์เชิงแน่นแฟ้น สิ่งที่เห็นเป็นรูปธรรม คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ซึ่งเปรียบเหมือนระบบความมั่นคงและสวัสดิการชุมชน สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ เพื่อนฝูง มีกฎเกณฑ์ แบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกัน ชุมชนมีความแน่นแฟ้น จะมีพลังสามารถจัดการปัญหาได้อย่างดี

7. กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นสภาพที่พบปะของชุมชนในวิถีชีวิต และกิจกรรมต่าง ๆ หรือกระบวนการถ่ายทอด และเปลี่ยนเรียนรู้ ปรึกษาหารือกัน อันจะนำไปสู่การปรับตัวของชุมชนได้รวดเร็วทันเหตุการณ์

ดังนั้น กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ต้องมีกระบวนการของการมีส่วนร่วมจากประชาชนเสมอ ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ก็เท่ากับว่า เป็นการระดมความคิดจากหลากหลายมุมมองที่มองปัญหาในมิติที่ต่างกันออกไป มาระดมสมอง ระบุนโยบายออกมาเป็นข้อ ๆ แล้วร่วมกันแก้จนปัญหาหมดสิ้นไปจากชุมชน โดยหลัก จะประกอบด้วย

1. ระดมคน ระดมความคิด
2. เจาะปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นข้อ ๆ แล้ววางกรอบการแก้ปัญหา
3. ปฏิบัติการแก้ปัญหาตามกรอบที่วางแผนร่วมกัน

4. ติดตามและประเมินผลของการแก้ไขปัญหาค้างที่ระบุกันไว้ หากปัญหาที่ต้องการแก้ไขไม่ประสบผลสำเร็จหรือก็แก้ไขไม่ได้ ก็จะกลับไปสู่กระบวนการแรก คือ การระดมคนระดมความคิด เพื่อจะหาข้อบกพร่องในการปฏิบัติการแก้ปัญหา หรือหาช่องโหว่ที่ทำให้ปัญหาไม่ถูกแก้จนนำไปสู่การกำหนดกรอบแผนการปฏิบัติใหม่ เพื่อแก้ปัญหากันต่อไป

กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเข้มแข็งดังกล่าว จำเป็นต้องมีการบูรณาการกันระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิม ภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาใหม่ที่เป็นความรู้ ทำความเข้าใจจากภายนอกชุมชนผ่านสื่อบุคคล เพื่อนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ จนทำให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป แต่ในภาวะสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในกระแสปัจจุบัน ทำให้ส่งผลกระทบต่อสังคม ซึ่งยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ บ้างก็ทำให้ชุมชนอ่อนแอ สังคมเกิดวิกฤติในด้านต่าง ๆ ดังนั้นในการพัฒนาหรือการเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็งนั้น จึงมองถึงวิสัยทัศน์ใหม่การสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ของชุมชน ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ชุมชน เพื่อสร้างฐานการเรียนรู้และองค์ความรู้ที่เป็นของตนเอง รวมไปถึงการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมของสมาชิก โดยผู้นำหรือผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นแกนกลาง คุณลักษณะนี้เป็นจุดแข็งที่ชุมชนใช้สร้างความเป็นเอกภาพและศักยภาพของตน สามารถพัฒนาและรวบรวมความรู้ต่าง ๆ เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

2. กระบวนการสร้างทุนชุมชนหรือทุนสังคม ที่มองครอบคลุมทั้งการสะสมเงินตรา ทุนสังคมที่มีจากบุคลากร ภูมิปัญญา ประเพณีวัฒนธรรมชุมชน สถาบันสาธารณสมบัติ ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น โดยสร้างทุนเหล่านี้ให้หลากหลายรูปแบบและมากขึ้น

3. กระบวนการศึกษาวิจัย เป็นการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนา ได้แก่ แสวงหาความร่วมมือจากนักวิชาการสถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานของชุมชน และส่งเสริมให้ชุมชนหรือสถาบันในชุมชนทำงานวิจัยเอง เพื่อนำผลที่ได้มาวางแผนพัฒนาชุมชนต่อไป

4. กระบวนการสร้างความหลากหลายจากปัจจัยที่เป็นคุณค่าต่อการพัฒนา เป็นการเปิดรับเอาความรู้ และความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน โดยเปิดเวทีแลกเปลี่ยนทัศนะเรียนรู้ระหว่างกัน โดยชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจและวางแผนพัฒนาตนเอง สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่ความร่วมมือพัฒนาแบบภาคีต่าง ๆ ที่ผลักดันให้เกิดการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ มีศักยภาพ และมีการประสานวางแผนหรือการทำงานในทุกระดับ

5. กระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน เป็นการต่อยอดความรู้ในการพัฒนาตนเอง และเครือข่ายอยู่ตลอดเวลา นำไปสู่การยกระดับทุนที่เกิดจากการร่วมทุนกันระหว่างองค์กรในการพัฒนาด้านต่าง ๆ

ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้จึงเป็นการยกระดับทุนที่เกิดจากการร่วมทุนกันระหว่างองค์กรในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ

1. กระบวนการเรียนรู้ชุมชน รู้ถึงความเป็นชุมชนองค์ความรู้ภายในชุมชน
2. กระบวนการสร้างทุนทางสังคม คือ การจะนำเอาทุนทางสังคมที่มีอยู่ภายในชุมชน เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรม มาทำอย่างไรให้เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
3. มีการวิจัยชุมชน เพื่อหาปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และสืบให้ได้ต้นสายปลายเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น
4. มีการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนทัศนะ ความรู้ และมีการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างองค์ความรู้ภายในและภายนอกชุมชน แต่ละชุมชนจะเป็นผู้ตัดสินใจและวางแผนที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยตนเอง
5. มีการสร้างเครือข่าย เพื่อระดมหาแนวทางร่วมกันในการพัฒนาตนเองภายในเครือข่าย ควบคู่กับการพัฒนาตนเองภายในชุมชน

1.3 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง

ทิสนา แจมมณี (2545) ได้นิยามความหมายคำว่า “การเรียนรู้” (learning) หมายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิดและพฤติกรรม อันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ ซึ่งควรเป็นการปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น การเรียนรู้จะมีขอบเขตครอบคลุมความหมาย 2 ประการ คือ การเรียนรู้ในความหมายของ “กระบวนการเรียนรู้” (learning process) ซึ่งหมายถึง การดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่าง ๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ และการเรียนรู้ในความหมายของ “ผลการเรียนรู้” (learning out come) ซึ่งได้แก่ความรู้ ความเข้าใจในสาระต่าง ๆ ความสามารถในการกระทำ การใช้ทักษะกระบวนการต่าง ๆ รวมทั้งความรู้ลึกหรือเจตคติอันเป็นที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้

สุรางค์ ใ้วตระกูล (2544) ให้ความหมายของ “การเรียนรู้” (learning) ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือจากการฝึกหัด รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงปริมาณความรู้ของบุคคล

พรพิไล เลิศวิชา (2541) ให้ความหมาย “กระบวนการเรียนรู้” ว่าเป็นกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การรู้และการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียวกัน โดยกระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนา สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้

สมพันธ์ เตชะอธิก (2547) ให้ความหมาย “กระบวนการเรียนรู้” ว่าเป็นการแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ ขั้นตอน ตั้งแต่การได้รับข้อมูล การจำแนกข้อมูล การสรุปองค์ความรู้ การจัดการเรียนรู้ ด้วยการปฏิบัติจริงให้กับผู้อื่น องค์กรอื่น ๆ และการสรุปบทเรียน จนนำไปสู่การจัดระบบเป็นชุดความรู้ในภาพรวม

อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2549, หน้า 1) กระบวนการเรียนรู้ คือกลไกสำคัญที่สุดซึ่งมนุษย์ใช้ในการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ ที่ในระดับปัจเจกบุคคลแต่สังคมนะระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะครอบครัว กลุ่ม องค์กร ชุมชน ประเทศและระบบนิเวศ การปรับตัวโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์มิได้จำกัดอยู่เพียงด้านกายภาพตามสัจชาติญาณทางธรรมชาติ คือการอยู่ การสืบพันธุ์ และเอาตัวรอดจากภัยคุกคามต่าง ๆ เท่านั้นหากครอบคลุมกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับความรู้ ตำนานคติ จิตใจ อุดมคติ ของสังคมนะระดับต่าง ๆ กระบวนการเรียนรู้จึงเป็นทั้งกลไกการถ่ายทอดหรือผลิตซ้ำ เพื่อรักษาลักษณะเอาไว้ เช่นเดียวกับที่เป็นกระบวนการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ เพื่อปรับตัวกับสิ่งเดิม ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่งอยู่ตลอดเวลาครับ

บทตัวอย่าง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนยุคอดีตที่มีทัศนะว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและสัมพันธ์อยู่กับธรรมชาติหรือสิ่งเหนือธรรมชาติจึงต้องเรียนรู้ที่จะจัดความสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านี้ครับ ความอ่อนน้อมถ่อมตนอย่างตระหนักรู้ว่าตนมีชีวิตอยู่ได้โดยธรรมชาติ เช่นเดียวกับสรรพชีวิตอื่นโดยสังเกตการเรียนรู้จากฤดูกาล วัน เวลาและการเปลี่ยนแปลงอื่นๆของธรรมชาติและชีวิต จึงเชื่อว่า สรรพสิ่งในธรรมชาติสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุปัจจัยหรือเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน และมีความเชื่อถือปฏิบัติต่อกันมา โดยการบอกเล่า ทดลองปฏิบัติจริง สังเกต การกระทำ ฯลฯ

สรุป จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุป การเรียนรู้ หมายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติแนวคิด และพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น และ กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ ขั้นตอน จาก การลงมือปฏิบัติจริงของคนในชุมชน ทั้งในการพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตและชุมชน หรือที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่โดยผ่านการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไขและลงมือปฏิบัติ และผู้วิจัยได้นำข้อมูลดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในส่วนกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งของหมู่บ้านท่าควาย

ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน

ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนประมวลได้จาก (1) ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนจากกระบวนการประเมินอย่างรวดเร็ว (2) ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนที่เสนอเพิ่มเติม

โดยคณะที่ปรึกษา และ (3) ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนจากการตรวจเอกสาร นำมาพิจารณาคัดเลือกตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนที่เหมาะสมได้ทั้งสิ้น 4 องค์ประกอบ จำนวน 39 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย องค์ประกอบแรก คือ ตัวชี้วัดปัจจัยทุนการเงิน/ทุนที่สร้างขึ้น 17 ตัวชี้วัด องค์ประกอบที่สอง คือ ปัจจัยทุนมนุษย์ 8 ตัวชี้วัด องค์ประกอบที่สาม คือ ปัจจัยทุนทางสังคม 9 ตัวชี้วัด และองค์ประกอบที่สี่ คือ ปัจจัยทุนธรรมชาติ 5 ตัวชี้วัด ซึ่งมีรายละเอียดและนิยามตัวชี้วัดดังแสดงในตารางดังนี้

ตารางที่ 2.1 องค์ประกอบและตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน

FC ทุนการเงิน/ทุนที่สร้าง (financial and built capital)	
องค์ประกอบ	นิยาม/ตัวชี้วัด
F1 สาธารณูปโภค	การมีความทั่วถึงและความพร้อมในการให้บริการด้านสาธารณูปโภค-สาธารณูปการ 1. สัดส่วนของครัวเรือนที่ได้รับบริการสาธารณูปโภค-สาธารณูปการ 2. ระดับคะแนนความพร้อมในการให้บริการ
F11 ความทั่วถึงในการบริการ	
F12 ความพร้อมในการให้บริการ	
F2 ข้อมูลข่าวสาร	การได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต 3. จำนวนประเภทของข้อมูลข่าวสาร (ประเภท) 4. คะแนนระดับประโยชน์ของข้อมูลข่าวสาร
F21 ประกอบข้อมูลข่าวสารภายในชุมชน	
F22 ประโยชน์ของข้อมูลข่าวสารต่อการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต	
F3 การประกอบอาชีพและรายได้	การมีความมั่นคงและหลากหลายในการประกอบอาชีพเพื่อเป็นที่มาของรายได้ของครัวเรือนในชุมชน 5. สัดส่วนของครัวเรือนที่มีทั้งอาชีพหลักและอาชีพรอง 6. สัดส่วนของครัวเรือนที่มีคนที่ย้ายออกไปประกอบอาชีพ 7. รายได้รวมของครัวเรือน (บาท/ปี) 8. สัดส่วนของครัวเรือน (บาท/ปี)
F31 การประกอบอาชีพหลักและอาชีพรอง	
F32 การเคลื่อนย้ายแรงงานเพื่อประกอบอาชีพ	
F33 รายได้รวมของครัวเรือน	
F34 ครัวเรือนที่มีรายได้เพียงพอ	

ตารางที่ 2.1 องค์ประกอบและตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน (ต่อ)

FC ทุนการเงิน/ทุนที่สร้าง (Financial and Built Capital)	
องค์ประกอบ	นิยาม/ตัวชี้วัด
F4 ผลผลิตในชุมชน	มีการผลิตโดยใช้วัตถุดิบในชุมชนเพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตและมีความสามารถในการจัดหาตลาด
F41 ผลិតภัณฑ์ทางการเกษตร	9. จำนวนชนิดของผลผลิตทางการเกษตรเพื่อใช้ในการบริโภคและจำหน่าย (ชนิด)
F42 ผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตร	10. จำนวนชนิดของผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตรเพื่อใช้ในการบริโภคและจำหน่าย (ชนิด)
F43 ผลิตภัณฑ์อื่นๆ	11. จำนวนชนิดของผลิตภัณฑ์อื่นเพื่อใช้ในการบริโภคและจำหน่าย (ชนิด)
F44 ผลิตภัณฑ์ชุมชน	12. จำนวนชนิดของผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อใช้ในการบริโภคและจำหน่าย (ชนิด)
F45 คุณภาพของผลิตภัณฑ์	13. จำนวนชนิดของผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ได้รับการรับรอง (ชนิด)
F5 บังคับการผลิต	การมีบังคับการผลิตภายในชุมชน
F51 บังคับการผลิต	14. สัดส่วนการใช้บังคับการผลิตในชุมชน
F6 การออม/การมีหนี้สิน/การกู้ยืม	การที่ครัวเรือนในชุมชนมีการออมและไม่มีหนี้สินและแนวโน้มการออมของหนี้สินและครัวเรือน
F61 การออม	15. สัดส่วนของเงินออมต่อรายได้
F62 หนี้สิน	16. สัดส่วนของหนี้สินรวมต่อรายได้
F7 การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ของแหล่งเงินทุน	การมีแหล่งเงินทุนภายในชุมชนเพื่อประโยชน์
F71 แหล่งเงินทุน	17. สัดส่วนของแหล่งเงินทุนภายในชุมชน

ตารางที่ 2.1 องค์ประกอบและตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน (ต่อ)

HC ทุมนมนุษย์ (Human Capital)	
องค์ประกอบ	นิยาม/ตัวชี้วัด
H1 การศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ H11 การศึกษา H12 การฝึกอบรม H13 ประสิทธิภาพ	การที่ประชาชนได้รับการศึกษา การมีโอกาสด้านการศึกษา การอบรม และสั่งสมประสบการณ์เพื่อประกอบอาชีพและดำเนิน 18. สัดส่วนของผู้ที่ได้รับการศึกษาตั้งแต่มัธยมต้นต่อต่ำกว่ามัธยมต้น 19. สัดส่วนของประชาชนที่ได้รับการฝึกอบรม 20. จำนวนปีที่ครัวเรือนประกอบอาชีพหลัก (ปี)
H2 สุขภาพอนามัย H21 สุขภาพแข็งแรง	การที่ประชาชนมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงไม่เป็นโรคและมีการออกกำลังกายเป็นประจำ ตลอดจนเข้าถึงบริการสาธารณสุข 21. สัดส่วนของคนเป็นโรคในชุมชน
H3 ศีลธรรม H31 การปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา	การที่ประชาชนในชุมชนได้นำแนวทางคำสอนตามศาสนาต่างๆเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต 22. ระดับคะแนนการปฏิบัติ
H4 ชีวิตครอบครัว H41 ครอบครัวอบอุ่น	การมีครอบครัวอบอุ่นและมีหัวหน้าครัวเรือนที่มีการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างน้อย 1 ครั้ง/สัปดาห์ 23. สัดส่วนของครัวเรือนที่มีการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างน้อย 1 ครั้ง/สัปดาห์
H5 ความภาคภูมิใจ H51 ความภูมิใจ	การที่ประชาชนในชุมชนมีความภาคภูมิใจต่อตนเอง สมาชิกในครัวเรือน ผู้นำครัวเรือน ผู้นำชุมชน และต่อชุมชน 24. ระดับคะแนนความภูมิใจ

ตารางที่ 2.1 องค์ประกอบและตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน (ต่อ)

HC ทุนมนุษย์ (human capital)	
องค์ประกอบ	นิยาม/ตัวชี้วัด
H6 คุณลักษณะของผู้นำ	การมีผู้นำที่มีลักษณะที่ดีและได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชน
H61 การยอมรับผู้นำชุมชน	25. คะแนนการยอมรับผู้นำชุมชน
SC วัฒนธรรมประเพณี (Social Capital)	
S1 วัฒนธรรมประเพณี	มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนอย่างสม่ำเสมอและมีแนวโน้มสืบเนื่องต่อไปในอนาคต
S11 วัฒนธรรมหรือประเพณีท้องถิ่น	26. สัดส่วนของวัฒนธรรมประเพณีที่มีความสม่ำเสมอและเพิ่มขึ้น
S3 การมีส่วนร่วมในชุมชน	การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆภายในชุมชน
S31 การมีส่วนร่วมของประชาชน	28. ระดับคะแนนการมีส่วนร่วมของประชาชน
S4 ความเท่าเทียม	ประชาชนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรม และการบริหารจัดการภายในชุมชน และมีการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสทางสังคมในชุมชน
S41 การแบ่งแยกทางสังคม	29. สัดส่วนของกิจกรรมที่มีสมาชิกทุกกลุ่มเข้าร่วม
S42 การให้ความช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสทางสังคม	30. สัดส่วนของกิจกรรมช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น
S5 กลุ่มและองค์กรในชุมชน	มีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่างๆ
S51 การมีองค์กรในชุมชน	31. จำนวนกลุ่มที่มีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน และมีการดำเนินงานเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 3 ปี (กลุ่ม)

ตารางที่ 2.1 องค์ประกอบและตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน (ต่อ)

SC วัฒนธรรมประเพณี (social capital)	
องค์ประกอบ	นิยาม/ตัวชี้วัด
<p>S6 ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต</p> <p>S61 ปัญหาอาเสพติด</p> <p>S62 ความมั่นคงของที่อยู่อาศัย</p> <p>S63 ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน</p>	<p>ชุมชนมีความมั่นคง และประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน</p> <p>32. คะแนนปัญหาอาเสพติด</p> <p>33. สัดส่วนของครัวเรือนที่มีบ้านปลูกสร้างอย่างแข็งแรงบนที่ดินของตัวเอง</p> <p>34. คะแนนปัญหาความปลอดภัยในชีวิต</p>
NC ทุนธรรมชาติ (natural capital)	
<p>N1 ปริมาณของทรัพยากรธรรมชาติ</p> <p>N11 ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ (ปริมาณ)</p>	<p>การมีทรัพยากรธรรมชาติหลายชนิดภายในชุมชน</p> <p>35. ชนิดของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน (ชนิด)</p>
<p>N2 คุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม</p> <p>N21 ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ (คุณภาพ)</p> <p>N22 ปัญหาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน</p>	<p>คุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตของประชาชน</p> <p>36. ระดับคะแนนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ</p> <p>37.1 สัดส่วนของการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่มีแนวโน้มลดลง</p> <p>37.2 ระดับคะแนนปัญหาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน</p>

ตารางที่ 2.1 องค์ประกอบและตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน (ต่อ)

NC ทุนธรรมชาติ (natural capital)	
องค์ประกอบ	นิยาม/ตัวชี้วัด
N3 การใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติ	การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยปราศจากความขัดแย้ง และมีการจัดการทรัพยากรในชุมชน
N31 การถือครองที่ดิน	38. สัดส่วนของครัวเรือนที่มีการถือครองที่ดินเป็นเอกสารสิทธิ์ของตนเอง
N32 การใช้ประโยชน์	39. สัดส่วนของทรัพยากรธรรมชาติที่มีการใช้ประโยชน์

ที่มา: (สุมาลี สันติพลวุฒิ และคณะ, 2550)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชนินทร์ วะสินนท์ (2549, บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การจัดการสวัสดิการชุมชนของเครือข่ายอินแปง: กลไก กระบวนการจัดการตนเอง ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการจัดการสวัสดิการชุมชนบูรณาการภายใต้การจัดการตนเองของเครือข่าย เริ่มต้นจากการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ค้นหาศักยภาพของตนเอง เพื่อยกระดับศักยภาพการเรียนรู้ไปสู่การปฏิบัติ หลังจากนั้นจึงได้มีการจัดการเครือข่ายขยายการเรียนรู้ให้กว้างขวางออกไป กลายเป็นการประสานพลังท้องถิ่น สามารถพึ่งตนเองได้ และยังพบว่าเครือข่ายอินแปงเป็นองค์กรที่มีชีวิตที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องกันอย่างหลากหลาย สามารถปรับตัวได้ด้วยการจัดการตนเอง ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งในลักษณะของการจัดการตนเองแบบอิสระ และแบบรวมหมู่ โดยได้รับอิทธิพลจากสถานการณ์ภายนอกที่เข้ามากระทบ ทั้งจากทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและการเมือง

สุพัฒน์ ไพไหล (2555, บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง กระบวนการทัศน์พัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของกลุ่มเครือข่ายอินแปง ในจังหวัดสกลนคร อุดรธานี กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบวิธีการ การพัฒนากระบวนการทัศน์ในการพึ่งตนเองใช้วิธีการเฉพาะของตนเอง คือ การทำประชาพิชญ์และพัฒนา การจัดการตนเองและเครือข่ายทางสังคม โดยมีระบบโครงสร้างและระบบ

เศรษฐกิจ สังคมแบบอินแปงที่เป็นอัตลักษณ์คือ เศรษฐกิจครัวเรือน เศรษฐกิจวัฒนธรรม โดยยึดหลักวัฒนธรรมชุมชนเป็นหลักในวิถีชีวิต เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง นำไปสู่การพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืนในที่สุด

เบญจพร เศรษฐสุนทิ (2545) ศึกษาเรื่อง การจัดทำแผนแม่บทชุมชนกับแนวคิดเรื่องสวัสดิการเชิงรุก: กรณีศึกษามูลนิธิองค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาภาคอีสาน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการจัดการจัดทำแผนแม่บทชุมชน สามารถนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับงานสวัสดิการเชิงรุกได้ในฐานะที่เปรียบเสมือนเครื่องมือในการค้นหาความต้องการของประชาชนเพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเอง ส่วนปัญหาและอุปสรรคที่พบคือ ยังไม่สามารถเปลี่ยนทัศนคติและปลูกฝังแนวคิดใหม่ในการพัฒนาให้แก่ประชาชนได้

ภมรรัตน์ สุธรรม (2546) วิจัยเกี่ยวกับเรื่อง พลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก ผลการวิจัยพบว่า พลวัตของชุมชนในช่วงบุกเบิกเป็นชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง สามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีปัจจัยสำคัญในการพึ่งตนเองคือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นแบบเครือญาติ ชุมชนในช่วงปรับตัวได้มีการรวมตัวในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชน รวมตัวกันเป็นเครือข่าย กระบวนการพัฒนาที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ต้องนำแนวคิดการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนใช้เป็นแนวทางหลัก และการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นต้องพัฒนาแบบบูรณาการหรือแบบองค์รวม เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนจะสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

นภารัตน์ เจริญรัตน์ (2545) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาเทศบาลนครเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาเทศบาลนครเชียงใหม่ ด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม ด้านสังคมและเศรษฐกิจ ด้านการเมืองและการบริหารในระดับต่ำ ทุกขั้นตอนกระบวนการ นับตั้งแต่การวางแผนค้นหาสาเหตุของปัญหา การร่วมเป็นผู้ลงมือปฏิบัติการเป็นผู้รับประโยชน์และการประเมิน

ดุสิตา แก้วสมบูรณ์ (2545) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาตำบลขององค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดสงขลา ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบและระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาตำบลขององค์การบริหารส่วนตำบลในกระบวนการทั้ง 4 ด้าน พบว่า การมีส่วนร่วมด้านร่วมคิด ด้วยการพูดคุย ปรีกษาหารือกับเพื่อนบ้านเกี่ยวกับการจัดทำโครงการ มีระดับการมีส่วนร่วมสูงที่สุด การมีส่วนร่วมด้านการตัดสินใจ ด้วยการร่วมพิจารณาตัดสินใจกับประชาคมตำบลเพื่อจัดทำสาธารณะประโยชน์ในหมู่บ้าน การมีส่วนร่วมด้านร่วมปฏิบัติการตามโครงการด้วยการร่วมประสานงานขอความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการดำเนินโครงการและชักชวนเพื่อนบ้านให้ร่วมกิจกรรมมีระดับการมีส่วนร่วมสูงสุด

กมลศักดิ์ ธรรมมาวุธ (2544) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการคัดแยกมูลฝอยของเทศบาลนครหาดใหญ่ ผลการวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการคัดแยกมูลฝอยอยู่ในระดับต่ำ ความแตกต่างของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคัดแยกมูลฝอยตามปัจจัยและระยะเวลาการอยู่อาศัยในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่นี้มีนัยสำคัญทางสถิติ

เชษฐชัย ศรีชูชาติ (2541) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายสาธารณะ : กรณีศึกษาการจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่ให้แก่ชาวชุมชนแออัดในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ชาวชุมชนแออัดในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ เป็นผู้มีความสำคัญมากกว่าหน่วยงานของรัฐในทุกขั้นตอนของกระบวนการจัดหาที่อยู่ใหม่ ทั้งในด้านการริเริ่มโครงการการแนะนำสมาชิกชุมชนให้เข้าร่วมโครงการ การคัดเลือกกรรมการโครงการการดำเนินงานตามขั้นตอนต่าง ๆ ของโครงการ การเลือกพื้นที่ที่อยู่อาศัยใหม่ ส่วนหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเป็นผู้สนับสนุนให้การดำเนินงานต่าง ๆ ของโครงการจัดหาที่อยู่อาศัยดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ ยังพบว่าชาวชุมชนแออัดที่มีสถานภาพสูงทางเศรษฐกิจสังคมเป็นกรรมการ โครงการ มีส่วนร่วมสำคัญในขั้นตอนของกระบวนการจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่มากกว่าชาวชุมชนแออัดทั่วไป

เรืองยศ ปรีดี (2542) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตชนบท จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่าชุมชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลด้านการร่วมกันในการวางแผน พบว่าชุมชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการวางแผนโดยมีการรวมกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น มีการรวมกลุ่มแบบกลุ่มอาชีพ มีการพบปะปรึกษาหารือเพื่อการศึกษาและความต้องการร่วมกันในชุมชน เดือนละ 2-3 ครั้ง ด้านการลงทุนในการดำเนินงานในการบริหารส่วนตำบล พบว่าชุมชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการลงทุนในการดำเนินงาน โดยมี การจัดตั้งแหล่งทุนของกลุ่มในรูปแบบกลุ่มออมทรัพย์มากที่สุด และมีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยการเสียดสละแรงงาน ด้านการตัดสินใจในการทำงานร่วมกันของชุมชน ในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล พบว่าสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลส่วนใหญ่มีส่วนร่วมโดยที่สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลได้มีส่วนร่วมในการวางแผนการใช้งบประมาณลักษณะดำเนินการคือ มีการประชุมชี้แนะและวางแผน จัดสรรงบประมาณโดยใช้สมาชิกแสดงความคิดเห็น ใ้ชัดที่ประชุม โดยร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล นอกจากนี้บุคลากรในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลโดยรวม และด้าน 4 ด้านอยู่ในการดำเนินงาน ด้านความสามัคคีและการให้ความร่วมมือ และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนตามศักยภาพ

แพทยา แก้วพวง (2538) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการหมู่บ้านในการบริหารงานพัฒนาท้องถิ่น: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอไชโย จังหวัดอ่างทอง

ผลการศึกษาไม่พบว่า กรรมการหมู่บ้านที่มีอายุมากจะมีส่วนร่วมในการบริหารงานพัฒนาท้องถิ่นมากกว่ากรรมการที่มีอายุน้อย แต่พบว่า กรรมการหมู่บ้านที่มีระดับการศึกษาสูงที่มาจากการเลือกตั้งมีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีมาตรฐานดำรงชีพสูง เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมและมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการดำเนินงานของกรรมการหมู่บ้านมากจะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานพัฒนาท้องถิ่นมากกว่ากรรมการหมู่บ้านที่มีการศึกษาต่ำเป็นกรรมการโดยตำแหน่งมีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐน้อย มาตรฐานการดำรงชีพต่ำ เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมน้อยและมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการดำเนินงานของคณะกรรมการหมู่บ้านน้อย

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่า สถานการณ์ด้านการพัฒนาในระดับท้องถิ่นในปัจจุบันนั้น มีทิศทางการพัฒนามุ่งสู่การพัฒนาแบบครบวงจร กล่าวคือ มีการสนับสนุนด้านการพัฒนาจากหน่วยงานภาครัฐผ่านทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความใกล้ชิดต่อประชาชนมากที่สุด ซึ่งได้แก่ เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด ผสานกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งมีความตื่นตัวในการให้ความร่วมมือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองในด้านต่าง ๆ

จำเนียร ศิลปอาษา (2540) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ผลการศึกษาพบว่า ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ในเรื่องดังกล่าว คือ ความคาดหวังถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการมีส่วนร่วมในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

ยุทธศิลป์ ป้านภูมิ (2540, หน้า 102-108) ได้ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน: ศึกษากรณีกลุ่มออมทรัพย์ในเขตเทศบาลนครสวรรค์” โดยศึกษาระดับความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนด้านการออมทรัพย์และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งรวมไปถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานขององค์กรชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ระดับความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน 11 องค์กร สามารถจัดระดับความเข้มแข็งไว้ 3 ระดับ คือ ระดับความเข้มแข็งมาก มีจำนวน 3 องค์กร ระดับปานกลางมีจำนวน 6 องค์กร และระดับความอ่อนแอมีจำนวน 2 องค์กร ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน จากการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรและการทดสอบสมมติฐาน พบว่า 1) ปัจจัยภายในองค์กร ได้แก่ ระยะเวลาในการจัดตั้งกลุ่ม การมีวินัยของสมาชิกและการนำระเบียบไปปฏิบัติ มีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนหรือยอมรับสมมติฐาน ส่วนการมีความรู้ ความเข้าใจวัตถุประสงค์

และภาวะผู้นำของกลุ่ม ไม่มีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน 2) ปัจจัยภายนอกองค์กร ได้แก่ ลักษณะอาชีพ การแนะนำติดตามของเจ้าหน้าที่ที่มีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนหรือยอมรับสมมติฐาน ส่วนการมีเอกลักษณ์ในที่อยู่อาศัยไม่มีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน ประกอบด้วย คณะกรรมการไม่ทำงานตามบทบาทหน้าที่ สมาชิกไม่มีวินัยและขาดการมีส่วนร่วม การบริหารจัดการยังไม่ดีพอ เนื่องจาก คณะกรรมการยังขาดความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในการบริหารจัดการ และการแนะนำติดตามของเจ้าหน้าที่ไม่ต่อเนื่อง

พริศุต ศรีธวัช ณ อุษยา (2541, หน้า 91-101) ได้ศึกษาเรื่อง “องค์กรประกอบเชิงระบบ และ ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน กรณีศึกษาหมู่บ้านวัดเกาะ ตำบลวังห้ว อำเภอสรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี” โดยศึกษาองค์ประกอบและลักษณะองค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชนและเพื่อศึกษาปัจจัยส่งเสริมและอุปสรรคที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน โดยศึกษาจากกิจกรรมพัฒนาและการแก้ปัญหาของหมู่บ้านวัดเกาะ ประกอบด้วยกิจกรรม ทั้งสิ้น 15 กิจกรรม ผลการศึกษาพบว่า คนในชุมชนทั้งผู้นำและชาวบ้านเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน รวมทั้งหน่วยงานภายนอกและระดับประเทศต้องให้ความช่วยเหลือสนับสนุนเพื่อการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง อันนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนในอนาคตอย่างยั่งยืนต่อไป

อริญญา ตัญญาเกตุ (2541) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อระดับการพึ่งตนเองของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินโครงการป่าวังโป่ง-ชนแดน-วังกำแพง จังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการศึกษาพบว่าเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินโครงการป่าวังโป่ง-ชนแดน-วังกำแพง จังหวัดเพชรบูรณ์ มีการพึ่งตนเองได้ทางด้านเทคโนโลยี ทางด้านเศรษฐกิจและทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ อยู่ในระดับปานกลาง มีการพึ่งตนเองได้ทางด้านสังคมและทางด้านจิตใจอยู่ในระดับที่สูงและผลจากการทดสอบสมมติฐานพบว่า ปัจจัยด้านอาชีพในครัวเรือน ภาวะผู้นำของหัวหน้าครัวเรือน รายได้ ประเมินสุทธิในครัวเรือน ขนาดการถือครองที่ดินในครัวเรือน มีผลต่อระดับการพึ่งตนเองของเกษตรกรในทุก ๆ ด้าน ปัจจัยการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน ลักษณะของชุมชนและลักษณะของพื้นที่ มีผลต่อการพึ่งตนเองได้ในบางด้าน ส่วนปัจจัยอายุของหัวหน้าครัวเรือนจำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนแรงงานในครัวเรือน พบว่า ไม่มีผลต่อระดับการพึ่งตนเองในทุก ๆ ด้าน

สมหมาย สาดทรัพย์ (2542, หน้า 92-104) ได้ศึกษาเรื่อง “ความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาวพุทธ: ศึกษากรณีชุมชนศรีชะอโศก อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ” เป็นการศึกษาระดับความเข้มแข็งของชุมชน แนวทางการสร้างความเข้มแข็งและปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง ณ ชุมชนศรีชะ

อโศก การศึกษาใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากแบบสอบถาม จำนวน 182 ตัวอย่าง จากสมาชิกทั้งหมด 310 คน โดยส่วนที่ไม่ได้เก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม ได้แก่ เด็กนักเรียนที่เรียนต่ำกว่าชั้นมัธยมศึกษา คนชรา คนป่วย และเป็นสมาชิกในชุมชนแต่ไปปฏิบัติงานที่สถานที่ต่างๆ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ศึกษา มีความสัมพันธ์กันทั้ง 3 ปัจจัย กล่าวคือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจชุมชนสัมพันธ์กับปัจจัย การศึกษาเรียนรู้ในระดับสูง ปัจจัยการศึกษาเรียนรู้สัมพันธ์กับปัจจัยศาสนาวัฒนธรรมในระดับปาน กลางปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจชุมชนสัมพันธ์กับปัจจัยทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมในระดับปาน กลางและปัจจัยความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจชุมชน การศึกษาเรียนรู้ และศาสนาวัฒนธรรม ทั้ง 3 ด้าน มีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งของชุมชนศรัทธาอโศกในระดับสูง

เกรียงไกร บุญเดือน (2543) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของประชากรบ้านบก ตำบลห้วยทราย อำเภอนองแคว จังหวัดสระบุรี ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ เพศของหัวหน้าครอบครัว และจำนวนแรงงานในครัวเรือน เนื่องจากวัฒนธรรมไทย เพศชายจะได้รับการยอมรับในการเป็น ผู้นำ ดังนั้นการตัดสินใจในธุรกิจต่าง ๆ ของครอบครัวทุกเรื่องจะเป็นหน้าที่ในความรับผิดชอบของ ฝ่ายชายและครัวเรือนใดมีสมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงานมากจะมีโอกาสหารายได้มาจุนเจือครอบครัวได้ มากพอจึงสามารถสละเวลาว่างเข้ามาร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้และ ในการที่จะส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในพื้นที่ ให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องมีการประสานงานกันในระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องให้เข้ามามีส่วนร่วมกันดำเนิน โครงการด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตและ โครงการประชาสัมพันธ์ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จึงเป็นสิ่งจำเป็น

ศศิพร ปาณิกบุตร (2544) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์ กับการดำเนินชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่กับผู้ที่ไม่ได้ดำเนิน ชีวิตในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ ว่าปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ มีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ทฤษฎีใหม่ต่างกันอย่างไร ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรที่เลือกดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริ ทฤษฎีใหม่ มีความสัมพันธ์กับปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เกือบทุกตัวแปร ได้แก่ ระดับการศึกษา ขนาดของครัวเรือน การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม รายได้ รายจ่าย การถือครองที่ดิน รวมถึงการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ และความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ ยกเว้นตัวแปรด้านหนี้สินเท่านั้น ไม่มีความสัมพันธ์ กับการเลือกดำเนินชีวิตตาม แนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่

ชลัษร์รัตน์ เพชรรัตน์ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการ “เกษตรทฤษฎีใหม่” ของเกษตรกรในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก โดยเป็นการศึกษาถึงลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการ “เกษตรทฤษฎีใหม่” ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการ เกษตรทฤษฎีใหม่ คือ อายุ การติดต่อพบปะกับผู้นำท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ของรัฐ พื้นที่ทำการเกษตร จำนวนแหล่งข่าวสาร การเข้าร่วมประชุม การเข้ารับการศึกษาอบรม การได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ของโครงการ การชมนิทรรศการ การรับชมวีดิทัศน์ การได้รับการบริการชุดสระน้ำจากทางราชการ การเป็นสมาชิกสหกรณ์ร้านค้าเกษตรกรและด้านความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ “เกษตรทฤษฎีใหม่”

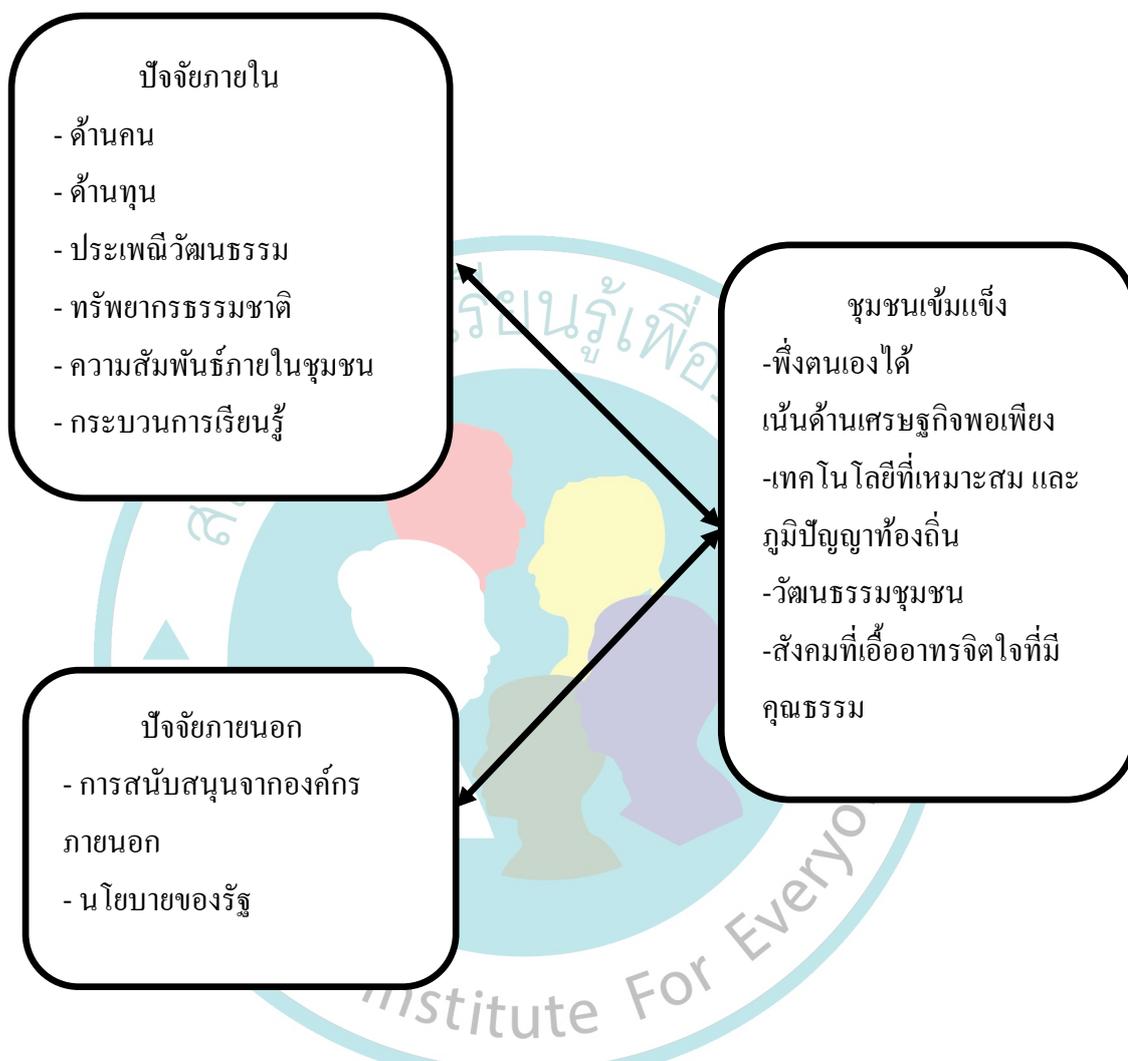
สมบัติ ประจัญสานต์ และคณะ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการพัฒนาระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วย 1) ปัจจัยด้านชุมชน ประชาชนในชุมชนสืบเชื้อสายวัฒนธรรมไทยอีสาน ซึ่งพื้นฐานเป็นกลุ่มชนที่ยอมรับและสามารถปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมอื่นให้เข้ากับวัฒนธรรมดั้งเดิมได้ง่าย 2) ปัจจัยด้านผู้ผลิต จากโครงการของกลุ่มผู้ผลิต อันเนื่องมาจากพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และโครงการตามพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ส่งผลให้ผู้ผลิตเกิดความภาคภูมิใจ ผลิตผลงานที่มีคุณภาพ เพื่อเป็นการสนองพระมหากรุณาธิคุณ ส่วนด้านการบริหารจัดการกลุ่มที่เป็นระบบ ทำให้เกิดการแบ่งหน้าที่ในสายการผลิตที่ชัดเจน ตามความเชี่ยวชาญของผู้ผลิตแต่ละคน ส่งผลให้คุณภาพของผลิตภัณฑ์ดีขึ้น นอกจากนี้การแบ่งปันผลประโยชน์ตอบแทนแก่สมาชิกที่เป็นธรรม ทำให้เกิดขวัญและกำลังใจในการผลิต 3) ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ คุณภาพและมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ ได้รับการตรวจสอบอย่างเข้มงวด ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ที่ส่งออกตลาดได้รับการยอมรับจากผู้บริโภค 4) ปัจจัยด้านการตลาด กลุ่มผู้ผลิตมีการตลาดรองรับที่แน่นอน ส่งผลให้ผู้ผลิตผลิตสินค้าตามคำสั่งซื้อ ซึ่งมีการกำหนดรูปแบบ สี สัน ลวดลาย ปริมาณ และระยะเวลาการผลิตที่แน่นอน จึงลดความเสี่ยงในการผลิต รวมถึงการลดขบวนการในการดำเนินงานทางการตลาด 5) ปัจจัยภายนอก การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทั้งทางด้านวิชาการ การตลาด และงบประมาณ ทำให้ได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการผลิต เกิดการกระตือรือร้นในการเรียนรู้ที่จะพัฒนาทักษะฝีมือของผู้ผลิต และพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ รวมถึงการขยายฐานการผลิตสู่ชุมชนใกล้เคียง

นันทวัน จันทร์หาว (2547) ได้ศึกษาเรื่อง ความสำเร็จของโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์: กรณีศึกษากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ผลการศึกษาพบว่าด้านความสำเร็จของโครงการฯ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรสามัคคีโพธิ์ประทับช้าง ประสบ

ความสำเร็จในการดำเนินโครงการฯ ระดับสูงกว่า กล่าวคือ ผลิตในปริมาณมาก มุ่งพัฒนาผลิตภัณฑ์ และมุ่งขยายตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ ส่วนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรท่าตะคล้อสามัคคี ประสบความสำเร็จในการดำเนินโครงการฯ ระดับพอเพียงคือ ผลิตในปริมาณเท่าเดิมและมีตลาด เฉพาะในจังหวัดเท่านั้น ด้านศักยภาพของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรสามัคคีโพธิ์ประทับช้าง มีศักยภาพสูงกว่ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรท่าตะคล้อสามัคคีทั้งในด้านการดำเนินงานกลุ่ม และการช่วยเหลือสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

วารกรณ์ เอ็งประยูร (2548) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยบางประการที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานผลิตสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์: กรณีศึกษา กลุ่มคุกกี้ทานตะวัน แม่บ้าน ชอนน้อย ตำบลชอนน้อย อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่สนับสนุนการดำเนินงานผลิตสินค้า หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ด้านลักษณะผู้นำ คือ คุณสมบัติของผู้นำกลุ่ม ความซื่อสัตย์ของผู้นำกลุ่ม ด้านลักษณะของสมาชิก คือ การเข้าใจในวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ความซื่อสัตย์ของสมาชิกกลุ่ม ด้านบรรยากาศกลุ่ม คือ ความเป็นหนึ่งเดียวกันในกลุ่ม การที่กลุ่มได้รับคัดเลือกเป็นผู้ผลิต สินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ การได้รับรางวัลของกลุ่ม กิจกรรมของกลุ่ม ผลผลิตของกลุ่มและการใช้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นในการผลิต ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม รายได้จากภาคเกษตร การประเมินผลงานของกลุ่ม โครงสร้างของกลุ่ม การลดการเลี้ยวภัยและความเป็นหนึ่งเดียวกันในกลุ่มเป็น ปัจจัยที่สนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่ม นอกจากนี้ยังพบว่า การมีวิสัยทัศน์ของผู้นำ การสนับสนุนของกลุ่มและความยืดหยุ่น ทั่วไปของกลุ่มเป็นปัจจัยที่ไม่สนับสนุนการดำเนินงานกลุ่ม เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานผลิตสินค้าของกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรอิสระมากที่สุดคือ การที่กลุ่มได้รับคัดเลือกเป็นผู้ผลิตสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัยปัจจัยเงื่อนไขการเสริมสร้างความเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอลำปาง จังหวัดสกลนครนั้น เป็นการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ จึงเป็นการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ซึ่งเป็นการศึกษาคุณลักษณะ ความหมายและปรากฏการณ์ หรือพฤติกรรมมนุษย์ในสังคมจากสภาพแวดล้อม และสภาพปัญหาจากหลายมิติของสังคม โดยเห็นภาพรวมทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชน ข้อมูลที่ได้มีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งไม่อาจจัดทำในรูปแบบปริมาณได้ เช่น ความรู้สึก นึกคิด โลกทัศน์ ค่านิยม บรรทัดฐานของสังคม ทั้งนี้ได้ให้ความสำคัญของการวิจัยข้อมูลภาคสนามมากที่สุด ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอน และวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. รูปแบบในการวิจัย/วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย
2. ประชากรเป้าหมาย/ วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง
3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
4. วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล
5. สถานที่ในการวิจัย
6. ปฏิทินการปฏิบัติงาน

รูปแบบในการวิจัย/วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเน้นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากภาคสนามประกอบกัน จึงเลือกวิธีวิจัยเป็นหลัก โดยใช้วิธีการและเทคนิคในการวิจัย ดังนี้ วิธีการและเทคนิคในการวิจัย ใช้วิธีการวิจัย 2 รูปแบบ คือ

1. วิธีการศึกษาจากเอกสาร (documentary research) ด้วยวิธี

1.1 รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง ปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญและกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งหมู่บ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอลำปาง จังหวัดสกลนคร

จังหวัดสกลนคร ในเรื่องศักยภาพชุมชนได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ชุมชน เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อม

1.2 แยกและจัดหมวดหมู่ ประเภทของเอกสารทั้งหมด

2. วิธีการศึกษาจากการวิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยา (anthropological fieldwork)

ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนท้องถิ่นที่ศึกษาเป็นระยะเวลายาวนาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 จนถึงปี พ.ศ. 2560

ในฐานะผู้สนใจในกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งของหมู่บ้านท่าควาย และเคยเข้าร่วมบริหารงานชุมชนโดยได้รับความไว้วางใจจากนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลท่าก้อให้ทำหน้าที่ประธานกรรมการชุมชน (หัวหน้าคุ้ม) จนเกิดความคุ้นเคยและรู้จักกับคณะกรรมการบริหาร ประชาชนชาวคุ้มเป็นอย่างดี ผู้วิจัยได้มีการเฝ้าสังเกตพฤติกรรม เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ในการนี้ผู้วิจัยได้มีการเตรียมตัวมาอย่างดีโดยเริ่มต้นจากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน การแสดงตัวในการเข้าไปอยู่ในชุมชน การวางตัวการปรับตัว ความเป็นกันเอง จนได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกของชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคและวิธีการที่สำคัญ ๆ ดังนี้

2.1 การสังเกตแบบทั่วไป โดยผู้วิจัยเข้าไปในชุมชนเพื่อศึกษาตั้งแต่ เดือนกันยายน พ.ศ. 2559 เพื่อทำการสำรวจพื้นที่และเก็บข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ตลอดจนกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งของหมู่บ้านท่าควาย เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและเตรียมตัวในเรื่องต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการวิจัยในครั้งนี้ได้อย่างถูกต้องต่อไป

2.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้เข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชนที่ศึกษา ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับชาวบ้านเหมือนบุคคลทั่วไปเป็นระยะเวลา 1 ปี (พ.ศ. 2559-2560) มีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้าน เพื่อเก็บข้อมูลต่าง ๆ จากสภาพความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน ทำให้ทราบถึงรูปแบบและขั้นตอนของสิ่งที่เกิดขึ้น รวมทั้งปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาของคนในชุมชน (งามพิศ สัตย์สงวน, 2547, หน้า 118)

2.3 การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์หลายรูปแบบ ทั้งการสัมภาษณ์แบบทั่วไป และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ ได้แก่ ประธานกรรมการชุมชน รองประธานกรรมการชุมชน ผู้นำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน มีการสัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบ วิธีการ กระบวนการเรียนรู้ การพึ่งตนเอง การพัฒนาที่ยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็ง พลังท้องถิ่นหรือพลังชุมชน ในการสัมภาษณ์มีทั้งรูปแบบที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ ผู้วิจัยจะมีแบบสัมภาษณ์ประกอบการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ส่วนการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์แบบ

บังเอิญ เช่น พบเหตุการณ์หรือกิจกรรมที่สำคัญหรือเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยก็จะสัมภาษณ์ทันที (สุภางค์ จันทวานิช, 2551, หน้า 43)

2.4 การบันทึกภาคสนาม ผู้วิจัยจะมีการจดบันทึกข้อมูลทุกวัน มีการใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลอย่างอื่นช่วยด้วย เช่น กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง โทรศัพท์มือถือ

ประชากรเป้าหมาย/วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนในเขตชุมชนหมู่บ้านท่าควาย ตำบลท่าก๊อญ ประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informations) หลัก ได้แก่ ผู้นำกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนหมู่บ้านท่าควาย คณะกรรมการกิจกรรมต่าง ๆ ประชาชนในท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informations) รอง ได้แก่ ผู้นำระดับต่าง ๆ ของชุมชนหมู่บ้านท่าควาย และนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญด้านชุมชนเข้มแข็ง มีดังนี้

จำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (หลัก) มีจำนวนทั้งสิ้น 15 ราย ดังนี้

1. ผู้นำกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนหมู่บ้านท่าควาย จำนวน 9 ราย ได้แก่

ประธานคณะกรรมการชุมชน	จำนวน 1 ราย
รองประธานคณะกรรมการชุมชน	จำนวน 1 ราย
ผู้นำด้านการปกครอง	จำนวน 1 ราย
ผู้นำด้านการป้องกัน	จำนวน 1 ราย
ผู้นำด้านการคลัง	จำนวน 1 ราย
ผู้นำด้านสวัสดิการสังคม	จำนวน 1 ราย
ผู้นำด้านสาธารณสุข	จำนวน 1 ราย
ผู้นำด้านการพัฒนา	จำนวน 1 ราย
ผู้นำด้านการศึกษา	จำนวน 1 ราย

2. คณะกรรมการกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนหมู่บ้านท่าควาย จำนวน 4 ราย ได้แก่

กรรมการด้านเกษตรกรรมยั่งยืน	จำนวน 1 ราย
กรรมการด้านการแปรรูปหรือวิสาหกิจชุมชน	จำนวน 1 ราย
กรรมการด้านกองทุนและสวัสดิการชุมชน	จำนวน 1 ราย
กรรมการด้านสุขภาพชุมชน	จำนวน 1 ราย

3. ผู้นำชุมชน จำนวน 2 ราย ได้แก่

ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 ราย

ผู้อาวุโส จำนวน 1 ราย

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informations) รอง มีจำนวนทั้งสิ้น 11 ราย ได้แก่

อาสาสาธารณสุขประจำหมู่บ้านและชุมชน จำนวน 1 รายคน

กลุ่มการพัฒนาสตรี จำนวน 2 รายคน

ปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน จำนวน 4 ราย

เจ้าหน้าที่ทั่วไป จำนวน 2 ราย

ชาวบ้านทั่วไป จำนวน 2 ราย

รวมทั้งสิ้น จำนวน 26 ราย

วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก ผู้วิจัยคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติ ดังนี้

1.1 เป็นผู้นำกิจกรรมด้านต่าง ๆ ในชุมชนหมู่บ้านท่าควาย

1.2 เป็นคณะกรรมการกิจกรรมด้านต่าง ๆ ในชุมชนหมู่บ้านท่าควาย

1.3 เป็นผู้ที่ปฏิบัติงาน กิจกรรมในการทำแผนแม่บทชุมชน ที่มีความรู้ ความเข้าใจและมีประสบการณ์สูงในการจัดการตนเอง ที่เป็นแบบอย่างที่ดีได้

1.4 เป็นผู้ที่มีความพร้อมในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยแผนแม่บทชุมชน

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรอง

เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ชัดเจนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยการสนทนากลุ่มการสังเกตและการมีส่วนร่วม ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจและมีประสบการณ์ในกิจกรรมชุมชน ตลอดทั้งเป็นผู้ที่มีความพร้อมในการให้ข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบสัมภาษณ์ปลายเปิดและใช้การสัมภาษณ์แบบทางการ เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์ ศึกษาเฉพาะประเด็นสำคัญ ๆ เพื่อจะได้หาข้อสรุปในการวิจัยต่อไป (บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์, 2540, หน้า 53) ที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้น ดังนี้

การสัมภาษณ์เจาะลึกนี้ผู้วิจัยต้องการให้ผู้ถูกสัมภาษณ์แสดงความคิดเห็น อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับความสำคัญของแต่ละหัวข้อที่ศึกษา ตลอดจนความเชื่อ ความหมายอย่างลึกซึ้งในแง่มุมต่าง ๆ ผู้วิจัยจึงทำการสัมภาษณ์ครอบคลุมในทุกมิติของการศึกษา โดยใช้เวลาแก่ผู้ตอบให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และปล่อยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์พูดเท่าที่ปรารถนา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มากพอที่จะตรวจสอบและนำไปใช้วิเคราะห์ได้

ผู้วิจัยได้แจ้งให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ทราบประมาณ 1 สัปดาห์ล่วงหน้า พร้อมทั้งขออนุญาตหมาย วัน เวลา และสถานที่ที่จะทำการสัมภาษณ์ ในการสัมภาษณ์ได้ขออนุญาตใช้เทปบันทึกเสียงไว้ตลอดการสัมภาษณ์ทุกครั้ง รวมทั้งถ่ายภาพไว้เป็นหลักฐาน และหลังจากเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์ทุกครั้งผู้วิจัยจะสรุปประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์ทันที

นอกจากนี้ยังมีเครื่องมืออื่น ๆ ช่วยในการวิจัย เช่น กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง โทรศัพท์มือถือ และตัวผู้วิจัย

วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 ส่วน คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นเบื้องต้น และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม ในส่วนการเก็บข้อมูลภาคสนามนั้นผู้วิจัยจะเริ่มจากการเก็บข้อมูลตั้งแต่เข้าสนามวิจัยเพื่อการสังเกตสภาพทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ที่ศึกษา มีการแนะนำตัวผู้วิจัยกับผู้นำชุมชนหมู่บ้านท่าควาย และผู้ประสานงานชุมชนหมู่บ้านท่าควาย เพื่อให้เข้าใจถึงสถานภาพและบทบาทของผู้วิจัยที่เป็นนักศึกษาหลักสูตรปริญญาโท ของสถาบันเรียนรู้เพื่อปวงชน เข้ามาในพื้นที่เพื่อศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง การสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดยแผนแม่บทชุมชนหมู่บ้านท่าควาย และผู้วิจัยเป็นคนท้องถิ่นหมู่บ้านท่าควาย สามารถใช้และเข้าใจภาษาถิ่นในการสัมภาษณ์ สามารถอยู่อย่างกลมกลืนเข้ากับชาวบ้านได้ จนเป็นที่ไว้วางใจและได้เข้าร่วมกิจกรรมทุกอย่างในชุมชน เช่น การทำบุญตามประเพณี พิธีกรรม และการทำบุญตามฮีต 12 ของชาวบ้านและชาวอีสานทั่วไป การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจาะลึกจากสมาชิกชุมชนหมู่บ้านท่าควาย มีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนละ 5-10 นาที เฉลี่ยคนละ 5 นาที

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล (data analysis) เชิงคุณภาพเป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม ข้อมูลในภาคสนามที่ได้จัดบันทึกไว้เป็นรายวัน และนำมาแยกประเภทจัดหมวดหมู่แล้วจึงนำมาวิเคราะห์เป็นเบื้องต้น เป็นระยะ ๆ ด้วยวิธีอุปมัย (analysis induction) คือ

การตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลจากรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่พบเห็น เช่น การทำมาหากิน ความเป็นอยู่ในชุมชน สังคมพิธีกรรม ซึ่งจะมีข้อสรุปในระดับหนึ่ง จากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์ข้อมูลรวมด้วยวิธีการวิเคราะห์แบบเปรียบเทียบข้อมูลจากปรากฏการณ์ แล้วจึงหาความสัมพันธ์ของแต่ละกลุ่มที่เปรียบเทียบกันดังนี้

1. เปรียบเทียบเหตุการณ์ประเภทต่าง ๆ บันทึกภาคสนาม โดยจำแนกข้อมูลออกเป็นประเภทตามข้อมูลที่สังเกตได้ เช่น การประชุมคณะกรรมการ กิจกรรมต่าง ๆ การประชุมกลุ่มย่อยของสมาชิกกลุ่ม การประชุมคณะกรรมการบริหาร เป็นต้น

2. ขยายการเปรียบเทียบให้กว้างขึ้น โดยเน้นเหตุการณ์ที่เป็นกุญแจสำคัญพิจารณาเหตุการณ์อื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งนอกเหนือจากประเด็นที่กำหนดไว้ และพิจารณาความสัมพันธ์ของข้อมูลแล้วสร้างข้อสรุป การวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนนี้เป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์ (description analysis) ไม่ได้ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล

สถานที่ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการเลือกชุมชนแบบเจาะจงเป็นกรณีศึกษา (case study) ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านท่าควาย อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร โดยเป็นพื้นที่ที่มีคุณสมบัติที่สอดคล้องเหมาะสมกับโจทย์หรือหัวข้อในการวิจัย เพราะเป็นศูนย์รวมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบท ที่สามารถเป็นแบบอย่างในการพัฒนาท้องถิ่นได้ดีแห่งหนึ่ง

ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้เวลาศึกษาในช่วงเวลาตั้งแต่ เดือนกันยายน พ.ศ. 2559 จนถึง เดือนกันยายน พ.ศ. 2560 รวมระยะเวลา 1 ปี

ปฏิทินการปฏิบัติงาน

ตารางที่ 3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	สถานที่
ก.ย.-ต.ค. 59	ผู้วิจัยเข้าสำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เพื่อศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยต่าง ๆ
พ.ย.-ธ.ค. 59	ทบทวนวรรณกรรม/งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง/เขียนร่างงานวิจัย/พบอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อปรับปรุงแก้ไขโครงร่างงานวิจัย	บ้าน/สำนักงานของตนเอง ศปจ.สกลนคร
10 ม.ค. 60 9.00-14.00 น.	ผู้วิจัยนำร่างงานวิจัย เสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจข้อบกพร่อง และแก้ไขเพิ่มเติม	ศปจ.สกลนคร
15 ก.พ. 60 9.00-12.00 น. 13.00-15.00	ผู้วิจัยเข้าชุมชนหมู่บ้านท่าควาย ศึกษา-สังเกตลักษณะทางกายภาพและสภาพแวดล้อมของบ้านท่าควาย ผู้วิจัยเข้าพบผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน พร้อมทั้งผู้นำกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแนะนำตัวและสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทหน้าที่ของผู้วิจัย	บ้านท่าควาย ต.ท่าก้อ อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร
15 มี.ค. 60 9.00-15.00 น.	ผู้วิจัยเข้าพบคณะกรรมการกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ปราชญ์ชาวบ้าน สัมภาษณ์ประวัติศาสตร์ชุมชน สภาพเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง และภาพรวมทั่วไปของชุมชน	บ้านท่าควาย ต.ท่าก้อ อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร
20 มี.ค. 60 9.00-15.00 น.	ผู้วิจัยเข้าชุมชนหมู่บ้านท่าควาย พบผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สัมภาษณ์เจาะลึกเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อชุมชนเข้มแข็งและปัจจัยการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง	บ้านท่าควาย ต.ท่าก้อ อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร
30 มี.ค. 60 9.00-15.00 น.	ผู้วิจัยเข้าพบผู้นำระดับต่าง ๆ และชาวบ้านของหมู่บ้านท่าควาย เพื่อสนทนากลุ่ม และร่วมสัมมนาเชิงปฏิบัติการที่หมู่บ้านจัดขึ้น เก็บข้อมูลด้านทุนชุมชน	บ้านท่าควาย ต.ท่าก้อ อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร
31 เม.ย. 60 9.00-12.00 น.	ผู้วิจัยเข้าพบอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบข้อมูลจากภาคสนามวิจัยและข้อมูลจากเอกสารที่ได้เก็บรวบรวมไว้	ศปจ. สกลนคร

ตารางที่ 3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน (ต่อ)

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	สถานที่
6 พ.ค. 60 9.00-19.00 น.	ผู้วิจัยเข้าชุมชนบ้านท่าควาย สังเกตและสนทนากลุ่มการทำบุญประจำปี ตามฮีต 12 บุญเดือน 3 ผูกแขนผู้เฒ่าผู้แก่	บ้านท่าควาย ต.ท่าก้อ อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร
มิ.ย. 60 9.00-15.00 น.	ผู้วิจัยเข้าชุมชนหมู่บ้านท่าควาย สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก เกี่ยวกับตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ที่ผู้วิจัยออกแบบสัมภาษณ์ไว้แล้ว	บ้านพักตนเอง
มิ.ย. 60	ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมด ทั้งจากเอกสารและภาคสนาม มาจัดหมวดหมู่ เพื่อวิเคราะห์ห้เบื้องต้น	ศปจ.สกลนคร
1 ก.ค. 60	ผู้วิจัยเข้าพบอาจารย์ที่ปรึกษาอีกครั้ง เพื่อตรวจสอบข้อมูล และแก้ไขเพิ่มเติม	บ้านท่าควาย ต.ท่าก้อ อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร
15 ส.ค. 60 9.00-15.00 น.	ผู้วิจัยเข้าชุมชนหมู่บ้านท่าควาย พบผู้นำและผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลักอีกครั้ง เพื่อตรวจสอบข้อมูลให้มีความชัดเจน และเที่ยงตรงยิ่งขึ้น	ศปจ.สกลนคร
ส.ค.-ก.ย. 60	ผู้วิจัยเข้าพบอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบข้อมูล จัดทำโครงร่างวิทยานิพนธ์ เพื่อเสนอขออนุมัติต่อบัณฑิตวิทยาลัย และยื่นขอสอบเค้าโครงวิทยานิพนธ์ต่อไป	บ้านพักตนเอง/ศปจ.สกลนคร
ก.ย. 60	ผู้วิจัยเตรียมสอบ โครงร่างวิทยานิพนธ์ และสอบวิทยานิพนธ์จนจบขั้นตอนของหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ต่อไป	

บทที่ 4

ชุมชนที่ศึกษา

ประวัติความเป็นมาของอำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

ความเป็นมาของอำเภออากาศอำนวย (เริ่มปรากฏหลักฐาน ในสมัยรัชกาลที่ 4) พ.ศ. 2396 สารตราเจ้าพระยาจักรี มาถึงอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ท้าวเพี้ย เมืองนครพนม พระแก้ว โกมลเรณูนคร พระอุทัยประเทศเจ้าเมืองรามราช หลวงเอกอาษาเจ้าเมืองอาทมาต ความว่า เนื่องจาก พระยาสุนทรราชวงศาเจ้าเมืองยศสุนทร เมืองนครพนม ได้พาท้าวศรีสุราช ท้าวจันทนาม ท้าวนาม โคตร ครอบครัวท้าวติวชอยบ้านหอมท้าวลงไปกรุงเทพฯรับน้ำพิพัฒน์สัจจาและ เนื่องจากท้าวศรีสุราช ท้าวติวชอย ตั้งอยู่แขวงเมืองสกลนครไม่สมัครอยู่กับพระยาประเทศธานีเมืองสกลนคร ขอสมัครขึ้นต่อเมืองนครพนม พระสุนทรราชวงศา จึงให้ครอบครัวไปตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านม่วงลำน้ำ ยามซึ่งตั้งอยู่ระหว่างเขตแดนเมืองไชยบุรี สกลนคร นครพนม มีจำนวนพระสงฆ์ สามเณร คนชรา 109 คน ท้าวเพี้ย 109 คน ฉกรรจ์ 246 คน รวม 464 คน รวมชายหญิงใหญ่น้อย เป็นคน 2,339 คน พระสุนทรราชวงศา จึงขอยกบ้านม่วงเป็นเมืองอากาศอำนวย ขอท้าวศรีสุราชเป็นเจ้าเมือง ท้าวชา บัณฑิตเป็นอัครฮาด ท้าวจันทนามเป็นอัครวงศ์ ท้าวนามโคตรเป็นวรบุตร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านม่วงเป็นเมืองอากาศอำนวย และพระราชทานให้ท้าวศรีสุราชเป็นหลวงพลาณกุล ท้าวจันทนามเป็นราชวงศ์ ท้าวนามโคตรเป็นวรบุตร พร้อมทั้งเครื่องยศตามตำแหน่ง โปรดเกล้าฯ ให้มีสารถึงเมืองหนองหาร เมืองสกลนคร เมืองไชยบุรี ให้แบ่งเขตแดนให้เมืองอากาศอำนวย แล้ว ให้มีใบบอกรายงานไปยังกรุงเทพฯ (สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2506 ใช้งบประมาณในการก่อสร้าง 200,000 บาท) พ.ศ. 2400 พวกไทยโซ้ย กรมการเมืองสกลนคร ได้แตกแยกออกเป็นสองพวก พวกหนึ่งไป ร้องสมัครขอเป็นเมืองขึ้นเมืองยโสธร มีนายจาร์คำเป็นหัวหน้า อีกพวกหนึ่งขอเป็นเมืองขึ้นกับเมือง นครพนมมีเพี้ยติวชอยเป็นหัวหน้า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายจาร์คำเป็นหลวงประธาราชภูรีรักษา เพี้ยติวชอยเป็นหลวงพลาณกุล ยกบ้านม่วงน้ำยาม เป็นเมืองอากาศอำนวย ขึ้นกับเมืองนครพนม หลวงพลาณกุลเป็นเจ้าเมือง

พ.ศ. 2400 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง ท้าวศรีสุราชเป็นเจ้าเมืองอากาศอำนวย พ.ศ. 2404 ทางเมืองนครพนม ได้มีใบบอกไปยังกรุงเทพฯ ว่า หลวงพลานุกูลเจ้าเมืองอากาศอำนวย ได้ถึงแก่กรรม ณ วันเดือน 6 แรม 13 ค่ำ ปีระกา ตรีศก (7 พฤษภาคม 2404) ได้ให้อัครฮาด ท้าวเพี้ย เมืองอากาศอำนวย เอาศพหลวงพลานุกูล ใส่หีบแล้ว ทำบุญให้ทานเป็นการกุศลทุกเพล จนถึงวันเผาศพ ณ วันเดือน 7 ขึ้น 10 ค่ำ ปีระกา ตรีศก พ.ศ. 2406 โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งอัครฮาดเป็นหลวงพลานุกูล เจ้าเมืองอากาศอำนวย ท้าวศรีสุราชเป็น อัครฮาดเมืองอากาศอำนวยแทนตำแหน่งที่ว่าง

พ.ศ. 2457 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ยุบอำเภออากาศอำนวย และ วาริชภูมิ แล้วโปรดเกล้าฯ ยก 7 ตำบลมี นาน้ำ บ้านจำ บ้านเสียว สามผง บ้านแวง นาทม บ้านแพง เป็น กิ่งอำเภออากาศอำนวย พ.ศ. 2459 ทางราชการได้เปลี่ยนคำว่า “เมือง” มาเป็นคำว่า “จังหวัด” ทั่วประเทศไทย คือเมืองสกลนคร ให้เรียกว่า “จังหวัดสกลนคร” เรียกรวมทั้งแขวงว่า จังหวัด พ.ศ. 2476 มีการแบ่งเขตการปกครองจังหวัดสกลนคร เป็น 4 อำเภอ และ 1 กิ่งอำเภอ

1. อำเภอธาตุเชิงชุม (กุสุมาลย์ กุดบาก เต่างอย โคนศรีสุพรรณ)
2. อำเภอพรรณานิคม (พังโคน นิคมน้ำอูน)
3. อำเภอวานรนิวาส (คำตากล้า อากาศอำนวย)
4. อำเภอสว่างแดนดิน (ส่องดาว บ้านม่วง เจริญศิลป์)
5. กิ่งอำเภอวาริชภูมิ

ในรัชการที่ 9 ปัจจุบัน พ.ศ. 2506 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี มาตรการที่ภาคอีสาน และมาตรวจเยี่ยมที่ตำบลอากาศด้วย ได้พิจารณาเห็นว่า ตำบลอากาศ ตำบล วาใหญ่ ตำบลโพนงาม และตำบลโพนแพง รวม 4 ตำบล มีราษฎรตั้งอยู่หนาแน่นพอที่จะตั้งเป็น กิ่งอำเภอได้ จึงได้ยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอขึ้นกับอำเภอวานรนิวาส 15 พฤษภาคม 2506 เนื่องจาก สาเหตุที่ได้มีการจับกุมผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ จำนวน 21 คน ในท้องที่ตำบลอากาศ ฉะนั้น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จึงสั่งให้ตั้งเป็นกิ่งอำเภอเป็นกรณีพิเศษ โดยมีนายสุพจน์ ไชยเชษฐ เป็น หัวหน้ากิ่งอำเภอคนแรก โดยยกฐานะตำบลอากาศ ตำบลวาใหญ่ ตำบลโพนงามและตำบลโพนแพง รวม 4 ตำบล เป็นกิ่งอำเภออากาศอำนวย ขึ้นกับอำเภอวานรนิวาส วันที่ 2 กรกฎาคม 2508 กระทรวงมหาดไทย ประกาศยกฐานะกิ่งอำเภออากาศอำนวย ขึ้นเป็นอำเภออากาศอำนวย ตาม พระราชกฤษฎีกา กรมการปกครองได้จัดสรรงบประมาณ 7,872,000 บาท เพื่อก่อสร้างที่ว่าการ อำเภอหลังใหม่ เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2543

สภาพทั่วไปของอำเภออากาศอำนวย

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอเซกา จังหวัดบึงกาฬ อำเภอนาทม จังหวัดนครพนม

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอศรีสงคราม อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอวานรนิวาส อำเภอคำตากล้า จังหวัดสกลนคร

สถานที่ตั้ง อำเภออากาศอำนวย เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสกลนคร ตั้งอยู่ทาง ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัด ห่างจากตัวจังหวัด ประมาณ 57 กิโลเมตร และห่างจาก กรุงเทพมหานคร ประมาณ 730 กิโลเมตร

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพโดยทั่วไปของอำเภอ เป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำสำคัญ 2 สายไหลผ่าน คือ ลำน้ำ ยาม เป็นลำน้ำขนาดเล็ก ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาภูพานในเขตอำเภวาริชภูมิ ไหลผ่านอำเภอส่องดาว อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอเจริญศิลป์ อำเภอวานรนิวาส อำเภอพรรณานิคม และอำเภออากาศอำนวย แล้วไหลไปบรรจบลำน้ำสงคราม ไหลผ่านพื้นที่อำเภออากาศอำนวย ประมาณ 52 กิโลเมตร ลำน้ำสงคราม เป็นลำน้ำค่อนข้างใหญ่ มีปริมาณน้ำมาก ต้นกำเนิดจากสันภูผาเหล็ก ในเขตอำเภอส่องดาว ไหลผ่านสว่างแดนดิน อำเภออากาศอำนวย ไปบรรจบลำน้ำโขงที่อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ไหลผ่านพื้นที่อำเภออากาศอำนวย ประมาณ 45 กิโลเมตร ประชากร (ข้อมูลเดือนกันยายน 2555) มีประชากรรวมทั้งสิ้น 69,635 คน แยกเป็น ชาย 34,941 คน หญิง 34,694 คน โดยชนเผ่าดั้งเดิมซึ่งเป็นชาวพื้นเมือง มี 4 เผ่า ได้แก่ ไทยโย้ย ลาว ลู้อ ลูไท

การประกอบอาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร ปลูกข้าวในฤดูฝน และมีการทำนาปรังในบางพื้นที่ นอกจากนี้มีการทำสวนยางพารา และปลูกมันสำปะหลัง

การปกครอง แบ่งการปกครองออกเป็น 8 ตำบล 94 หมู่บ้าน ดังนี้

1. ตำบลอากาศ 19 หมู่บ้าน	5. ตำบลสามัคคีพัฒนา 10 หมู่บ้าน
2. ตำบลวาวใหญ่ 14 หมู่บ้าน	6. ตำบลชะหว้า 9 หมู่บ้าน
3. ตำบลโพนแพง 12 หมู่บ้าน	7. ตำบลท่าก้อน 8 หมู่บ้าน
4. ตำบลโพนงาม 13 หมู่บ้าน	8. ตำบลนาฮี 9 หมู่บ้าน

เทศบาลตำบล 5 แห่ง

1. เทศบาลตำบลอากาศอำนวย
2. เทศบาลตำบลสามัคคีพัฒนา

3. เทศบาลตำบลชะอำ

4. เทศบาลตำบลโพนแพง

5. เทศบาลตำบลวังหว้า

องค์การบริหารส่วนตำบล 4 แห่ง

1) องค์การบริหารส่วนตำบลอากาศ

2) องค์การบริหารส่วนตำบลโพนงาม

3) องค์การบริหารส่วนตำบลนาฮี

4) องค์การบริหารส่วนตำบลท่าก้อ

การศึกษา ประกอบด้วย

โรงเรียนมัธยมศึกษา 3 แห่ง

โรงเรียนประถมศึกษา 42 แห่ง

การศึกษานอกโรงเรียน 1 แห่ง

โรงเรียนปริยัติธรรม 1 แห่ง

โรงเรียนอาชีวศึกษา (เอกชน) 1 แห่ง

ด้านสุขภาพ ประกอบด้วย

โรงพยาบาลอากาศอำนวย เป็นโรงพยาบาลขนาด 90 เตียง

โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล จำนวน 11 แห่ง

สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ 1 แห่ง

สถานีตำรวจภูธร จำนวน 3 แห่ง

1. สถานีตำรวจภูธรอากาศอำนวย

2. สถานีตำรวจภูธรโพนงาม

3. สถานีตำรวจภูธรโพนแพง กองร้อยอาสาสมัครกวดขัน อำเภอบ้านค่าย

กำลังพล 8 นาย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบ จำนวน 22 นาย

ที่ทำการไปรษณีย์ 1 แห่ง

องค์การโทรศัพท์ 1 แห่ง

การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค 1 แห่ง

การประปาส่วนภูมิภาค 1 แห่ง

สถานีวิทยุชุมชน 2 แห่ง

ธนาคาร 2 แห่ง คือ

ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน)

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

สหกรณ์การเกษตร 1 แห่ง

กองทุนหมู่บ้าน 94 กองทุน
 กข.คจ. 43 หมู่บ้าน
 ราษฎรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ
 วัด จำนวน 60 แห่ง
 สำนักสงฆ์ จำนวน 28 แห่ง
 โบสถ์คริสต์ จำนวน 3 แห่ง
 การปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย

การสาธารณสุข
 ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
 การสื่อสารและสาธารณูปโภค
 สถาบันการเงิน
 ศาสนา

ประวัติความเป็นมาของตำบลท่าก๊อน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

เดิมทีชาวบ้านกลุ่มแรกที่มาอาศัยอยู่คือ ไทโซ่ ไทญ้อ ได้มีผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า ได้พบสัตว์ชนิดหนึ่งที่บ้านอากาศ ชาวบ้านเรียก “ทราย” มีลักษณะคล้าย กวาง ลำตัวเป็นสีทองคำ ชาวบ้านเรียกกันว่า ทรายคำ ซึ่งมีตัวสีเหลืองเหมือนทองคำ ชาวบ้านต้องการจับทรายตัวนั้นจึงออกติดตาม ชาวบ้านก็ได้เดินทางลัดเลาะแม่น้ำสงครามมา และได้หยุดพักผ่อนพุดคุยสนทนาถึงทรายคำตัวนั้นบริเวณทำน้ำสงครามเพราะผู้คนไม่สามารถตามทรายคำได้ เนื่องจากมีแม่น้ำสงครามกั้น การจับกลุ่มสนทนากันเป็นกลุ่มเป็นก้อน จึงเรียกบริเวณนั้นว่า “บ้านท่าก๊อน” และเรียกสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน สภาพตำบลท่าก๊อน ได้ยกฐานะขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลท่าก๊อน เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2540 เดิมมีหมู่บ้าน จำนวน 6 หมู่บ้าน ปัจจุบันมีพื้นที่การปกครองจำนวน 8 หมู่บ้าน และยกฐานะจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าก๊อน เป็นเทศบาลตำบลท่าก๊อน เมื่อวันที่ 6 เดือนกันยายน พ.ศ. 2556

สภาพลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ตำบลท่าก๊อน มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ เป็นที่ราบลุ่มสลับดอน บางพื้นที่เป็นที่ราบสูง มีแม่น้ำสงครามเป็นแม่น้ำหลัก ไหลผ่านทั้ง 7 หมู่คือหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 7 และหมู่ที่ 8 ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา และทำการประมงขนาดเล็ก สภาพดินเหมาะสมกับการเกษตรเนื่องจาก มีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างมาก มีป่าบุ่ง ป่าทามในเขต

พื้นที่ ทำให้พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งทรัพยากรสัตว์และความหลากหลายของพืชพรรณด้วย ลักษณะของชุมชนที่มีประเพณีวัฒนธรรม สืบเชื้อสายมาจากชนเผ่าเดียวกัน จึงทำให้เกิดการทำงาน ร่วมกันขององค์กรหลักในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชน ท้องถิ่นจัดการตนเองให้น่าอยู่ ราษฎรส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนใกล้ลำน้ำ และมีการขยายชุมชนขึ้น เรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน

พื้นที่การปกครอง

เทศบาลตำบลท่าก๊อเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 1 ใน 8 แห่ง ในเขตอำเภอ อากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร เป็นเทศบาลขนาดกลาง มีพื้นที่จำนวน 39,375 ไร่ หรือ ประมาณ 63 ตารางกิโลเมตร มีพื้นที่อยู่อาศัย 2,400 ไร่ ที่ทำนาประมาณ 18,000 ไร่ พื้นที่ปลูกยางพารา 10,000 ไร่ ปลูกมันสำปะหลัง 1,122 ไร่ ที่เหลือเป็นพื้นที่ที่ใช้สอยอื่น เป็นชุมชนที่มีถนนหมายเลข 2094 ผ่านการปกครองท้องถิ่นที่มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 1,184 ครัวเรือนประชากรจำนวน 5,104 คน แยก เป็นชาย 2,577 คน หญิง 2,527 คน แบ่งออกเป็น 8 หมู่บ้าน ข้อมูลจากระบบข้อมูลตำบล (TCNAP ปี 2558) บ้านท่าก๊อ หมู่ที่ 1 บ้านท่าควาย หมู่ที่ 2 บ้านนาหวาย หมู่ที่ 3 บ้านดอนแดง หมู่ที่ 4 บ้าน ดอนปอ หมู่ที่ 5 บ้านโพนก่อ หมู่ที่ 6 บ้านท่าควาย หมู่ที่ 7 บ้านท่าก๊อ หมู่ที่ 8

ตำบลท่าก๊อ เป็นส่วนหนึ่งของ ต. โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร ต่อมาทาง ราชการได้ประกาศแยกตำบลท่าก๊อ เมื่อ พ.ศ.2518 มีหมู่บ้านรวม 6 หมู่บ้าน ต่อมาปี พ.ศ. 2542 ได้ มีการแยกหมู่บ้าน หมู่ที่ 2 ออกไปอีก 1 หมู่บ้าน คือบ้านท่าควายเป็นหมู่ที่ 7 และ ปี พ.ศ. 2543 ได้ แยกหมู่บ้านท่าก๊อหมู่ที่ 1 ออกไปอีก 1 หมู่บ้าน คือ บ้านท่าก๊อเหนือเป็นหมู่ที่ 8 จนถึงปัจจุบัน รวม 8 หมู่บ้าน และได้รับการยกฐานะจากสภาตำบลให้เป็น อบต. เมื่อปี พ.ศ. 2540

อาณาเขตติดต่อ

เทศบาลตำบลท่าก๊อ ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 1 ถนนเซกา-อากาศ ตำบลท่าก๊อ อำเภออากาศ อำนวย จังหวัดสกลนคร ห่างจากตัวอำเภออากาศอำนวย ประมาณ 25 กิโลเมตร และห่างจากตัว จังหวัดสกลนคร ระยะทางประมาณ 96 กิโลเมตร โดยมีอาณาเขตดังนี้

ทิศตะวันออก มีเขตติดต่อบ้านดงเสียว ตำบลโพนงาม อำเภออากาศอำนวย จังหวัด สกลนครที่ประชาชนทั้งสองหมู่บ้านของสองตำบลไปมาหาสู่กันเพราะมีแม่น้ำสงครามที่เป็นแหล่ง ทำมาหากินรวมทั้งการเกษตรและการปลูกแตงโมซึ่งเป็นอาชีพรองจากการทำนาปีทำให้ประชาชน มีอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ ให้ครัวเรือน

ทิศใต้ มีเขตติดต่อกับบ้านนากะทาด ตำบลนาฮี อำเภออากาศอำนวย จังหวัด สกลนคร มีถนนสายหลักเลขที่ 2094 ที่ประชาชนใช้สัญจรร่วมกัน มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะ

สำหรับทำการเกษตร ชาวบ้านจึงปลูกต้นครามเพื่อนำมาทำผ้าข้อมคราม และเกิดกลุ่มผ้าข้อมคราม ซึ่งสร้างรายได้ให้คนในชุมชนและยังเป็นการอนุรักษ์การย้อมสีจากธรรมชาติอีกด้วย

ทิศตะวันตก มีเขตติดต่อกับ บ้านหนองผามเรือ ตำบลหนองบัวสิม อำเภอคำตากล้า จังหวัดสกลนคร มีถนนสาย รพช.เลขที่ 2355 สายท่าก้อน-คำตากล้า ที่ประชาชนสัญจรไปมา มีแม่น้ำสงครามไหลผ่านที่เป็นแหล่งอาหารทางธรรมชาติ ประชาชนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะกับการเกษตร

ทิศเหนือ มีเขตติดต่อกับบ้านท่าสำราญ ตำบลขาง อำเภอเซกา จังหวัดบึงกาฬ มีถนนสายหลักเลขที่ 2094 ที่ประชาชนทั้งสองหมู่บ้านและหมู่บ้านอื่น ๆ ใช้สัญจรร่วมกัน มีแม่น้ำสงครามไหลผ่านที่เป็นแหล่งอาหารทางธรรมชาติ ประชาชนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะกับการเกษตร

อาชีพ

อาชีพหลัก ทำนา

อาชีพเสริม การเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช จับปลาตามแหล่งน้ำธรรมชาติ

สาธารณูปโภค

จำนวนครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ในเขต อบต. 1,206 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 100.00 จำนวนบ้านที่มีโทรศัพท์ 7 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 0.58 ของจำนวนหลังคาเรือน

การเดินทาง

ตำบลท่าก้อน ห่างจาก จ.สกลนคร ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 22 และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2355 จากสามแยกบ้านสูงเนิน อ.พรรณานิคม ผ่าน ต.บะหว้า ต.โพนแพง ต.อากาศ ต.นาฮี เป็นระยะทางรวม 82 กม. และห่างจากตัว อ.อากาศ อำนวยไปทางทิศเหนือ ระยะทางประมาณ 25 กม. เส้นทางเข้าสู่ตำบลท่าก้อนมี 1 เส้นทาง คือ ตามทางหลวงหมายเลข 2094 ถนนเป็นถนนลาดยาง

ประวัติความเป็นมาของบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

บ้านท่าควาย หมู่ที่ 2 ตำบลท่าก้อน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของตัวเมืองสกลนคร มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจอย่างยิ่งหมู่บ้านหนึ่งที่มีอายุยาวนานกว่า 125 ปี บรรพบุรุษผู้ก่อตั้งหมู่บ้านคือ นายเพ็ญ โขง หอมวัน เป็นชาวลาวที่อพยพมาจากประเทศลาว ได้พาญาติพี่น้องข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาทางบึงกาฬ-บ้านแพง เลยเข้ามาตั้งรกรากที่ริมฝั่งลำน้ำสงคราม เห็นว่ามีความอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ พืชพันธุ์ธรรมชาติ สัตว์ป่า

สัตว์น้ำ และพื้นที่เหมาะแก่การทำนา ในระยะแรก ๆ มีบ้านเรือน 4-5 หลัง ต่อมาได้มีชาวลาวซึ่งเป็น
 เครื่องมือได้อพยพติดตามเข้ามาอาศัยอยู่เพิ่มขึ้นเป็น 10-20 หลัง จนถึงปี พ.ศ. 2452 จึงมีการแต่งตั้ง
 ผู้ใหญ่บ้านปกครองหมู่บ้านและตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านท่าควาย” จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า
 สาเหตุที่หมู่บ้าน”บ้านท่าควาย” เพราะในสมัยก่อนที่จะเข้ามาตั้งถิ่นฐานตรงนี้นั้น สัตว์น้ำนาชนิด
 อาศัยอยู่ โดยเฉพาะควายป่าเป็นฝูงใหญ่ แต่ละฝูงมีประมาณ 50-1,000ตัว อาศัยอยู่ในป่าดงใหญ่
 ป่าดงค้ำกึ่ง ป่าดงห้วยนาปุง ในช่วงตอนเย็นฝูงควายป่าเหล่านี้จะลงมากินน้ำที่แม่น้ำสงคราม จน
 กลายเป็นท่าน้ำ จึงได้ขนานนามว่า “ท่าควาย” จนมาถึงปัจจุบัน และใช้เป็นชื่อหมู่บ้าน นอกจากนี้
 “ท่าควาย” จะเป็นท่าน้ำฝูงควายป่าอาศัยขึ้นลงกินน้ำ แชน้ำ ยังเป็นท่าน้ำที่ให้ประชาชนได้ใช้
 ประโยชน์มาอุปโภค บริโภคมาโดยตลอด เรียกกันว่า “ท่าควายเก่า” มาจนถึงปัจจุบัน

กลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมของบ้านท่าควายจาก นายเพี้ยโขง หอมวัน เป็นชาวลาวอพยพ
 เข้ามาเป็นกลุ่มข้อยหรือข้อยและข้อย ชาวข้อยและข้อยเป็นกลุ่มที่รักสงบ ขยันอดทน รักถิ่นกำเนิด รัก
 และหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะเห็นได้จากการดูแลอนุรักษ์แหล่งน้ำ ป่าดง ที่อยู่ใน
 ขอบเขตหมู่บ้านมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ป่าชุมชนที่อุดมไปด้วยไม้ยางนา ไม้มะค่า ไม้เต็งรัง ประดู่
 ไม้เหียง ที่ยังคงสภาพความอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งของจังหวัดสกลนครแม้แต่ตามหัวไร่ปลายนา
 กรรมการหมู่บ้านจะส่งเสริมให้ปลูกป่าทดแทนทุก ๆ ปี มีการแจกพันธุ์ไม้ให้กับชาวบ้านนำไปปลูก
 จึงดูเหมือนว่าป่าชุมชนรอบ ๆ หมู่บ้านเป็นแหล่งฟอกอากาศที่บริสุทธิ์ให้แก่ชุมชน และเป็น
 ซุปเปอร์มาร์เก็ตขนาดใหญ่ให้ชาวบ้านได้เข้าป่าเก็บเห็ด ผักอีกกลอก ดอกกระเจียว ผักหวานป่า จับ
 แมงแคง จักจั่น นก หนู ตามสภาพของธรรมชาติ ส่วนในแหล่งน้ำนอกจากจับปลาในลุ่มน้ำสงคราม
 ที่มีพีชน้ำ สัตว์น้ำให้ได้เก็บและจับตามฤดูกาล ด้วยเหตุดังกล่าวญาติพี่น้องจากฝั่งลาวจึงอพยพเข้า
 มาสมทบทุก ๆ ปี ในอดีตหมู่บ้านจึงขยายใหญ่ขึ้น ประกอบกับมีการแต่งงานของคนในหมู่บ้านกับ
 คนต่างถิ่นเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านท่าควายจึงถูกกลืนกลายเป็นทั้งทางผู้คนและวัฒนธรรมมาจนถึงปัจจุบัน

ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านท่าควาย หมู่ 2 ตำบลท่าก้อน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร ตั้งอยู่ห่าง
 จากอำเภออากาศอำนวยไปทางทิศเหนือประมาณ 30 กิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อกับทางหมู่บ้าน
 ต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ จด บ้านท่าสำราญ หมู่ที่ 2 ตำบลซาง อำเภอเซกา จังหวัดบึงกาฬ

ทิศตะวันออก จด บ้านคอนบ่อ หมู่ที่ 5 ตำบลท่าก้อน อำเภออากาศอำนวย จังหวัด
 สกลนคร

ทิศใต้ จด บ้านโพนต่อ หมู่ที่ 6 ตำบลท่าก้อน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

ทิศตะวันตก จด บ้านหนองผานเรือ ตำบลหนองบัวสิม อำเภอกำแพงแก้ว จังหวัด
สกลนคร

ลักษณะภูมิประเทศ

บ้านท่าควาย มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม มีลำน้ำสงครามไหลผ่านในช่วงฤดู
ฝนจะมีน้ำท่วมล้อมรอบหมู่บ้าน จึงดูเหมือนเป็นเกาะเล็ก ๆ สภาพดินเป็นดินเหนียวและดินร่วนปน
ทราย พื้นที่ส่วนใหญ่เหมาะสำหรับการทำเกษตรกรรม คือ ทำนา ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ เป็น
พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งของจังหวัดสกลนคร

ลักษณะภูมิอากาศ

มีสภาพภูมิอากาศแบบทุ่งหญ้าเมืองร้อนหรือทุ่งหญ้าสะวันนา (Aw) เหมือนหมู่บ้าน
ในภาคอีสานทั่วไป มีปริมาณน้ำฝนประมาณ 1,500 มิลลิเมตร/ปี โดยเฉลี่ย สภาพอากาศแบ่ง
ออกเป็น 3 ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ ปลายเดือนกุมภาพันธ์ ถึง พฤษภาคม จะมีอากาศร้อนและ
แห้งแล้ง ฤดูฝน เริ่มกลางเดือนพฤษภาคมหรือต้นมิถุนายน ถึง ต้นเดือนตุลาคม ฝนส่วนใหญ่จะเกิด
จาก พายุดีเปรสชัน ที่เคลื่อนที่มาจากทะเลจีนใต้ผ่านเข้ามาทางเวียดนามและลาว ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่
กลางเดือนตุลาคม ถึง กลางเดือนกุมภาพันธ์ จะมีอากาศหนาวเย็นอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะได้รับ
อิทธิพลจากลมมรสุมฤดูหนาวหรือลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ จากประเทศจีนได้แผ่ขยายลงมา
นำเอามวลอากาศเย็นและความแห้งแล้งมาด้วย

จากสภาพภูมิอากาศดังกล่าวทำให้ส่งผลต่อระบบธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใน
หมู่บ้านทั้งพืชพันธุ์ธรรมชาติ สัตว์น้ำ สัตว์ป่า ที่หลากหลายมีความอุดมสมบูรณ์มาแต่อดีตมาจนถึง
ปัจจุบัน แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามกาลเวลาแต่ชุมชนหมู่บ้านท่าควายก็ยังคงอนุรักษ์สภาพ
ธรรมชาติได้ดีนับเป็นทุนทรัพยากร ของชุมชนที่มีคุณค่ามหาศาล

สังคมวัฒนธรรม

ชาวบ้านท่าควาย มีประชากรทั้งสิ้นประมาณ 613 คน (พ.ศ. 2560) แยกเป็นชาย 306
คน หญิง 307 คน มี 143 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวย้อ โย้ย และภูไท โดยกลุ่มชาติพันธุ์
เหล่านี้มีวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง คือ ประเพณีฮีต 12 เป็นประเพณีที่สืบทอดกัน
มานาน ตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบันและเป็นจุดแข็งของชุมชนบ้านท่าควายที่ยึดเป็นหลักยึดเหนี่ยว
เพื่อการพึ่งตนเองและชุมชนเข้มแข็ง กล่าวคือ การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อน การมีความสามัคคี มี
ความรักผูกพัน เอื้ออาทรต่อกันทุกคนเป็นเสมือนญาติกัน ประเพณีฮีต 12 ที่สำคัญ เช่น บุญเดือน 3
(บุญข้าวจี่) บุญเดือน 4 (บุญหะเวดหรือพระเวสสันดร) บุญสงกรานต์ บุญเดือน 6 (บุญวิชาขบข่า)
หรือบุญบั้งไฟ บุญเดือน 8 (บุญเข้าพรรษา) บุญเดือน 9 (บุญข้าวประดับดิน) บุญเดือน 10 (บุญข้าว
สาก) บุญเดือน 11 (บุญออกพรรษา) บุญเดือน 12 (บุญกฐิน)

ในปัจจุบันการปฏิบัติตามฮีต 12 บางเดือนไม่ได้ปฏิบัติอย่างจริงจังหรือทำน้อยลง นอกจากนี้ชุมชนบ้านท่าควายยังมีกฎหรือข้อห้ามหรือชาวบ้านเรียกว่าชะล่ำ เช่น ห้ามนอนขวางประตูบ้าน ห้ามนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก

อาชีพของประชากร

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำนา มีมากถึง 143 ครัวเรือนหรือทำนาทุก ครัวเรือน สืบเนื่องจากพื้นที่รอบ ๆ หมู่บ้านเป็นที่ลุ่ม เหมาะแก่การทำนา เดิมบรรพบุรุษได้มาตั้งฐานและเลือกชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การตั้งหมู่บ้านใกล้แหล่งน้ำ และธรรมชาติแวดล้อมมีความเหมาะสม การทำนา โดยพึ่งพาธรรมชาติจากน้ำฝน ใช้แรงงานคนและสัตว์ ใช้ปุ๋ยคอก (มูลควาย, วัว) มีการคัดเลือกพันธุ์ข้าว (ข้าวเหนียวและข้าวเจ้า) ข้าวเหนียวปลูกไว้เพื่อบริโภค ส่วนข้าวเจ้าปลูกไว้เพื่อขายหรือไว้ทำขนมและอาหารในการทำบุญ พื้นที่นาจะทำเป็นแปลงเล็ก ๆ โดยมีการยกที่ขึ้นสูงหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “คันนา” ไว้สำหรับกักเก็บน้ำสำหรับปลูกข้าว ชาวบ้านครอบครัวใดมีที่นา น้อยก็จะขายที่นาออกไป แล้วแต่ความต้องการ โดยเฉลี่ยจะมีครอบครัวละ 10-50 ไร่ ปัจจุบันชาวบ้านทำนา เพื่อเก็บไว้บริโภคภายในครอบครัวและขายเพื่อชำระหนี้ในบางส่วนเช่น หนี้ชกส. หนี้ปุ๋ย หนี้ส่วนตัว

นอกจากนี้ชาวบ้านท่าควาย ยังประกอบอาชีพทำสวนยางพารา ยูคาลิปตัส และไร่มัน ลำปะหลัง ไร่จ้างทั่วไป ค้าขาย เลี้ยงสัตว์ อุตสาหกรรมในครัวเรือน โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์ในครัวเรือน ที่ต้องการรายได้เสริมให้กับครอบครัวและชุมชน ได้แก่

- ผ้ามัดหมี่ ผ้าแพรวา ผ้าข้อมคราม (ข้อมสีธรรมชาติ) ส่วนใหญ่ผู้หญิงจะรวมกลุ่มกัน (กลุ่มแม่บ้าน) ทอผ้าจากผ้าข้อมครามและตัดเย็บเสื้อผ้า

- กลุ่มหน่อไม้ปิ้ง (หน่อไม้อัด) ได้จากการเก็บหน่อไม้กะชะที่ขึ้นอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำสงคราม ซึ่งมีจำนวนมาก เนื่องจากมีการอนุรักษ์ร่วมกันของชุมชน มีการเก็บตามช่วงเวลาปีละครั้งในช่วงฤดูฝนเท่านั้น ห้ามเก็บในฤดูอื่น ทั้งนี้ชุมชนได้ตั้งกฎกติกากันขึ้นมา โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ควบคุมดูแล

- กลุ่มผลิตมุ้งและเปลญวน มีการรวมกลุ่มซื้อวัตถุดิบ เช่น ค้ายและเศษผ้า เพื่อมาถักเป็นมุ้งและเปลญวน จำหน่ายทั้งปลีกและส่ง มีตลาดมารับซื้อจากภายนอก ถือเป็นอาชีพที่มั่นคงและทำรายได้ให้แก่ชุมชนปีละหลายล้านบาท

สถานที่สำคัญ

ชุมชนบ้านท่าควาย มีสถานสำคัญ ได้แก่ วัดโพธิ์สว่าง เป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของชาวบ้านและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ถ้าเป็นมาพร้อมๆ กันกับหมู่บ้าน นับว่าเป็นวัดที่มีอายุยาวนาน

ถึง 100 กว่าปี และโรงเรียนบ้านท่าควาย เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาที่ให้บุตรหลานของชาวบ้านได้เรียนรู้และศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นไป

นอกจากนี้ยังมีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สำคัญของชุมชน คือ ถ้ำน้ำสงคราม (เฉพาะเขตพื้นที่บ้านท่าควาย) มีระยะยาวประมาณ 2-3 กิโลเมตร เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ของปลาชนิดต่าง ๆ แหล่งประมงน้ำจืดที่มีทำน้ำ (แพปลา) ตลอดปี มีเรือหาปลา เครื่องมือจับปลา เช่น อวน ต่อม โต้ง ปลาที่จับได้ เช่น ปลาเนื้ออ่อน ปลากัง ปลาโจก ปลาตุ๊ก

บทที่ 5

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ปัจจัยเงื่อนไขการสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนทั้งระดับ ตำบลและจังหวัดสุรินทร์ รวมทั้งระดับประเทศ นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ และสรุปผล ตามวัตถุประสงค์ การวิจัย ดังนี้

ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน

ปัจจัยและเงื่อนไขที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทยพบว่า มีกระบวนการจัดการที่สำคัญที่ก่อให้เกิดศักยภาพของการพัฒนาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็งได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการใช้สิทธิชุมชนและข้อบัญญัติของชุมชน กระบวนการจัดเครือข่าย และกระบวนการด้านการจัดการตนเอง ทั้งนี้จะต้องมีตัวชี้วัดชุมชนเข้มแข็งมาเป็นเป้าหมายหรือทิศทางในการดำเนินงาน เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้ ทำให้สิ่งที่เป็นนามธรรมให้มองเห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพให้กับชุมชน รวมทั้งเพื่อถักทอความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ก่อให้เกิดพลังการมีส่วนร่วมในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน จากการศึกษาพบตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนมีดังนี้

1.1. ทุนการเงิน/ทุนที่สร้าง ประกอบไปด้วย

- สาธารณูปโภค ตัวชี้วัด คือ การมีความทั่วถึงและพร้อมในการ ให้บริการด้านสาธารณูปโภคมีสัดส่วนของครัวเรือนที่ได้รับบริการ

- การประกอบอาชีพและรายได้ ตัวชี้วัด คือ การมีความมั่นคงและหลากหลาย ในการประกอบอาชีพ เพื่อเป็นที่มาของรายได้ครัวเรือนในชุมชน

- ผลผลิตในชุมชน ตัวชี้วัด คือ มีการผลิตโดยใช้วัตถุดิบในชุมชน เพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิต และจัดพาตลาดได้

- การออม/หนี้สิน ตัวชี้วัด คือ ครัวเรือนในชุมชนมีการออมและไม่มีหนี้สิน

1.2 ทุณมนุษย์ ประกอบด้วย

-การศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ ตัวชีวิต คือ ประชาชนได้รับการศึกษา ได้รับการฝึกอบรม ตั้งสมประสงค์ในการประกอบอาชีพ

-สุขภาพอนามัย ตัวชีวิต คือ ประชาชนมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงไม่เป็นโรค มีการออกกำลังกายเป็นประจำ และการเข้าถึงบริการสาธารณสุข

-ศีลธรรม ตัวชีวิต คือ ประชาชนในชุมชนได้นำแนวทางคำสอนตามศาสนาต่าง ๆ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

-ชีวิตครอบครัว ตัวชีวิต คือ การมีครอบครัวอบอุ่นและมีหัวหน้าครอบครัวที่มีการนำกิจกรรมร่วมกันอย่างน้อย 1 ครั้ง/สัปดาห์

-คุณลักษณะของผู้นำ ตัวชีวิต คือ การมีผู้นำที่มีลักษณะที่ดีและได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชน

1.3 ทุณวัฒนธรรมชุมชน ประกอบด้วย

-วัฒนธรรมประเพณี ตัวชีวิต คือ มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนท้องถิ่นอย่างสม่ำเสมอและมีการอนุรักษ์สืบเนื่องต่อไป

-การมีส่วนร่วมในชุมชน ตัวชีวิต คือ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน

-กลุ่มและองค์กรในชุมชน ตัวชีวิต คือ การมีรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องรวมกลุ่มกันไม่น้อยกว่า 3 ปี

-ความปลอดภัยในชีวิต ตัวชีวิต คือ ชุมชนมีความมั่นคง ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

1.4 ทุณธรรมชาติ ประกอบด้วย

-ทรัพยากรธรรมชาติ ตัวชีวิต คือ การมีทรัพยากรธรรมชาติหลายชนิดในชุมชน

-คุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตัวชีวิต คือ คุณภาพ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

-การใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติ ตัวชีวิต คือ การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยปราศจากความขัดแย้งและมีการจัดการทรัพยากรในชุมชน

ปัจจัยเงื่อนไขการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งของบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอบางบาล อำนาจ จังหวัดสกลนคร

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีปัจจัยเงื่อนไขที่เสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอบางบาล จังหวัดสกลนคร มีดังนี้

1. ปัจจัยภายใน

1.1 คน จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่าคนในหมู่บ้านท่าควายเป็นคนในพื้นที่ไม่ค่อยย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่ไหน เพราะอยู่ในพื้นที่ทำเลที่ค่อนข้างเหมาะสม มีความอุดมสมบูรณ์ มีจิตสำนึกรักบ้านเกิด ใฝ่หาอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ มีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน คือ การทอผ้าพื้นเมืองผ้าฝ้ายมัดหมี่ การถนอมอาหาร (ปลาแดก=ปลา ร้า) โดยทางคณะกรรมการหมู่บ้านมีบให้กลุ่มชาวบ้านเป็นคนจัดการ มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและใช้หลักการยึดหยุ่นปรับให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อส่งเสริมอาชีพและการแก้ปัญหาความยากจนจะเห็นได้จาก

- การเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานหรือญ้อ เสมือน ไชยบิน ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ข้อมูลว่า “ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นไทยอีสาน” ที่บรรพบุรุษอพยพมาจากเมืองสุวรรณภูมิและเมืองอุบลราชธานี ในตอนกลางของประเทศลาวแต่ก่อน อพยพกันมากระจายอยู่ในจังหวัดสกลนคร และตั้งถิ่นฐานตามหมู่บ้านต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับผู้นำกลุ่มและส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มีเชื้อสายหรือตระกูลเดียวกัน จึงไม่ค่อยย้ายไปที่ไหน เพราะอีกอย่างบริเวณที่ตั้งบ้านท่าควายเป็นพื้นที่ทำเลที่เหมาะสมใกล้ลำน้ำสงคราม ซึ่งเป็นลำน้ำที่อุดมสมบูรณ์ด้วย ปลาน้ำจืด กุ้ง หอย ปู และสัตว์น้ำต่าง ๆ รวมทั้งพืชผักนานาชนิด นอกจากนี้ยังมีที่นาที่ทำกินมันอุดมสมบูรณ์”

นางวัน คำสิงห์ และ จริญญา ไชยบิน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ให้ข้อมูลว่า “ในหมู่บ้านท่าควายส่วนใหญ่เป็นไทยพุทธ ซึ่งมีวิถีวัฒนธรรมแบบชาวพุทธ มีประเพณีนิยมประเพณีเดียวกัน โดยเฉพาะ “วัฒนธรรมชุมชน” ที่ถือว่าสำคัญของชาวบ้านเลยคือ ฮีต12 (ประเพณีเดือน12)

- ความภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น

นางศรีภัก งามอาสา ได้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลว่า “การพาภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้เป็นเรื่องดีนะ ชาวบ้านต่างค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปู่ย่าตายายเคยทำเคยสอนไว้ให้ นำมาประยุกต์ใช้กับการส่งเสริมของราชการ แต่ก็เสียดาบบางเรื่องเช่น สมุนไพรพื้นบ้าน ไม่มีคนใจรักด้านนี้ ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดความภาคภูมิใจมาก คือ การทอผ้ามัดหมี่ ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษได้มีการฟื้นฟูและอนุรักษ์ไว้เฉพาะในชุมชนบ้านท่าควายที่เป็นชาวอีสาน เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และได้รับรางวัลชนะเลิศในระดับจังหวัดสกลนคร ในการประกวดผ้าพื้นเมือง”

- การมีส่วนร่วมในการพัฒนากลุ่มให้เกิดความเข้มแข็ง

บุญญารัก อุปทุม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ให้ข้อมูลว่า “หลักในการพัฒนาการชุมชน ซึ่งคนหลากหลาย หลายความคิด หลายสถานะ อะไร ๆ หลายอย่างต้องใช้หลักที่มันยืดหยุ่นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่สำคัญชาวบ้านต้องมีสำนึกความเป็นกลุ่มและขนบธรรมเนียมแห่งการแบ่งปันดังกล่าวของชาวอีสานทั่วไปว่า” “ฮักแพง แบ่งปัน” เป็นสิ่งที่เกิดจากกระบวนการทำงานร่วมกันของคนในกลุ่มหมู่บ้าน ชุมชน เป็นตัวช่วยในการถักทอความสัมพันธ์ของคน”

เอกรัตน์ คำสิงห์ ได้ให้ข้อมูลว่า “การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหาของกลุ่ม เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดสำนึกความเป็นกลุ่ม และส่งเสริมให้สมาชิกออกทำงานร่วมกันในอนาคต เป็นตัวเสริมสร้างพลังที่จะแก้ปัญหาอุปสรรคและพร้อมที่จะร่วมกันทำงาน”

1.2 ทูทางสังคม เป็นทุนสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ที่จะทำให้เกิดความสามัคคี รวมพลัง มีองค์กรมีหน่วยงานจัดการจัดระบบต่าง ๆ ในชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม มีจุดรวมใจ มีศีลธรรม เหล่านี้เป็นพื้นฐานในชุมชนท้องถิ่นให้มีการพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืน นอกจากนี้ยังพบว่า ในชุมชนบ้านท่าควายยังมีทุนชุมชนอีกหลายอย่างที่สร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนบ้านท่าควายตั้งอยู่ฝั่งลำน้ำสงครามที่อุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำ เช่น ปลาน้ำจืดชนิดต่าง ๆ เป็นแหล่งประมงน้ำจืดขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในจังหวัดสกลนคร ในแต่ละปีมีการจับปลาน้ำจืดได้ประมาณ 50 ตัน สามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านได้ประมาณ 1,171,800 บาท ปลาที่จับได้จะนำมาทำปลาแดก (ปลาร้า) ปลาแห้ง ปลาต้ม

ทุนทางความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชาวบ้านท่าควายมีปราชญ์ชาวบ้านหลายด้าน ได้แก่ ด้านทอผ้าพื้นเมือง ด้านเกษตรกรรม (ไร่นาสวนผสม) ด้านหมอยากลางบ้าน ด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์ (ทำมุ้ง เปด หน่อไม้แป็บ) ทุนทางภูมิปัญญาในชุมชนบ้านท่าควาย มีการสืบค้นหาทุนทางปัญญาจากผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านในด้านต่าง ๆ เช่น ภูมิปัญญาในการทำมาหากิน ชาวบ้านใช้การสังเกตธรรมชาติของสัตว์และพืชว่าดำรงชีพอยู่อย่างไร ตนเองก็จะปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติเหล่านั้น

จากการสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้านหลายคนกล่าวว่า “ปัจจัยเงื่อนไขซึ่งเป็นปัจจัยภายในที่สร้างเสริมให้หมู่บ้านท่าควายเป็นชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ผู้นำเข้มแข็ง ทุน เครือข่ายทางสังคม โดยเฉพาะทุน ชาวบ้านท่าควายถือว่าเป็นปัจจัยหลักในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ชาวบ้านได้ค้นพบทุนของตนเองและชุมชน ไม่ใช่แต่ทุนที่เป็นเงินอย่างเดียว แต่ค้นพบสิ่งที่เป็นทุนที่มีมากกว่าเงินคือ ทุนทางปัญญา ทุนทางสังคมวัฒนธรรม และทุนทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นศักยภาพที่เป็นทุนเดิมให้คนในชุมชนอยู่รอด และเติบโตมาได้โดยตลอดไม่ต้องพึ่งพารัฐนัก...”

1.3 เศรษฐกิจชุมชน ด้านเศรษฐกิจพบว่า ความมุ่งหวังของชาวบ้านในชุมชน มีความมุ่งหวังที่จะพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชาวบ้านชุมชนให้ได้ 3 ประการ คือ 1. ให้ชาวบ้านในชุมชนมีทุนเป็นของตนเอง (เงินออม) 2. ชาวบ้านในชุมชนต้องมีรายได้เพิ่มจากการประกอบอาชีพ 3. ชาวบ้านในชุมชนต้องมีสวัสดิการทุกเรื่อง ซึ่งภาครัฐและเอกชน ไม่ได้เข้ามาช่วยในการส่งเสริมอาชีพ เพียงแต่นำความรู้มาเผยแพร่ให้กับคนในชุมชน และมีความมุ่งหวังของชาวบ้าน คือ การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์และการทำนาเพราะเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน ซึ่งชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ย 63,931 บาท/คน/ปี (ข้อมูลตำบลท่ากอน) คณะกรรมการหมู่บ้านได้จัดการอบรมทรัพยากรชุมชน เพื่อการสร้างและพัฒนาอาชีพของคนในชุมชนจะเห็นได้จาก

- ความมุ่งหวังของชาวบ้านในชุมชน

สมเพชร สุรัตน์ ได้ให้สัมภาษณ์และสรุปว่า “การส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์มีความต้องการที่จะส่งเสริม เพราะถ้าหมดคนรุ่นนี้ก็หมด เพราะไม่มีคนสานต่อในอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี จะมีรายได้ช่วยตนเองได้ พึ่งตนเองได้”

บุญมี วงอาสา ได้ให้ข้อมูลว่า “ความคาดหวังของชาวบ้านนั้นต้องการมีทุนเป็นของตนเอง แต่ละครอบครัวเป็นหลักประกัน มีสวัสดิการทุนเรื่อง เกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยที่ราชการไม่ต้องเข้ามาช่วยเหลือ”

2. ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายนอกที่ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนบ้านท่าควาย ได้แก่ องค์กรจากภายนอก มีทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ในความเป็นจริงแล้วชุมชนบ้านท่าควายเป็นชุมชนเข้มแข็ง พวกเขาไม่เคยร้องขอความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือภายนอก การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนก็จักกันเอง ร่วมหุ้นลงทุนกันเอง จนสามารถเป็นชุมชนเข้มแข็งได้และมีชื่อเสียงแล้วภาครัฐและเอกชน จึงเข้าร่วมหรือเชิญผู้นำ ปราชญ์ชาวบ้านเข้าไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ หน่วยงานที่เข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ สำนักงานส่งเสริมการเกษตรจังหวัดสกลนคร มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ส่วนภาคเอกชน เช่น หอการค้าจังหวัดสกลนคร กลุ่มเครือข่ายอินแปง หน่วยงานเหล่านี้ได้ให้การสนับสนุนทั้งในด้านงบประมาณ วิชาการและบุคลากรตลอดระยะเวลาที่ทำกิจกรรมร่วมกัน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำระดับต่าง ๆ ในชุมชนบ้านท่าควาย พบว่าปัจจัยภายนอกที่มีต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีดังนี้

1. ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากหน่วยงาน/องค์กรภายนอก พบว่าหน่วยงานที่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เช่น สำนักงานส่งเสริมการเกษตรจังหวัดสกลนคร ประมงจังหวัดสกลนคร กลุ่มเครือข่ายอินแปง องค์กรเหล่านี้ได้ให้การสนับสนุนด้านวิชาการ บุคลากรและเงินทุน

สนับสนุนอย่างสม่ำเสมอโดยตลอด นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการสร้างผู้นำคนใหม่ การพัฒนาที่เน้นพัฒนาที่ให้ผู้ทำหน้าที่ต่อกระแสการพัฒนาของสังคมโลกและการสร้างชุมชนเข้มแข็ง เป็นหลัก

2. ปัจจัยด้านนโยบายของรัฐและกระแสแนวคิดการสร้างชุมชนเข้มแข็ง พบว่าชุมชนบ้านท่าควายได้นำเอาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีการผลักดันให้เป็นแนวคิดกระแสหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ให้พ้นจากภาวะวิกฤตและเป็นชุมชนเข้มแข็ง การส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสาน การเกษตรกรรมธรรมชาติรวมทั้งแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นอาวุชคนยากที่ยังคงเหลืออยู่ในสังคมชนบท เน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงในหมู่บ้าน ถ่ายทอดความรู้การลดรายจ่าย-เพิ่มรายได้ให้กับสมาชิกในครัวเรือน ทุกครัวเรือนปลูกพืชผักสวนครัวและเลี้ยงปลาดุก ปลานิลในกระชังไว้เป็นอาหารและจำหน่ายเป็นรายได้เสริม นอกจากนี้ยังนำเอานโยบายภาครัฐเกี่ยวกับชุมชนเรียนรู้ชุมชนเข้มแข็ง มาประยุกต์ใช้ในหมู่บ้าน เน้นการใช้คนในหมู่บ้านรู้จักสามัคคี มีส่วนร่วมในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นต่าง ๆ และจัดกิจกรรมต่างๆที่สร้างความสามัคคี ความเป็นหนึ่งเดียวของคนในชุมชน เช่น การทำบุญกฐิน ประเพณีแข่งเรือยาวตำบลท่าก้อน การทำบุญตามฮีต 12 เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งของบ้านท่าควายตำบลท่าก้อน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ต้องมีการบูรณาการกันระหว่าง ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม กับภูมิปัญญาไทย หรืออีกนัยหนึ่งระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาใหม่ที่เป็นความรู้ (สากล) ซึ่งทำความเข้าใจจากภายนอกชุมชนผ่านสื่อบุคคล เพื่อนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้จนเกิดเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้และเข้มแข็ง และมีการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป แต่ในภาวะสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงโลกปัจจุบันส่งผลกระทบต่อชุมชน อาจทำให้ชุมชนอ่อนแอ เกิดวิกฤติในด้านต่าง ๆ จากการศึกษาและสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่นบ้านท่าควาย ประกอบกับการมองวิสัยทัศน์กระบวนการทัศน์ใหม่ของชุมชนแล้ว พบว่า กระบวนการเรียนรู้และการเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง มีดังนี้

3.1. กระบวนการสร้างชุมชนหรือฟื้นฟูชุมชน ชุมชนบ้านท่าควายเป็นชุมชนเข้มแข็งแห่งหนึ่งของจังหวัดสกลนครได้นั้น เกิดจากผู้นำชุมชนและชาวบ้านร่วมมือกันสืบค้นหาศักยภาพชุมชน หรือทุนทางสังคมที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งผู้นำได้แนวคิดมาจากการทำแผนแม่บทชุมชนกับกลุ่มเครือข่ายอินแปง อำเภอกุศุมบก จังหวัดสกลนคร มารับปรุงโครงการและนโยบายพัฒนาชุมชน

ท้องถิ่น และพบว่าชุมชนบ้านท่าควายมีทุนชุมชนหลากหลาย แล้วสรุปแยกทุนออกเป็นส่วน ๆ แต่ละส่วนมีกระบวนการสร้างเสริม ให้ชุมชนเข้มแข็งผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์สรุปโดยใช้ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนได้ดังนี้

1. ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนบ้านท่าควายมีทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความหลากหลายและยังคงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติมากแห่งหนึ่งของจังหวัดสกลนคร จากการศึกษาพบว่า บ้านท่าควายมีลำน้ำสงครามและสาขาที่อุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำและพืชน้ำตลอดปี เป็นแหล่งประมงน้ำจืดชาวบ้านจับปลาได้มากซึ่งเป็นฐานอาหารสำคัญและสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ปลาที่จับได้ ได้แก่ ปลาเนื้ออ่อน ปลาจึก ฯลฯ ปีละหลายล้านบาท เป็นหมู่บ้านที่มีอาชีพทำปลาร้าที่มีคุณภาพและมีชื่อเสียงมากแห่งหนึ่งของจังหวัด นอกจากลำน้ำจืดแล้วยังมีพืชน้ำที่เก็บเกี่ยวได้ในฤดูแล้ง ได้แก่ ฝักระยะ เห็ดผึ้ง ในขณะที่เดียวกันยังเห็นแหล่งพืชพันธุ์ธรรมชาติต่าง ๆ ในป่าไม้ทางด้านใต้และตะวันตกของหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านได้อนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไม้ให้เป็นป่าชุมชน ในแต่ละปีจะมีการนำพืชพันธุ์ไม้มาปลูกเสริมตามป่าชุมชนและที่ดินของชาวบ้าน เช่น ไม้สัก ไม้ยางนา ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้พยอม ฯลฯ

ชุมชนบ้านท่าควาย มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นชุมชนมานานตั้งแต่อดีต ต่อมาผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้านมองเห็นคุณค่าของชุมชนที่หลากหลายของธรรมชาติ ซึ่งรวมกลุ่มกันจัดกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ประกอบกับมีนโยบายจากภาครัฐ โครงการพระราชดำริของรัชกาลที่ 9 ในการส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้ แหล่งน้ำ ชาวบ้านจึงร่วมแรงร่วมใจกันปรับปรุงและพัฒนาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ยังคงอยู่ได้มีความอุดมสมบูรณ์ต่อไป ซึ่งถือได้ว่าทุนชุมชน เหล่านี้เป็นภูมิคุ้มกันของความเข้มแข็งของชุมชน ได้เป็นอย่างดี ที่สำคัญชาวบ้านได้มองเห็นคุณค่าของชุมชน โดยเน้นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งชุมชน ที่เน้นคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติชาวบ้าน มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินร้อยละ 95 มีการใช้หนองน้ำ ลำน้ำป่าชุมชนร่วมกัน โดยไม่มีความขัดแย้ง และมีการจัดการทรัพยากรในชุมชนร่วมกัน เช่น การจัดแบ่งน้ำใช้ในการเพาะปลูกพืชผลหลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าว การจับปลาในหนองน้ำสาธารณะ

2. ทุนมนุษย์ ในกระบวนการสร้างทุนชุมชนเข้มแข็ง การสร้างเสริมทุนมนุษย์ถือเป็นเรื่องสำคัญของชุมชนบ้านท่าควาย จากการศึกษาพบว่า การสร้างเสริมชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย เน้นการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ โดยมีคณะกรรมการศึกษาหมู่บ้าน ได้จัดกิจกรรมและฝึกอบรมอาชีพให้กับชาวบ้าน ศึกษาดูงานทั้งแหล่งเรียนรู้ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัดเชิงวิทยากรในแต่ละสาขาอาชีพมาฝึกอบรมไว้ เช่น การทอผ้าพื้นเมือง การทำเกษตรอินทรีย์ การแปรรูปอาหารของใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ สบู่เหลว น้ำยาล้างจาน รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น

ตะกร้า กระจิบข้าว หวดนึ่งข้าว ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ชาวบ้านสามารถเรียนรู้และผลิตเองได้ เป็นการลดรายจ่าย และรวมกลุ่มกันผลิตเครื่องจักสานไว้จำหน่าย ซึ่งเป็นการส่งเสริมประสบการณ์ในการประกอบอาชีพของชาวบ้าน

ในส่วนชีวิตครอบครัว ชาวบ้านทำควายถือเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความอบอุ่นในครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย มีพ่อ-แม่ ลูก ๆ ญาติอยู่ร่วมกัน แม้จะแต่งงานแยกครอบครัวออกไปแต่ความสัมพันธ์กันของคนในครอบครัว ไม่ได้จางหายไป จากการศึกษาพบว่าบ้านทำควายเป็นครอบครัวที่อบอุ่น เช่น ครอบครัวของนายกอ (นามสมมติ) มีภรรยาและลูกสาว/ลูกชาย รวม 4 คน นายกอกับภรรยาต่างมีงานประจำอยู่ในหมู่บ้าน ลูกสาวรับราชการครู ตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนประถมแห่งหนึ่งในตำบลท่ากอน ทุก ๆ เช้าทุก ๆ เย็นจะมารับประทานอาหารร่วมกันตลอดนานับสิบปี ในแต่ละงานประเพณีหรือเทศกาลของหมู่บ้านลูกๆก็จะร่วมกิจกรรมในครัวเรือนและชุมชนมาโดยตลอด

ด้านสุขภาพอนามัย ชุมชนบ้านทำควายเป็นชุมชนตัวอย่างของตำบลท่ากอนที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีสุขภาพแข็งแรง ไม่เป็นโรค มีศูนย์ออกกำลังกายและการเข้าถึงบริการสาธารณสุขในเบื้องต้นมากที่สุด จากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่ากอน จากการศึกษาพบว่าผู้สูงวัยในบ้านทำควายมีมากถึงร้อยละ 70

ด้านศีลธรรม ชาวบ้านได้นำแนวทางคำสอนตามศาสนาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะชาวบ้านทำควายทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธได้ปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนาถือศีล 5

ด้านผู้นำชุมชน จากการศึกษา การสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนผู้นำหรือแกนนำที่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่มีลักษณะดังนี้เป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีอุดมการณ์ในการพัฒนาท้องถิ่น ความสามารถในการจดจำข่าวสารแสวงหาความรู้ที่ดี ที่สำคัญคือมีความสามารถในการบริหารจัดการและประสานงานกับผู้อื่นได้ เป็นผู้ยอมรับฟังความเห็นของผู้อื่นและเป็นที่ยอมรับจากชาวบ้าน ในขณะที่เดียวกันประชาชนก็เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญทั้งร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นกับผู้นำชุมชน ด้วยมีจิตสำนึก มีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาทางเลือก เพื่อดำเนินกิจกรรมการบริหารจัดการท้องถิ่นของตน

3.ทุนวัฒนธรรมชุมชน ส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อความเข้มแข็งของชุมชนบ้านทำควายคือวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นรากเหง้าที่แท้จริงของชุมชนเป็นจุดหลอมรวมพลังชุมชนที่แท้จริง โดยเฉพาะวัฒนธรรมประเพณี “ฮีด12” เป็นประเพณีที่ชาวบ้านร่วมกันจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนมาจากอดีตอย่างสม่ำเสมอจนถึงปัจจุบัน และมีแนวโน้มสืบเนื่องต่อไปในอนาคต เช่น ประเพณี มีแข่งเรือยาวในค่าน้ำสงครามและแห่ปราสาทผึ้ง โดยจัดทุกชุมชน

ของตำบลท่าก้อ้น มาร่วมกันจัดแสดงออกถึงความสามัคคี ความเป็นเครือญาติความศรัทธาต่อวิถีวัฒนธรรมชุมชนชาวโโข้ย อีกประการหนึ่งที่แสดงออกถึงกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งคือ การมีส่วนร่วมในชุมชน ประชาชนในหมู่บ้านท่าควายเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน เช่น กิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรม การบริการจัดการภายในชุมชนและการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสทางสังคมในชุมชน ประชาชนทุกกลุ่มในชุมชนบ้านท่าควายจะร่วมมือกันเมื่อมีกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรม ดังกรณี การทำบุญตามฮีต 12 การทำบุญแจกข้าว (อุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย) การแต่งงาน การตาย ชาวบ้านจะมาร่วมงานกันอย่างแน่นหนาและคอยช่วยเหลือเอื้ออาทรซึ่งกันและกันอย่างดี เหล่านี้ได้ผ่านตัวชี้วัดตามวัฒนธรรมประเพณีดังกล่าวมาแล้วในเบื้องต้น

ส่วนการรวมกลุ่มและองค์กรในชุมชนบ้านท่าควาย ที่แสดงออกถึงการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนที่เห็นได้ชัดเจน คือ กลุ่มเกษตรอินทรีย์กลุ่มสตรีแม่บ้าน และกลุ่ม อสม. แต่ละกลุ่มมีการบริการจัดการเป็นอิสระ มีคณะกรรมการดำเนินงาน มีวัตถุประสงค์กิจกรรม การติดตามและประเมินผลแต่ละกลุ่ม ได้รับการสนับสนุนภายนอกในด้านต่าง ๆ เช่น เงินทุนอุดหนุนเครื่องมือวัสดุครุภัณฑ์ ทำให้กลุ่มองค์กรมีการดำเนินการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ไม่น้อยกว่า 3 ปี เป็นไปตามตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน

ประการสุดท้ายที่ระบุถึงความเข้มแข็งของชุมชนบ้านท่าควายในด้านทุนทางวัฒนธรรมชุมชนคือ ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต ชุมชนบ้านท่าควายเป็นชุมชนที่มีความมั่นคงและประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ตัวชี้วัด คือ ชุมชนปลอดภัยเสพติด ไม่มีปัญหาอาชญากรรม ที่อยู่อาศัยหรือครัวเรือนที่มีบ้านปลูกสร้างอย่างแข็งแรงบนที่ดินของตัวเอง

4. ทุนการเงินและทุนการผลิต เป็นอีกชนิดหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ชุมชนบ้านท่าควายเป็นอีกชุมชนหนึ่งในตำบลท่าก้อ้น อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร ที่มีศักยภาพของชุมชนในการจัดระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ที่เอื้อให้ชาวบ้านสามารถปรับตัวให้เข้ากับระบบการผลิตเพื่อการค้าหรือทุนนิยม กล่าวคือ มีกลไกในการระดมเงินทุนของชุมชน เพื่อเป็นสินเชื่อให้แก่สมาชิกในชุมชน เช่น การตั้งธนาคารชาวบ้าน (กลุ่มสัจจะออมทรัพย์) ทำมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ได้แนวคิดมาจากกลุ่มเครือข่ายอินแปง จังหวัดสกลนคร มีการระดมเงินออมจากสมาชิกวันละบาทแล้วนำมาฝากที่กลุ่มทุก ๆ วันที่ 5 ของเดือนระยะแรก ๆ มีสมาชิกประมาณ 15 คน ต่อมาสมาชิกแต่ละคนได้ขยายเครือข่ายไปตามญาติ ๆ ในครอบครัว เมื่อมีเงินออมมากพอคือประมาณหมื่นกว่าบาท ซึ่งเปิดให้กู้ยืมได้ไม่เกินรายละ 1,000 บาท/4-5 ราย ถึงวันที่ 5 ของทุกเดือนก็จะนำเงินมาคืนพร้อมดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาทต่อเดือนและเงินฝาก (ออม) จนถึงปัจจุบันมีเงินกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ประมาณ 1.2 ล้านบาท เงินออมของกลุ่มสัจจะ

มีการนำมาเป็นสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกกลุ่ม เกี่ยวกับทุนการศึกษาบุตร รายละ 500-1,000 บาท และค่ารักษาพยาบาลของสมาชิกรายละ 1,000 บาท

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลายรายที่ระบุถึงทุนการเงินและทุนที่สร้างหรือผลิต โดยอิงตามตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน พบว่าการประกอบอาชีพและรายได้เป็นตัวกำหนดที่มาของทุนการเงินชุมชน ชุมชนบ้านท่าควาย ประชากรส่วนใหญ่ทำอาชีพทำนา เป็นอาชีพหลักและการแปรรูปผลผลิต เป็นอาชีพรอง รายได้ส่วนใหญ่มาจากการขายข้าวและการแปรรูป (ปลาร้าและน้ำปลาจากปลาร้า) รายได้จากการขายข้าวปีละประมาณ 30,000-50,000 บาท และปลาร้า น้ำปลาร้าประมาณ 10,000-30,000 บาท นอกจากนี้ยังมีรายได้อื่นๆอีกรวมเป็นรายได้รวมของครัวเรือนประมาณ 50,000-100,000 บาท สรุปครัวเรือนมีรายได้เพียงพอต่อการดำเนินชีวิต ที่สำคัญชาวบ้านกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า “ชุมชนบ้านท่าควายบ่อดียาก” (บ่อดียาก คือ มีมากเหลือเฟือ บ่อดียาก คือ ไม่อยากกินไม่ยอกได้) แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ดังคำกล่าวของ รศ.ดร.เสรี พงศ์พิศ ว่า “อยากกินเห็ดเข้าป่า ยอกกินปลาหลง”

จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและศักยภาพของชุมชนที่ยังคงอยู่ ก่อให้เกิดการประกอบอาชีพและมีรายได้ นำไปสู่การมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความเข้มแข็งของชุมชน ในขณะเดียวกัน ผลผลิตในชุมชนบ้านท่าควายมีการผลิตโดยใช้วัตถุดิบในชุมชนเป็นการลดต้นทุนในการผลิตและเพิ่มมูลค่าผลผลิต นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีความสามารถในการจัดการตลาดอย่างดี มีการสร้างตลาดในชุมชนและนอกชุมชน จัดการเป็นเครือข่ายตลาดชุมชน โดยการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบและผลผลิตภายนอกชุมชน จนมีรายได้เข้าสู่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง

3.2 กระบวนการเรียนรู้ชุมชน เป็นการสร้างฐานการเรียนรู้และองค์ความรู้ที่เป็นของตนเอง การวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมของสมาชิก โดยผู้นำหรือแกนนำเป็นแกนกลาง คุณลักษณะนี้เป็นจุดแข็งที่ชุมชนใช้สร้างความเป็นเอกภาพและศักยภาพของตน สามารถพัฒนาและรวบรวมองค์ความรู้ต่างๆเป็นศูนย์การเรียนรู้แบบเก่าจะเห็นได้ว่ามนุษย์มีความคิดแบบ “แยกส่วน” ทำให้คิดวิธีการพัฒนาแยกส่วนตามไปด้วย ปัจจุบันหลายชุมชนได้มีการปรับการเรียนแบบใหม่ คือ การปรับเปลี่ยนมนุษย์ให้เกิดการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกัน “บนพื้นฐานของความสมดุล” ชุมชนบ้านท่าควายได้ลงความเห็นชอบเพื่อการอยู่ร่วมกันนำเอาศีลธรรมการอยู่ร่วมกันเป็นตัวตั้ง และเอาพื้นที่ (บ้านท่าควาย) เป็นตัวตั้ง ทั้งนี้ชุมชนได้ดำเนินชีวิตด้วยการเรียนรู้ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้จากการแลกเปลี่ยนความรู้ของชุมชนที่บ่งชี้ถึงความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

-ภายในชุมชน ด้านการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน

เอกรัตน์ คำสิงห์ ได้ให้ข้อมูลว่า “การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาอาชีพเมื่อคนมันมีทุนของมันแล้ว มันพัฒนาเอง เราไม่ต้องไปทำอะไร กลุ่มหรือชุมชนไม่ได้ไปทำอะไรเลยนะ เราจัดการทุน

ให้เท่านั้น ไม่มีใครอยากอยู่กับที่หรอก ที่นี้อาจจะพัฒนาแล้วมันประสบความสำเร็จมั่ง ไม่สำเร็จมั่ง เป็นเรื่องธรรมดา เช่น การเอาเงินกลุ่มไปพัฒนาอาชีพหรือทำเศรษฐกิจชุมชน ถ้ามันไม่สำเร็จก็เสีย แต่เงินออมเท่านั้นเอง บ้านก็ไม่เสีย ดินไม่สูญ แต่ถ้าไปกู้หรือเอากับ ธกส. ลืมเหลวดินสูญ บ้านถูกยึดเมื่อขาย หลักรูดง่าย ๆ ถ้าเราเข้าใจตรงนี้แค่นี้ ไปบรรยายได้เลยนี่แหละคือความจริงแห่งชีวิต ชาวบ้านหลายคนไปยืมเงิน ธกส. ก็เป็นลูกหนี้ ธกส. แต่มากู้เงินกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนก็เป็นการ กู้เงินตัวเอง ไม่มีเป็นลูกหนี้ใครชุมชนเราและกลุ่มออมทรัพย์เรา จะเน้นการกู้ยืมเพื่อไปพัฒนาอาชีพ หรือเศรษฐกิจชุมชน เช่น การทำปลาแห้ง ปลาจ๋า น้ำปลาจากปลาจ๋า การเลี้ยงหมูจี่ หมูดำพันธุ์พื้นเมือง) การแปรรูปผลผลิตจากการเกษตรต่าง ๆ ได้แก่ การทำข้าวเกรียบฟักทองข้าวฮางอก ส่วนใหญ่จะทำเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 5-10 คน และมีการแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งภายในกลุ่มและภายนอกกลุ่ม เกี่ยวกับการตลาด...”

ด้านการฟื้นฟูอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

มนัส อุปทุม ได้ให้ข้อมูลว่า “การฟื้นฟูแล้วก็คือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ให้นำพันธุ์ไม้ยืนต้น เช่น ยางนา ไม้สัก พะยูง ประดู่ ให้นำปลูกตามหัวไร่ปลายนาในที่ของตนเอง ในสวนในไร่ก็ได้ให้ปลูกครบครันละ 50 ต้น เป็นอย่างต่ำ โดยคณะกรรมการหมู่บ้านได้ไปขอพันธุ์ไม้จากหน่วยงานภาครัฐ เช่น ป่าไม้จังหวัดสกลนคร ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพาน ชุมชนมีงบประมาณให้ค่าดูแลต้นไม้ต้นละ 2 บาท จ่ายให้ 10 ปี นับว่าได้ผลเพราะมีป่าเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทุก ๆ ปี มีกองทุนสงเคราะห์จากราชการมาอุดหนุนส่งเสริมโครงการนี้ทำมานานแล้ว 10 กว่าปี ที่สำคัญเราไม่ให้นายทุนเข้ามาเกี่ยวข้อง”

ด้านการพัฒนาเรียนรู้หมู่ปัญญาท้องถิ่น

เผย บุญเสด ให้สัมภาษณ์ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบ้านท่าควาย คือ การทอผ้า ย้อมคราม และการทำปลาแดก (ปลาจ๋า) มีการพัฒนาการเรียนรู้สืบทอดมารุ่นต่อรุ่นจนถึงปัจจุบัน นอกจากเป็นกิจกรรมที่ทำรายได้ให้แก่ครอบครัวในชุมชนแล้ว ยังก่อให้เกิดการคงอยู่ของวิถีชีวิตที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างเหนียวแน่น”

ด้านการพัฒนาสร้างการทางสังคมและสร้างเสริมภาพของชุมชน

มนัส อุปทุม และ เผย บุญเสด ได้ให้ข้อมูลว่า “หอการค้าสกลนครและกาชาดจังหวัดสกลนคร ได้มาแจกทุนแก่คนที่ด้อยโอกาส มอบสิ่งของเครื่องใช้และเงินสมทบกองทุนชุมชน นอกเหนือจากกองทุนหมู่บ้านที่รัฐมอบให้”

ด้านการให้ความรู้และการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรม

บุญญารัก อุปฐม และเสมียน ไชยบิน ให้ข้อมูลว่า “ทางโรงเรียนเป็นคนจัดในเรื่องการให้ความรู้และการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรม นอกจากนั้นก็เป็นการเรียนรู้จากการทำบุญเข้าวัด โดยการสนับสนุนจาก อบต. และกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน”

3.3 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนในกิจกรรมทั่วไปที่สำคัญของชุมชน คือ การทำบุญตามฮีต 12 ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ อบต. และชาวบ้านช่วยกันรวบรวมเงินช่วยกัน อบต. ได้ตั้งงบประมาณในการทำกิจกรรมไว้ในทุกหมู่บ้านพอถึงงานกิจกรรมแต่ละเดือนก็จัดสรรงบประมาณได้ตามที่ระบุไว้ มีการให้กู้เงินกองทุนเพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพ มีการทำกิจกรรมร่วมกันในด้านสาธารณประโยชน์ เช่น การฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำสงครามการปลูกป่า ซึ่งในชุมชนบ้านท่าควายมีความสัมพันธ์กัน ทุกคนมีความรัก ความสามัคคี เพราะเชื่อมโยงกันฉันท์เครือญาติ จากการทำกิจกรรมร่วมกัน ในการบริหารงานของผู้นำกลุ่มและคณะกรรมการกลุ่มส่วนใหญ่มีความรู้ ความสามารถทางการบริการงานมีความชัดเจน โปร่งใสในการทำงานและสามารถตรวจสอบได้ และมีการจัดประชุมทุกครั้งเมื่อทางภาครัฐ/เอกชนแจ้งเรื่องใหม่ ๆ เข้ามาในชุมชน โดยจะสื่อสารกับคนในหมู่บ้าน ผ่านทางการกระจายข่าวและการปฏิบัติงาน พบว่าภาครัฐได้เข้ามาช่วยเหลือในด้านทุนทรัพย์ โดยผ่านทางโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ดังจะเห็นได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

นางศรีรัก วงอาสา และ นาวิณ คำสิงห์ ได้ให้ข้อมูลว่า “การรวมกลุ่มทำกิจกรรมส่วนมาก เป็นกิจกรรมทั่วไป เช่น การทำบุญตามฮีต 12 การรวมกลุ่มทำกิจกรรมจะรวมตัวกันที่ศาลาวัด ได้รับการสนับสนุนจาก อบต. ชาวบ้านช่วยกันรวบรวมเงินช่วยกันและร่วมแรงงานหรือ “นาวาน” (ภาษาอีสาน) คือ ลงแขกการมีส่วนร่วมในการทำงาน ส่วนมากจะไม่มีการประชุม เพราะเป็นเรื่องเดิม ๆ ถ้ามีเรื่องแปลกใหม่มาก็มีการประชาสัมพันธ์ เวลามีนานอะไรอย่างนี้ เพราะว่าทางกรรมการชุมชนก็เปิดโอกาสให้สมาชิกหรือชาวบ้านพูด หากว่าใครมีปัญหาสงสัยอะไรให้ถามได้ตลอด ไม่ต้องเก็บไว้มีอะไรก็ตามตรง ๆ เพราะมีการตรวจสอบตลอดเวลา”

ส่วนการได้รับการสนับสนุนของภาครัฐ/เอกชน ต่อการรวมกลุ่มทำกิจกรรมทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีงบประมาณเข้ามาหลาย ๆ เรื่อง เช่น โครงการอาสาสมัครขอฝักระวังหมู่บ้าน ด้วยเงินตรง ซึ่งเป็นส่วนสร้างความเข้มแข็งของการรวมกลุ่มของชุมชนบ้านท่าควาย เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

3.4 กระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน การสร้างเครือข่ายทางสังคม เป็นกิจกรรมในการก่อให้เกิดกลุ่มซึ่งอาจเป็นกลุ่มองค์กรหรือกลุ่มบุคคล เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำกิจกรรมร่วมกัน หรือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน หรือ อาจเกิดจากเหตุผลต่าง ๆ เช่น เกิดปัญหาและ

สภาพแวดล้อมที่ซ้ำซ้อนหลากหลายจนเกินความสามารถของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มจะดำเนินการแก้ไขได้ ชุมชนบ้านท่าควายสร้างเครือข่ายภายในหมู่บ้าน โดยใช้หลักการสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ตามบทบาทหรือหน้าที่ของแต่ละคน การรวมกลุ่มหรือเครือข่ายไม่เป็นทางการแต่สามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้ และเหตุผลที่สำคัญของการสร้างเครือข่ายทางสังคมคือ การมุ่งที่จะให้บรรลุเป้าหมายของปัจเจกบุคคล ซึ่งไม่สามารถทำได้ด้วยตนเองโดยลำพังแต่ต้องอาศัยการรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำกิจกรรมชุมชน ให้บรรลุเป้าหมายได้ การสร้างเครือข่ายชุมชน ในหมู่บ้านท่าควายนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนได้ดังจะเห็นจาก

-นาวิน คำสิงห์ และ จรูญ ไชยบิน ได้ให้ข้อมูลว่า “การสร้างเครือข่ายทางสังคม เราต้องการมีเพื่อนในการทำงานทำกิจกรรม มีหมู่บ้าน และพร้อมที่จะรับภาวะความเสี่ยงในกิจกรรมร่วมกัน ต้องการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ทุกคนในแต่ละองค์กรเครือข่ายต้องมีความเต็มใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่าย”

-สมเพชร สุรัตน์ ให้ข้อมูลว่า “กลุ่ม อสม. ขยายชุมชนบ้านท่าควาย ได้เข้าร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มเกษตรอินทรีย์และกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง ในการดำเนินกิจกรรมบุญออกพรรษาซึ่งจัดประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง ไหลเรือไฟ และแข่งขันเรือยาว ในลุ่มน้ำสงคราม ช่วงระยะทางเขาดำบลท่าก้อน มีการแสดงสินค้า OTOP ของตำบลและหมู่บ้านทุก ๆ ปี มีผู้มาเยี่ยมชมและร่วมกิจกรรมนี้ปีละหลายพันคน”

-เอกรัตน์ คำสิงห์ ให้ข้อมูลว่า ในตำบลท่าก้อนเรามีการเชื่อมโยงและสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กิจกรรมฮิต 12 การสื่อสารความร่วมมือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการพึ่งพาอาศัย ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์กันและมีเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งดูเหมือนว่าชุมชนต่าง ๆ ของตำบลท่าก้อนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

-รพงษ์ อุปทุม และ นงค์รัก วงอาสา ได้ให้ข้อมูลว่า “กลุ่ม อสม. และกลุ่มสตรีแม่บ้าน ได้สร้างเครือข่ายร่วมกันในการดำเนินงานเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของชุมชนบ้านท่าควาย มีการร่วมกันอบรมหมู่บ้านเกี่ยวกับควรรบริโภคอาหาร การออกกำลังกาย การปลูกพืชผักปลอดสารเคมี และมีการขยายเครือข่ายในชุมชนไปยังกลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มออมทรัพย์ และกองทุนหมู่บ้าน เป็นการร่วมทำกิจกรรมที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนให้คงอยู่ต่อไป”

3.5 กระบวนการใช้สิทธิชุมชนและข้อบัญญัติของชุมชน

ชุมชนบ้านท่าควายได้เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเข้าข้อเสนอข้อบัญญัติของกันได้ที่ทุกประเภท โดยอิงกฎหมายว่าด้วยการเข้าข้อเสนอข้อบัญญัติของกัน อาศัยอำนาจนิติบัญญัติ

ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นว่าด้วย ข้อบังคับตำบลซึ่งตราขึ้นโดยสภาองค์กรบริหารส่วนตำบล ในการนี้การใช้สิทธิชุมชนและข้อบัญญัติชุมชนต้องมีการตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมาย จากการสัมภาษณ์ นายเอกรัตน์ คำสิงห์ผู้ใหญ่บ้าน กล่าวว่า เมื่อกรรมการหมู่บ้านจะจัดทำแผนแม่บทชุมชนหรือกำหนดนโยบายพัฒนาหมู่บ้านในแต่ละปี จะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมพิจารณาและทำกิจกรรมร่วมกัน มีการใช้สิทธิในการเสนอแนวคิดและแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นต่าง ๆ สรุปร่วมกัน จากนั้นได้ร่วมกันเสนอเป็นข้อบัญญัติของชุมชนขึ้นมา บันทึกลงในแผนและนโยบายการพัฒนาชุมชนต่อไป เช่น ข้อบัญญัติชุมชนบ้านท่าควายว่าด้วยเรื่อง การอนุรักษ์สัตว์น้ำในเขตลุ่มน้ำสงคราม (เฉพาะช่วงที่อยู่ในเขตพื้นที่บ้านท่าควาย) โดยกำหนดห้ามจับปลาในฤดูวางไข่ (ฤดูฝน) ห้ามใช้เครื่องจับปลา เช่น ไฟฟ้า ระเบิด นอกจากนี้ยังมีข้อบัญญัติว่าด้วยเรื่อง การอนุรักษ์ป่าชุมชนให้เป็นป่าไม้ที่ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ มีการปลูกป่าทดแทน หรือข้อบัญญัติป้องกันว่าด้วย การจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในหมู่บ้านท่าควาย

3.6 กระบวนการด้านการจัดการตนเอง

ชุมชนบ้านท่าควายได้จัดกระบวนการเรียนรู้จัดการจัดการตนเองของชุมชน โดยใช้ทุนและศักยภาพของพื้นที่ จากการสัมภาษณ์ผู้ที่ให้ข้อมูล นายวิทยา สุรัตน์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ขอสรุปได้ดังนี้ (1) การจัดระบบทุนและศักยภาพชุมชน เพื่อสร้างการเรียนรู้ มีการพัฒนากิจกรรมและวิธีทำงานเป็น “ระบบการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น” บูรณาการร่วมกันประกอบด้วยระบบย่อย 5 ระบบ 10 แหล่งเรียนรู้ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1) ระบบบริหารจัดการจัดการแบบมีส่วนร่วม เน้นกระบวนการสร้างการเรียนรู้ สร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม วัย ทุกภาคส่วน โดยใช้ปัญหาชุมชนนำมาจัดประเด็นแล้วเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาหมู่บ้าน และยุทธศาสตร์การพัฒนาเน้นการใช้ข้อมูลและแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ในชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านท่าควาย นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยมรแหล่งเรียนรู้จาก 3 แหล่ง เช่น ได้จากผู้นำชุมชนที่เป็นนักบริหารจัดการที่ดีมีคุณภาพแผนพัฒนาหมู่บ้านและกองทุนหมู่บ้านหลักประกันสุขภาพ

2) ระบบการเงินและสวัสดิการ ชุมชนบ้านท่าควายจัดทำกองทุนขึ้นมาเพื่อเป็นสวัสดิการชุมชนบ้านเมือง ระบอบทุนเพื่อเป็นสวัสดิการด้านสุขภาพตั้งแต่แรกเกิด เจ็บ และตายของสมาชิก กองทุนนี้จะเงินออมเพื่อการผลิตของกลุ่มสตรี

3) ระบบเศรษฐกิจชุมชนเน้นการสร้างรายได้ การพึ่งพาตนเองของครอบครัวการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยประชาชนวัยทำงาน ส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาและรับจ้างเนื่องจาก

บริบทชุมชนเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเกษตรและบางส่วนชาวบ้านประกอบอาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือน

4) ระบบการดูแลสุขภาพชุมชน มุ่งเน้นการสร้างเสริมและส่งเสริมการดูแลสุขภาพ โดยการใช้ทุนทางสังคมและจิตใจ คือ ผู้ที่มีจิตอาสา จิตสาธารณะที่มีความพร้อมและเต็มใจสละเวลาของตนเอง เพื่อให้สุขภาพร่างกาย จิตใจ อารมณ์ของคนในชุมชนดี

5) ระบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น เน้นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เป็นทุนในการพัฒนาด้านการยกระดับคุณภาพชีวิต โดยมีการระดมความคิดความต้องการของชุมชนเป็นหลัก เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับภาครัฐ

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง ปัจจัยเงื่อนไขการสร้างความเข้มแข็งชุมชนบ้านท่าควาย ตำบลท่ากอน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาปัจจัยเงื่อนไขในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่ากอน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร 2) เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่ากอน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

ในการวิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วย

1. แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้กำหนดขึ้นตามกรอบแนวความคิดทฤษฎี โดยมีโครงสร้างครอบคลุม 3 ประเด็นหลักคือ 1) ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน 2) ปัจจัยเงื่อนไขในการสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่ากอน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร 3) กระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งของบ้านท่าควาย ตำบลท่ากอน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

2. แบบสังเกตหรือแบบบันทึก ผู้วิจัยได้กำหนดขึ้นตามกรอบแนวความคิดทฤษฎี โดยผู้วิจัยได้สังเกตการกระทำของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรม หรือการกระทำซึ่งแสดงถึงความสำคัญ การให้ความหมายของการร่วมกิจกรรมตามความเข้าใจ อุดมการณ์ วัฒนธรรม ความเชื่อ และการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลที่ศึกษา ซึ่งบันทึกสิ่งที่ได้จากการสังเกตตามความเป็นจริง

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดย

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

2. การจัดระเบียบข้อมูล เป็นการถอดบทเรียนที่ได้มาเป็นหมวดหมู่ โดยใช้ค่าความถี่ในการอธิบายเชิงพรรณนา

3. การหาข้อสรุป และการนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา และนำผลของข้อมูลมาตรวจสอบหาความสมบูรณ์ที่ได้ จากวิธีการเทคนิคสามเส้า

สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยขอเสนอการสรุปผล โดยแบ่งตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1. ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลในเบื้องต้นดังกล่าวมาแล้ว ชุมชนเข้มแข็งนั้นมีผู้รู้ นักวิชาการ นำเข้ามาได้ให้ข้อคิดเห็นทั้งเหมือนกันและแตกต่างกันไป ผู้วิจัยสามารถนำมาสรุปตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ได้ดังนี้

1.1 ทุนการเงิน/ทุนที่สร้าง ตัวชี้วัดชุมชนเข้มแข็งนั้นประกอบด้วย ด้านสาธารณูปโภค ต้องมีการบริการสาธารณูปโภคทั่วถึงทุกครัวเรือนมีการประกอบอาชีพและรายได้ ที่มั่นคงและหลากหลาย ใช้วัตถุดิบในชุมชนมาแปรรูป และการจัดการตลาดภายในชุมชนได้ รวมทั้งในแต่ละครัวเรือนมีการออมและไม่มีหนี้สินหรือหนี้สินล้นล้นน้อยลง

1.2 ทุนมนุษย์ ตัวชี้วัดประกอบด้วยประชาชนได้รับการศึกษาและการฝึกอบรมในการประกอบอาชีพ มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงไม่เป็นโรค ออกกำลังกายเป็นประจำ และเข้าถึงบริการสาธารณสุข มีจริยธรรมและศีลธรรมที่ดีงาม มีครอบครัวอบอุ่นดำรงอยู่แบบเครือญาติ

1.3 ทุนวัฒนธรรมชุมชน มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณีในชุมชน ท้องถิ่นอย่างสม่ำเสมอและอนุรักษ์สืบต่อไป ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน ชุมชนมีความปลอดภัยมีชีวิตที่มั่นคง

1.4 ทุนธรรมชาติ ชุมชนมีความหลากหลายในทรัพยากรท้องถิ่นมีความอุดมสมบูรณ์ ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่มีหรือมีน้อย มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

2. ปัจจัยเงื่อนไขในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่ากoon อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร ในด้านสังคม พบว่า คนในหมู่บ้านเป็นคนในทันที ไม่ค่อยย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่ไหน เพราะอยู่ในพื้นที่ทำเลที่เหมาะสมมีความอุดมสมบูรณ์ มีจิตสำนึกรักบ้านเกิดมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การทอผ้าพื้นเมือง (ผ้าฝ้ายมัดหมี่) และการถนอมอาหาร (การทำปลาแดก-ปลาร้า) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง โดยยึดหลักการยึดหยุ่นให้สอดคล้องกันวิถีชีวิตของคนชุมชน เพื่อส่งเสริมอาชีพและการแก้ปัญหาความยากจน จะเห็นได้จาก การเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยที่มีความยึดมั่นในเอกลักษณ์ของตนเองและวัฒนธรรมชุมชน คือ ฮีต 12 ที่ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและยังคงรักษาไว้ในกิจกรรมต่าง ๆ ตามแบบอย่างบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบันในขณะที่ชุมชนข้างเคียงหรืออื่น ๆ ลดหรือยกเลิกการปฏิบัติกิจกรรมในรอบ 12 เดือน ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนบ้านท่าควายมีความมุ่งหวังให้ชาวบ้านได้ปฏิบัติ 3 ประการ คือ 1) ให้ชาวบ้านมีทุนของตนเอง 2) ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มจากการประกอบอาชีพ 3) ชาวบ้านในชุมชนต้องมีสวัสดิการทุกเรื่อง ด้านการมีส่วนร่วมและการจัดการกลุ่ม มีการกระจายอำนาจและการบริการ

งานแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา ระหว่งย้าย
ปกครอง ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการ ร่วมกับ อบต. เป็นผู้นำเงินทุนอุดหนุน และชาวบ้าน
เข้าร่วมทำร่วมแก้ปัญหา ส่วนด้านโครงการพัฒนาของรัฐและเอกชน ได้เข้ามาเสริมทุนในเรื่องการ
รับรู้ข่าวสารต่างๆ ให้กับชุมชน ในบางที่อาจมีงบประมาณสนับสนุนบ้าง เช่น เงินทุนสมทบการ
ทอผ้ามัดหมี่ และการแปรรูปผลผลิต (รัฐวิสาหกิจชุมชน) หรือการส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน
เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีความต้องการผสมผสานวิทยาการเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้า
กับการผลิต ภาครัฐและเอกชนเป็นคนส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ โดยการเชิญวิทยากรภายนอกเข้ามา
เสริมความรู้ให้กับชาวบ้านในการพัฒนาอาชีพทางการเกษตรของชุมชน ซึ่งการทำงานของชาวบ้าน
หรือกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ไม่แตกต่างจากเดิมเนื่องจาก แกนนำหรือผู้นำหมู่บ้าน คนก่อนมี
ส่วนร่วมในการทำงาน ในฐานะที่ปรึกษาของกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน และมีการบริหารงานแบบ
สร้างความร่วมมือการกระจายอำนาจและการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มหรือองค์กรชุมชน

3. กระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอบึง
กาฬ อานวย จังหวัดสกลนคร สรุปได้ดังนี้

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านท่าควาย เกิดจากผู้นำชุมชนและชาวบ้านร่วมมือ
กันสืบค้นหาศักยภาพชุมชน นำมาปรับประยุกต์ให้เข้ากับวิถีชีวิต ชุมชนเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง
พบว่า ทุนชุมชน เป็นปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็งได้ คือ ทุน
ทรัพยากรธรรมชาติ ทุนมนุษย์ ทุนวัฒนธรรมชุมชน และทุนการผลิต เหล่านี้เป็นทุนชุมชนที่
นำไปสู่การจัดกระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งกระบวนการสร้างเครือข่าย
ชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งของบ้านท่าควาย และต้องมี
การบูรณาการกันระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม กับภูมิปัญญาไทย หรืออีกนัยหนึ่งระหว่างภูมิ
ปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาใหม่ที่เป็นความรู้ (สากล) ซึ่งทำความเข้าใจจากภายนอกชุมชนผ่านสื่อ
บุคคล เพื่อนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้จนเกิดเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้และเข้มแข็ง และมีการพัฒนา
ที่ยั่งยืนต่อไป แต่ในภาวะสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบันส่งผลกระทบต่อชุมชน อาจทำ
ให้ชุมชนอ่อนแอ เกิดวิกฤติในด้านต่าง ๆ จากการศึกษาและสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่นบ้านท่าควาย
ประกอบกับการมองวิสัยทัศน์กระบวนการทัศน์ใหม่ของชุมชน มีดังนี้

3.1. กระบวนการสร้างชุมชนหรือทุนทางสังคม ชุมชนบ้านท่าควายเป็นชุมชน
เข้มแข็งแห่งหนึ่งของจังหวัดสกลนครได้นั้น เกิดจากผู้นำชุมชนและชาวบ้านร่วมมือกันสืบค้นหา
ศักยภาพชุมชน หรือทุนทางสังคมที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งผู้นำได้แนวคิดมาจากการทำแผนแม่บท
ชุมชนกับกลุ่มเครือข่ายอินแปง อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร มารับปรุงโครงการและนโยบาย
พัฒนาชุมชนท้องถิ่น และพบว่าชุมชนบ้านท่าควายมีทุนชุมชนหลากหลาย

3.2 กระบวนการเรียนรู้ชุมชน เป็นการสร้างฐานการเรียนรู้และองค์ความรู้ที่เป็นของตนเอง การวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมของสมาชิก โดยผู้นำหรือแกนนำเป็นแกนกลาง คุณลักษณะนี้เป็นจุดแข็งที่ชุมชนใช้สร้างความเป็นเอกภาพและศักยภาพของตน สามารถพัฒนาและรวบรวมองค์ความรู้ต่าง ๆ เป็นศูนย์การเรียนรู้แบบเก่าจะเห็นได้ว่ามนุษย์มีความคิดแบบ “แยกส่วน” ทำให้วิถีการพัฒนาแยกส่วนตามไปด้วย ปัจจุบันหลายชุมชนได้มีการปรับการเรียนแบบใหม่ คือ การปรับเปลี่ยนมนุษย์ให้เกิดการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกัน “บนพื้นฐานของความสมดุล” ชุมชนบ้านท่าควายได้ลงความเห็นชอบเพื่อการอยู่ร่วมกันนำเอาศีลธรรมการอยู่ร่วมกันเป็นตัวตั้ง และเอาพื้นที่ (บ้านท่าควาย) เป็นตัวตั้ง ทั้งนี้ชุมชนได้ดำเนินชีวิตด้วยการเรียนรู้ตลอดเวลา

3.3 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนในกิจกรรมทั่วไป ที่สำคัญของชุมชน คือ การทำบุญตามฮีต 12 ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ อบต. และชาวบ้านช่วยกันรวบรวมเงินช่วยกัน อบต. ได้ตั้งงบประมาณในการทำกิจกรรมไว้ในทุกหมู่บ้าน พอถึงงานกิจกรรมแต่ละเดือนก็จัดสรรงบประมาณได้ตามที่ระบุไว้ มีการให้กู้เงินกองทุน เพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพ มีการทำกิจกรรมร่วมกันในด้านสาธารณประโยชน์ เช่น การฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำสงครามการปลูกป่า ซึ่งในชุมชนบ้านท่าควายมีความสัมพันธ์กัน ทุกคนมีความรักความสามัคคีเพราะเชื่อมโยงกันฉันท์เครือญาติ จากการทำกิจกรรมร่วมกัน ในการบริหารงานของผู้นำ กลุ่มและคณะกรรมการกลุ่มส่วนใหญ่มีความรู้ ความสามารถทางการบริการงานมีความชัดเจน โปร่งใสในการทำงานและสามารถตรวจสอบได้ และมีการจัดประชุมทุกครั้งเมื่อทางภาครัฐ/เอกชน แจ้งเรื่องใหม่ ๆ เข้ามาในชุมชน โดยจะสื่อสารกับคนในหมู่บ้าน ผ่านทางการกระจายข่าวและการปฏิบัติงาน

3.4 กระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน การสร้างเครือข่ายทางสังคม เป็นกิจกรรมในการก่อให้เกิดกลุ่มซึ่งอาจเป็นกลุ่มองค์กรหรือกลุ่มบุคคล เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำกิจกรรมร่วมกัน หรือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน หรือ อาจเกิดจากเหตุผลต่างๆ เช่น เกิดปัญหาและสภาพแวดล้อมที่ซ้ำซ้อนหลากหลายจนเกินความสามารถของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มจะดำเนินการแก้ไขได้ ชุมชนบ้านท่าควายสร้างเครือข่ายภายในหมู่บ้าน โดยใช้หลักการสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ตามบทบาทหรือหน้าที่ของแต่ละคน การรวมกลุ่มหรือเครือข่ายไม่เป็นทางการแต่สามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้ และเหตุผลที่สำคัญของการสร้างเครือข่ายทางสังคม คือ การมุ่งที่จะให้บรรลุเป้าหมายของปัจเจกบุคคล ซึ่งไม่สามารถทำได้ด้วยตนเองโดยลำพังแต่ต้องอาศัยการรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำกิจกรรมชุมชน ให้บรรลุเป้าหมายได้

อภิปรายผลการวิจัย

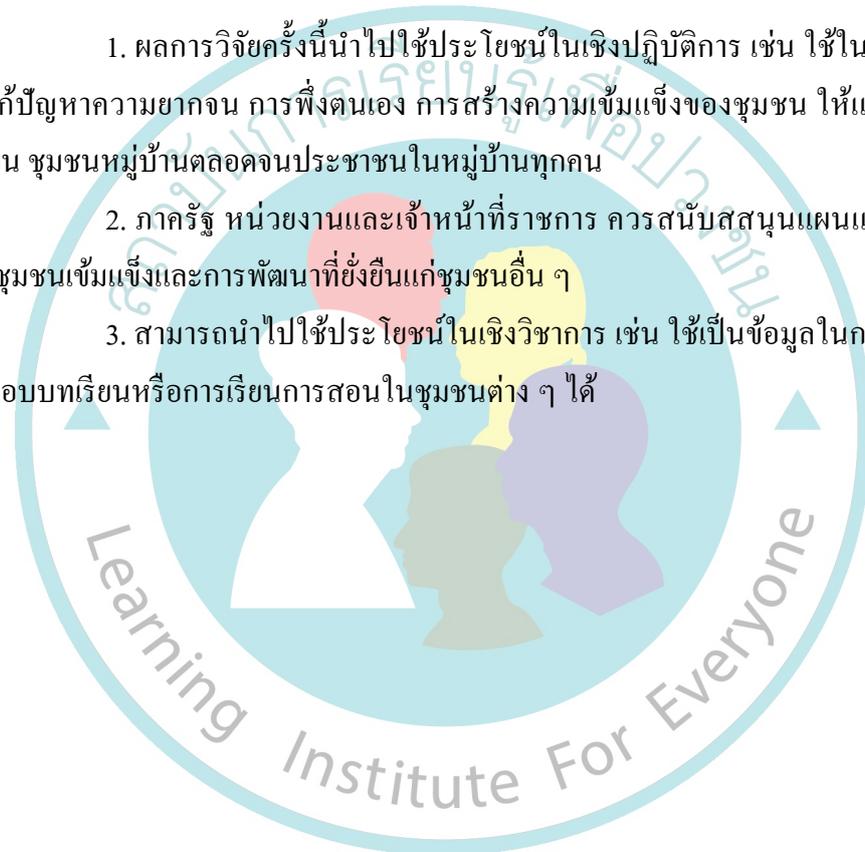
1. บัจจัย เงื่อนไขในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อน อำเภอกาฬสินธุ์ จังหวัดสกลนคร ในด้านสังคมพบว่า คนในหมู่บ้านเป็นคนในพื้นที่ไม่ค่อยย้ายถิ่นไปไหน เพราะอยู่ในพื้นที่ทำเลที่เหมาะสมมีความอุดมสมบูรณ์ มีจิตสำนึกรักบ้านเกิด มีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน และการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความเข้มแข็ง จะใช้หลักการยึดหยุ่นปรับให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อส่งเสริมและแก้ปัญหาของคนในชุมชน ซึ่งภาครัฐและเอกชนไม่ได้เข้ามาช่วยในการส่งเสริมอาชีพเพียงแต่นำความรู้และวิทยากรสมัยใหม่มาเผยแพร่ให้กับคนในชุมชน โดยเชิญวิทยากรหรือผู้ชำนาญการในแต่ละด้านเข้ามาเสริมความรู้ให้กับชาวบ้านในการพัฒนาอาชีพทางการเกษตรของชุมชน แคนนำหมู่บ้านหรือผู้ใหญ่บ้านได้มีการบริการแบบสร้างความร่วมมือ การกระจายอำนาจและการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเรื่องกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ที่พบว่า ชุมชนบ้านโป่งเป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาที่น่าภาคภูมิใจ มีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือ ป่าอนุรักษ์สันทรายและอ่างเก็บน้ำห้วยแม่ใจ ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ เสียสละ เป็นคนมีคุณภาพ มีคุณธรรมจริยธรรม มีวิถีดอยแทนพระผาหลวงเป็นศูนย์รวมจิตใจ มีโครงการพัฒนาบ้านโป่งอันเนื่องมาจากพระราชดำริมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ห้วยแม่ใจ และสนับสนุนอาชีพเกษตรกรและอาชีพอื่นให้ราษฎร มีกลุ่มองค์กรชุมชนหลายกลุ่มซึ่งต่างก็ค้นหาปัญหาและวิเคราะห์หาทางเลือกในการแก้ปัญหา โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่และนำมาใช้อย่างชาญฉลาด ทำให้ชุมชนมีความรู้จากการทำงานร่วมกัน มีการจัดการ โดยมีแผน/โครงการ สมาชิกทุกคนมีความเสียสละ แบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรม มีสิ่งยึดเหนี่ยวความเชื่อ/วัฒนธรรมชุมชน เดียวกัน ซึ่งทำให้คนในชุมชนมีจิตวิญญาณและเป็นคนมีคุณธรรม คุณภาพ ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (มิ่งขวัญ แสงสุวรรณ, 2548 หน้า 128) และสอดคล้องกับการศึกษาเรื่อง บัจจัยส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนหมื่นสาร บ้านจ้อสาย อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่พบว่า ชุมชนหมื่นสารล้านวัลลายเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีวัฒนธรรมการผลิตเครื่องเงิน เป็นวิถีการผลิตของชุมชนทำให้ชุมชนเกิดการรวมตัวและสามารถสร้างความเข้มแข็ง ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนได้โดยมีปัจจัยที่ส่งเสริม คือ การมีบุคลากรที่มีคุณภาพโดยเฉพาะผู้นำชุมชนการมีวัฒนธรรมการผลิตเครื่องเงินของชุมชนซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ตลอดจนถึงการสนับสนุนส่งเสริมจากรัฐ การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนได้ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนแบบมีเงื่อนไข คือ ต้องไม่แสวงหาประโยชน์ส่วนตน (สุกิจ วรอุไร, 2548, หน้า 136)

2. กระบวนการเรียนรู้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอกาชาวนาย จังหวัดสกลนคร แนวคิดของกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีการชักนำคนในชุมชนมามีส่วนร่วมในการรวมกลุ่มโดยใช้หลักการสร้างศรัทธาและหลักการปฏิบัติในการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน มีข้อปฏิบัติร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนความรู้ในชุมชนเพื่อพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจ มีการฟื้นฟูอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีการส่งเสริมให้มีการปลูกต้นไม้ที่คืนเพื่อการใช้ประโยชน์ในอนาคต มีการจัดตั้งกองทุนและสวัสดิการชุมชน ควรพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น การติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนความรู้กับชุมชนอื่นเป็นการพบปะพูดคุยกันของผู้นำกลุ่มหรือตัวแทนกลุ่มถึงปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อหาทางในการช่วยเหลือ โดยมีวิธีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ภาครัฐและเอกชน ในการตัดสินใจหรือขอความเห็นจะทำการประชาคมหมู่บ้าน เพื่อขอความคิดเห็นเสียงส่วนมาก และมีการจัดการจากภาครัฐ โดยจัดตั้งเขตอนุรักษ์ป่าบุ่งป่าทามริมแม่น้ำสงคราม ทาง อบต. มีการเชิญวิทยากรจากภายนอกเข้ามาเสริมความรู้ให้กับชาวบ้านในเรื่องการพัฒนาอาชีพทางการเกษตร ในด้านการให้ความรู้และการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา มีการสนับสนุนในการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการชุมชน และในกิจกรรมทั่วไป เช่น การทำบุญฮิต 12 ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ อบต. และชาวบ้านช่วยกันรวบรวมเงินช่วยกัน ชุมชนบ้านท่าควายมีความสัมพันธ์ของแต่ละองค์กรในชุมชนทำให้คนในชุมชนมีความรัก ความสามัคคีเกิดจากการทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้เกิดมาจากกระบวนการสร้างทุนชุมชน ได้แก่ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนมนุษย์ ทุนวัฒนธรรมชุมชนและทุนเงิน/ทุนการผลิต ที่เกิดจากการบริหารงานของผู้นำ คณะกรรมการกลุ่มและประชาชน นอกจากนี้ชุมชนบ้านท่าควายยังมีกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยการจัดกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยการจัดกระบวนการเรียนในชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนและควรสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน จนเกิดความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน : ศึกษากรณีกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปือย อำเภอนะงะ จังหวัดสงขลา พบว่า ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนมีปัจจัยใดบ้างที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัย ปัจจัยการสร้างความเข้มแข็งชุมชนบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอลำปาง จังหวัดสกลนคร พบว่า แม้ว่าหมู่บ้านท่าควายจะสามารถเป็นชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังจำกัดอยู่เฉพาะบางเรื่อง ซึ่งในทางปฏิบัติยังคงขาดความรู้ความสามารถ ขาดประสิทธิภาพ ทำให้การขับเคลื่อนกิจกรรมไม่บรรลุเป้าหมายเท่าที่ควร ผู้วิจัยใคร่ขอเสนอแนะในการวิจัยต่อไป ดังนี้

1. ผลการวิจัยครั้งนี้นำไปใช้ประโยชน์ในเชิงปฏิบัติการ เช่น ใช้ในด้านการบริหาร การแก้ปัญหาความยากจน การพึ่งตนเอง การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ให้แก่ หน่วยงานในท้องถิ่น ชุมชนหมู่บ้านตลอดจนประชาชนในหมู่บ้านทุกคน
2. ภาครัฐ หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ราชการ ควรสนับสนุนแผนและนโยบายการสร้างชุมชนเข้มแข็งและการพัฒนาที่ยั่งยืนแก่ชุมชนอื่น ๆ
3. สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงวิชาการ เช่น ใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยต่อไป ใช้ประกอบบทเรียนหรือการเรียนการสอนในชุมชนต่าง ๆ ได้

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2543). การเสริมสร้างความเข้มแข็ง ในเอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติกร. กรุงเทพมหานคร: สำนักพัฒนาศึกษากาชุมชน.
- โกวิท พวงงาม. (2553). การจัดการตนเองของชุมชน. กรุงเทพฯ: เอ็กเปอเน็ต.
- เกรียงไกร บุญเดือน. (2543). การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนบ้านกตำบลห้วยทราย อำเภอนองแคะ จังหวัดสระบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการป่าไม้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2537). วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. พิมพ์ลักษณ์, กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุติดา แก้วสมบุญ. (2545). การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาตำบลขององค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ทวีศักดิ์ นพเกษร. (2542). วิถีชีวิตสังคมไทย 2540 กับบทบาทวิทยากรกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อจัดเวทีประชาคม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อาสารักษาดินแดน กรมการปกครอง.
- นฤมล นิราทร. (2543). การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เบญจพร เศรษฐสุนทิ. (2545). การจัดทำแผนแม่บทชุมชนกับแนวคิดเรื่องสวัสดิการเชิงรุก: กรณีศึกษามูลนิธิองค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาภาคอีสาน. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมสงเคราะห์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปรีชา เปี่ยมพงศานต์. (2543). วิถีใหม่ แห่งการพัฒนา: วิถีวิทยาศึกษาสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ประยงค์ ปยุตโต). (2549) พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2536). หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยอนุเคราะห์ไทย.

วุฒิชัย สายบุญจวง. (2557). **ชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของชาวมุขมชน กรณีศึกษา บ้านปากคลอง บางโพธิ์เหนือ หมู่ที่3 ตำบลบางโพธิ์เหนือ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี**. ศิลปศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

สุพัฒน์ ไพไหล. (2555). **กระบวนการทัศน์พัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของเครือข่ายอินแปงในจังหวัดสกลนคร อุดรธานี กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร**. คุยฎีนิพนธ์ปรัชญาคุยฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2549). **กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทย และการเปลี่ยนแปลง: จากชุมชนถึงบุคคลพัฒนาความทันสมัย**. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.
รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

1. เอกรัตน์ คำสิงห์
2. มนัส อุปทุม
3. เพช บุญเสด
4. บุญญารัก อุปทุม
5. เสมียน ไชยบิน
6. นงคิรัถ วงอาสา
7. นาวัน คำสิงห์
8. จรูญ ไชยบิน
9. วรพงษ์ อุปทุม
10. สมเพชร สุรัตน์

ภาคผนวก ข.

แบบสัมภาษณ์

ปัจจัยการสร้างความเข้มแข็งชุมชนบ้านท่าควาย ตำบลท่าก๊อ

อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

ตอนที่ 1 ข้อมูลสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

1. เพศ

ชาย หญิง

2. อายุ

ต่ำกว่า 20 ปี 21-30 ปี
 31-40 ปี 41-50 ปี
 51-60 ปี มากกว่า 60 ปีขึ้นไป

3. สถานภาพ

โสด สมรส
 แยกกันอยู่ หย่าร้าง

4. ระดับการศึกษา

ต่ำกว่ามัธยมศึกษา มัธยมศึกษาตอนปลาย
 อนุปริญญา / เทียบเท่า ปริญญาตรี
 สูงกว่าปริญญาตรี

5. อาชีพ

รับจ้างทั่วไป เกษตรกร
 พนักงานของรัฐ ข้าราชการ
 อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

6. รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครอบครัว.....บาท

ตอนที่ 2 ปัจจัยการสร้างความเข้มแข็งชุมชนบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอลำดวน จังหวัด
 สกลนคร

1. ท่านคิดว่าอะไรคือปัจจัยในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนของท่าน

.....

.....

.....

2. ชุมชนท่านมีการจัดการเรื่องทรัพยากรธรรมชาติชุมชนอย่างไร และมีแนวทางในการอนุรักษ์
 ทรัพยากรธรรมชาติหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

3. ท่านคิดว่าอะไรบ้างเป็นปัจจัยและเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชนของท่าน เพื่อให้เกิดความ
 เข้มแข็งของชุมชน

.....

.....

.....

4. ท่านคิดว่าปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนมีอะไรบ้าง และ
 มีผลต่อการพัฒนาชุมชนมากน้อยเพียงใด

4.1 ปัจจัยภายใน

.....

.....

.....

4.2 ปัจจัยภายนอก

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 กระบวนการเรียนรู้ในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอกาฬสินธุ์ จังหวัดสกลนคร

1. ในความคิดท่านแผนพัฒนาชุมชนคืออะไร และควรมีลักษณะเช่นไร

.....

.....

.....

2. ใครบ้างที่ต้องมีส่วนร่วมในการทำแผนพัฒนาชุมชน และมีขั้นตอนปฏิบัติอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

3. ชุมชนเข้มแข็งควรมีองค์ประกอบ หรือมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

4. ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนท่าน ประกอบด้วยอะไรบ้าง อธิบายพอเข้าใจ

.....

.....

.....

5. ท่านเข้าใจความหมายของกลุ่มเครือข่ายอย่างไร และชุมชนท่านมีวิธีการสร้างเครือข่ายอย่างไร

.....

.....

.....

ภาคผนวก ค.
รูปภาพประกอบการวิจัย

ภาพที่ 1 การประชุมเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันของคนในชุมชน

ภาพที่ 2 กิจกรรมการส่งเสริมและให้ความรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ภาพที่ 3 กิจกรรมส่งเสริมเรื่องการมีจิตสำนึกรักบ้านเกิด

ภาพที่ 4 กิจกรรมการให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ และสัตว์เลี้ยงของคนในชุมชน

ภาพที่ 5 กิจกรรมส่งเสริมด้านสุขภาพของคนในชุมชน

ภาพที่ 7 แปลงการเกษตรปลอดสารเคมีในครอบครัวของข้าพเจ้า

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นายกมล อุปทุม
วันเดือนปีเกิด	21 กรกฎาคม 2504
ที่อยู่	14 หมู่ 7 บ้านท่าควาย ตำบลท่าก้อ อำเภอกาชาอำนวย จังหวัดสกลนคร
เบอร์โทรศัพท์	061-2231027
อีเมล	-
สถานที่ทำงาน	เทศบาลตำบลท่าก้อ อำเภอกาชาอำนวย จังหวัดสกลนคร ตำแหน่ง พนักงานสูบน้ำด้วยไฟฟ้า
ประวัติการศึกษา	- มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนปทุมเทพวิทยาคารหนองคาย - มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสกลราชวิทยานุกูลสกลนคร - ปวช. (ช่างไฟฟ้าอุตสาหกรรม) วิทยาลัยเทคนิคอุดรธานี - ปวส. (ช่างไฟฟ้าอุตสาหกรรม) วิทยาลัยเทคนิคอุดรธานี - ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน